

**LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt XIII / Volume XIII
Sayı II / Issue II
Aralık 2022 / December 2022

**EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- İşyerinde Psikolojik Şiddetin Aleksitimi ile İlişisini Belirlemeye Yönelik KKTC’de Kamu ve Özel Sektör Çalışanları Üzerine Bir Araştırma**
A Study on Private and Civil Servants in TRNC to Determine the Relationship Between Psychological Violence at Work and Alexithymia.....91-107
Beliz Köroğlu
- Kültürel Bir Boyut Olarak “Bireycilik-Toplulukçuluk” ve Türkiye’deki Çalışmalar**
“Individualism-Collectivism” as a Cultural Dimension and the Studies in Turkey.....108-121
Umut Şah, Doğa Eroğlu Şah
- Çocuğu Kaynaştırma Sınıfına Devam Eden Ebeveynlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi**
Investigation of the Burnout Level of the Parents Whose Children Continue the Inclusive Class According to Different Variables.....122-137
Cahit Nuri, Birke Akün, Vasfiye Karabıyık
- Turkish Intellectuals in Transition: An Analysis of the News and Columns of Conservative Newspaper *Tasvir-i Efkar* on the 1940 Greek Resistance**
Türk Entellektüellerinin Dönüşümü: Muhafazakar *Tasvir-i Efkar* Gazetesi’nde 1940 Yunan Direnişi Hakkında Yayınlanan Yazılar Üzerinden Bir Okuma.....138-153
Zuhal Mert Uzuner
- Türkiye-AB İlişkilerinde Enerji Güvenliği Politikaları**
Energy Security Policies in Turkey-EU Relations.....154-168
Emre Erdemir

**LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Cilt XIII / Volume XIII
Sayı II / Issue II
Aralık 2022 / December 2022

Sahibi / Owner

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ / EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE

Editör / Editor

Prof. Dr. Ebru OĞURLU

Yardımcı Editör / Vice Editor

Prof. Dr. Ali DAYIOĞLU

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL

Prof. Dr. Carolina SMOCHINA

Prof. Dr. Elif Asude TUNCA

Prof. Dr. Zihniye OKRAY

Doç. Dr. Derviş KIRIKKALELİ

Doç. Dr. Muhittin Tolga ÖZSAĞLAM

Doç. Dr. Behiye TÜZEL ÇAVUŞOĞLU

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Akif TABAK - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Cem TANOVA - Doğu Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih ÇETİN - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN - Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. H. Nejat BASIM - Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Hulusi Cenk SÖZEN - Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Emre ERŞEN - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nurşin GÜNEY - Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa SAĞSAN - Dünya Barışı Üniversitesi

Prof. Dr. Nuri ERİŞGİN - Leke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. Serhat BURMAOĞLU - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN - Brunel Üniversitesi

Prof. Dr. Sevin UĞURAL - Doğu Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Alper ÖZÜN - Girne Amerikan Üniversitesi

Doç. Dr. Elif ŞEŞEN - Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Güneş - İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Suna Gülfer IHLAMUR ÖNER - Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Cynthia FORSON - Lancaster Üniversitesi

Kapak Tasarımı / Cover
Bülent BİLGİN

Yazışma Adresi / Correspondance
Lefke Avrupa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Gemikonağı – Lefke
KKTC

European University of Lefke
Journal of Social Sciences
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Gemikonağı – Lefke – TRNC
Mersin 10 TURKEY
İletişim / Contacts
+ 90 392 660 20 00
jss@eul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss>
<http://euljss.eul.edu.tr/>

ISSN: 1309 – 2294
e-ISSN: 2148 – 8169

LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi iki hakemli bir dergidir / EUL Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed journal.
Sosyal Bilimler Dergisi EBSCOhost, ROAD ve SOBIAD tarafından indekslenmektedir / EUL Journal of Social Sciences is indexed in EBSCOhost, ROAD and SOBIAD.

Subscriptions / Abonelik

Yıllık 50 TL olan abonelik bedeli İş Bankası LAÜ Şubesi 6806199 numaralı, Lefke Avrupa Üniversitesi hesabına yatırıldıktan sonra adres bilgisi dergimize iletilmelidir / Subscribers are required to notify us after depositing an annual fee of 50 TL to the following bank account: İş Bank LAÜ Branch, account number 6806199, account owner European University of Lefke.

(IBAN: TR27 0006 4000 0016 8060 0001 99)

UYARI

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü, LAÜ'den alınmış yazılı izin olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yöntemle yeniden üretilemez ve dağıtılamaz. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisinde ileri sürülen görüşler ve ifadeler tamamen yazarlara aittir. Dergide yayınlanmış olması, bu görüş ve ifadelerin editör veya LAÜ tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

DISCLAIMER

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and disseminated in any means without the prior written permission of the EUL. Statements and opinions appearing in the EUL Journal of Social Sciences are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, advisors or referees of the journal, or the EUL.

İŞYERİNDE PSİKOLOJİK ŞİDDETİN ALEKSİTİMİ İLE İLİŞKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK KKTC'DE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON PRIVATE AND CIVIL SERVANTS IN TRNC TO DETERMINE THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL VIOLENCE AT WORK AND ALEXITHYMIA

Öğr. Gör. Beliz KÖROĞLU
Lefke Avrupa Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
bkoroglu@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3037-6813

Gönderim 10 Haziran 2022 – Kabul 4 Kasım 2022
Received 10 June 2022 – Accepted 4 November 2022

Öz: Şiddet günümüzde her an her yerde karşımıza çıkabilmektedir. Yaşamın ayrılmaz bir parçası olan çalışma hayatında da maruz kalınan psikolojik şiddet, 'mobbing' bireyin psikolojik sağlığını, mesleki ilgi ve gelişimini olumsuz yönden etkileyen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleksitimi yani duyguların ifade edilmesi ve bireyin duygularının farkındalığıyla ilgili yaşanan yetersizlik iş yerinde maruz kalınan psikolojik şiddetle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı KKTC'de kamu ve özel sektörde çalışmakta olan bireylerin iş yerinde zorbalığına maruz kalma sıklığı ve buna bağlı olarak aleksitimi düzeyleri arasındaki ilişkinin, farklı sosyo demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Katılımcıların aleksitimi düzeylerini belirlemek amacı ile Toronto Aleksitimi Ölçeği ve iş yerinde ne sıklıkla zorbalığa maruz kaldıklarını belirlemek amacı ile de İşyeri Zorbalığı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda erkek çalışanların kadınlara oranla daha çok iş yeri zorbalığına maruz kaldıkları ve aleksitimi düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde medeni durum değişkeni de iş yeri zorbalığı ve aleksitimi düzeylerinde farklılıklar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bekâr olan bireylerin de iş yeri zorbalığına maruz kalma sıklıkları evlilerden daha yüksek çıkmış ve yine bekâr olanlar aleksitimi puanları da istatistiksel olarak anlamlı farklılık ortaya çıkaracak kadar yüksek puanlar almışlardır. Yaş değişkeni de özellikle aleksitimi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. İş yaşamında daha genç ve tecrübesiz olanların aleksitimi puanları daha yaşlı ve tecrübeli olanlara göre istatistiksel olarak farklılık ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aleksitimi, işyeri zorbalığı, mobbing, kamu, özel, KKTC

Abstract: Violence can occur anywhere, anytime. Psychological violence, 'mobbing', at the work place which is an integral part of life; is an important problem that negatively affects the psychological health, professional interest and development of the individual. Alexithymia, that is, the inability to express emotions and awareness of one's emotions, is associated with psychological violence in the workplace. In this context, the aim of this study is to examine the relationship between the frequency of exposure to mobbing and their alexithymia levels of individuals working in the public and private sectors in the TRNC according to different socio-demographic variables. The Toronto Alexithymia Scale was used to determine the alexithymia levels of the participants, and the Workplace Bullying Scale was used to determine how often they were mobbed at work. In line with the findings obtained from the research, it was determined that male employees were exposed to mobbing more than females and their alexithymia levels were higher. Similarly, the marital status variable caused differences in mobbing and alexithymia levels. The frequency of being exposed to mobbing in single individuals was higher than the married ones, and the alexithymia scores of the single individuals were also high enough to reveal a statistically significant difference. The age variable was also found to be particularly

effective on alexithymia. The alexithymia scores of those who are younger and inexperienced in business life revealed a statistical significant difference compared to those who are older and experienced.

Keywords: *Alexthymia, mobbing, workplace bullying, public, private, TRNC*

GİRİŞ

İş hayatı bireyin yaşamında inkâr edilemez önemli bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman dilimi bireyi fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak çeşitli yönlerden etkilemektedir. Bu etki çalışma ortamına yansyabileceği gibi dışarıdaki yaşamı da etkisi altına alabilmektedir. Son zamanlarda tüm dünyada önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkan şiddet, iş dünyası içinde de yer almaktadır. İlk olarak 1980'li yıllarda çalışma yaşamında ortaya atılan “mobbing” kavramı günümüzde birçok çalışan insanın, mesleki açıdan zarar görmesi ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır (Üye, 2009). Literatürde Mobbing kavramının araştırılma konularına bakıldığında oldukça karmaşık, çok boyutlu ve aynı zamanda çok disiplinli olarak ele alındığı görülmektedir (Tınaz, 2006). Mobbing, çalışma alanında, bireye üstleri tarafından, çalışma arkadaşları ya da astları tarafından sistematik bir biçimde uygulanan tehditler, şiddet içerikli davranışlar, küçük düşürücü davranışları ifade etmektedir (Ascenzi ve Bergagio, 2000 akt. Tınaz, 2006).

İş yerinde psikolojik şiddete maruz kalan bireyler mesleklerinden ve çalışma ortamından uzaklaşp soğuyabilirler (Zapf vd, 1996 akt Avcı ve Kaya, 2013). Aynı zamanda, tükenmişlik, stres (Dikmetaş vd., 2011) iş doyumunun azalması, yaratıcılığın ve verimliliğin azalması gibi olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedir (Doğan ve Doğan, 2009). Bireylerde mesleki açıdan gözlemlenebilecek sorunların yanı sıra, maruz kaldıkları psikolojik şiddetin kişisel değerlerine yönelik zararlar verdiği bilinmektedir. Araştırmalar mağdur bireylerin iş dışındaki yaşantılarında travma sonrası stres bozukluğu (Tatar ve yüksel, 2019; Tınaz, 2006) ya da intiharla sonuçlanabilecek kadar psikolojik problemler yaşadıklarını göstermektedir (Leymann, 1996 akt. Tetik, 2010). Bununla birlikte, İş yerinde psikolojik şiddetin varlığı, çalışan bireyler üstünde İş yerinde psikolojik şiddeti arttıran bazı temel etkenler arasında: kişilik, kültür, örgütsel yapı, yapılan görev, eğitim, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum gibi faktörler dikkat çekmektedir (Avcı, Kaya, 2010; Karacaoğlu, Reyhanoğlu, 2006; Tutar, 2004; Acar, Dünder, 2008). Psikolojik tacize maruz kalanlarla ilgili değerlendirmeler, bu bireylerin genellikle yetenekli, işlerine bağlı ve yenilikçi olduklarını aynı zamanda içedönük, rekabet etmekten kaçınan ve özgüvenlerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Zapf, 1999). Kişilik özelliklerinin bireyin sağlığı üzerindeki etkisini anlamak için, aleksitimi kavramıyla bilişsel-duygusal kısıtlılıklar, psikosomatik, psikososyal, kültürel ya da durumsal değişkenler arasında bazı ilişkilerin kurulması mümkün görünmektedir (Şaşıoğlu ve diğ., 2013). Aleksitimi, “duygular için söz yoksunluğu” olarak açıklanmaktadır (Dereboy, 1990, akt. Batıgün ve Büyükşahin, 2008). Bu bireylerin duygularının farkında olmalarına karşın onları ifade etmekte güçlük yaşadıkları bilinmektedir. Bu gün aleksitimi ruhsal ve fiziksel hastalıklar dışında sağlıklı bireylerde de görülebilen bir sorun olarak kabul edilmektedir (Aslan ve Alparslan, 2001). Aleksitimik bireylerle ilgili yapılan çalışmalar, taciz gibi travmatik yaşantıların bireyleri aleksitimiye daha yatkın bireyler olarak belirlemiştir. Aleksitimi'yi komorbid bozuklar göz önünde bulundurarak değerlendirildiğinde geçmişteki gibi sadece psikosomatik hastalıklarla değil, alkol-madde-kumar bağımlılıkları, depresyon, Obsesif kompulsif

bozukluklar gibi bazı hastalıklarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir (Şaşıoğlu ve ark., 2013). Bunlara bağlı olarak mobbing'e maruz kalmanın psikolojik sonuçları arasında yer alan depresyon, kaygı, strese bağlı travma sonrası bozukluklar ve psikosomatik şikayetler, bireyin aleksitimi düzeyinde de farklarla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir.

Dünyada Mobbing'in iş yaşamındaki sıklığını belirlemeye yönelik 1996 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, Avrupa Birliğinin 15 üye ülkesinden çalışmaya katılan bireylerin son 1 yıl içerisinde yaklaşık 12 milyon çalışanın mobbing'e maruz kaldığını göstermektedir (Chappell ve Di Martino, 2006). Sammani ve Singh (2017) mobbing prevalansını ABD'de %50, İtalya'da %4 ve Avrupa genelinde %5-10 arasında değiştiğini belirtmiştir. Yurtdışındaki çalışmalarla tutarlı görünmekte olan Türkiye ve KKTC'deki çalışma bulguları da bizleri mobbing olgusunun iş yaşamında var olduğunu ve aynı zamanda, farklı meslek grupları arasında yapılan çalışmaların sonuçlarına göre özel sektör ve devlette çalışanlarının mobbing'e maruz kalma oranlarında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Güven ve arkadaşları (2018: 55), özel ve devlet üniversiteleri arasındaki mobbing'e maruz kalma sıklığını karşılaştırdıklarında, devlet üniversitesi akademisyenlerinin özel sektördekilere göre iş yerinden görmezden gelindikleri için daha mutsuz işten ayrıldığını bildirenlerin oranı daha fazladır. Sağlık çalışanları üzerinde yapılan diğer bir çalışma bulgularına göre, Bülbül ve arkadaşları (2013) özel hastane çalışanlarının devlet hastanesinde çalışanlardan daha fazla mobbing'e maruz kaldıklarını ve aynı zamanda katılımcılar arasında kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde mobbing'e maruz kaldıklarını belirlemişlerdir. Ege (2010), mobbing durumunu tespit edebilmek için en az 6 aylık süre içerisinde sadece iş yeri ile sınırlı hergün, haftada ya da ayda birkaç kez en az 6 süreyle devam eden bir çatışma durumu olması gerektiğini vurgulamıştır.

Maran, Bernardelli ve Varetto (2018), mobbing süresinin ortalama 1,5 yıl tacizlerin nere ise hergün, mobbing in daha çok özel sektörde olduğunu, kadınların erkeklere göre daha çok maruz kaldıklarını ve genellikle bu davranışa maruz kalanların yaşlarının 44.5 olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca mobbing uygulayan kişilerin ise genellikle erkeklerden oluştuğu (%71.4) ve yaş ortalamalarının ise 53 olduğu görülmüştür. Wojciechowska ve arkadaşları (2021), iş yerindeki posttravmatik stres belirtilerinin özellikle iş yeri stresi ve aleksitimi ile pozitif yönde anlamlı ilişki içerisinde olduğunu, travmatik yaşantılar artıkça aleksitimi belirtilerinin de arttığını tespit etmişlerdir.

Batsi ve Karamanis (2019), kamu sektöründe mobbing davranışın yüksek derecede uygulandığını tespit etmişler ve kadınların (%58) erkeklere (%33.8) oranla daha fazla mobbing davranışına maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Bu araştırmanın amacı, kamu ve özel sektör çalışanlarının çeşitli demografik değişkenlerine bakılarak işyeri zorbalığı ve aleksitimi düzeylerinin incelenmesidir. Bu araştırmanın problemi; "Kamu ve özel sektörde çalışan bireylerin çeşitli demografik değişkenlere göre işyeri zorbalığı ve aleksitimi puanlarında anlamlı bir farklılık var mıdır, varsa nelerdir?"

Alt problemler: yukarıda bahsi geçen temel probleme dayalı olarak şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Çalışanların demografik değişkenlerine göre İşyeri Zorbalığı, aleksitimi puanları ve alt ölçekleri arasında manidar bir farklılık var mıdır?

2. Çalışanların İşyeri Zorbalığı ve Aleksitimi puanları arasında manidar bir ilişki var mıdır?

1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Mobbing'in Tanımı

“Mobbing”, çalışma yaşamındaki şiddetin hızla derecesini arttırdığı bir türüdür. İş ortamında saldırgan bir bireyin işini yapabilecek olan bir çalışana ya da gruba, çalışma hayatını zorlaştıracak düzeyde ve sıklıkta sergilenen kötü davranışları kapsar.

Bu davranışlar; kin gütmek, acımasız ve zalimce davranmak, aşağılayıcı ve kasıtlı kötü niyetli davranmak, bağırarak, kendi doğrularında ısrarcı olmak, güvensizliğe bağlı yetki vermemek, eleştirmek gibi saldırı amaçlı davranışları içermektedir (Aksoy, 2018).

İlk olarak 1960 yılında hayvan davranışlarını inceleyen Konrad Lorenz tarafından, küçük hayvan gruplarının büyük bir hayvana karşı toplu bir biçimde atağa geçmek biçiminde kullanılmıştır. Türkçede “mobbing” kavramının araştırmacılar tarafından, duygusal taciz, psikolojik terör ya da işyerinde yıldırma gibi adlandırıldığı görülmektedir. Mobbing, çalışanlara uygulanan duygusal ve psikolojik şiddeti ifade etmektedir. Bu şiddetin sonucunda da birey psikolojik veya fiziksel semptomlar gösterebilmektedir (Yardımcı, 2018). Mobbing kavramının literatüre girmesinin ardından birçok araştırmacı bu kavramla ilgili çeşitli tanımlamalarda bulunmuşlardır. Brodsky (1976), taciz terimini kullanarak, bir kişinin diğerini yıpratmak, hayal kırıklığı yaşatarak karşısındakinden bir karşılık görmek adına yapılan ısrarlı ve sürekli devam ettirilen, daha çok bireyi kışkırtmak, baskılamak ve rahatsızlık vermeyi içeren davranışlar olarak tanımlanmıştır (akt. Enarsen, 2000). 1989 yılında Matthiesen ve arkadaşları bezdirici (Mobbing) terimini kullanarak, bir ya da birden fazla bireyin çalışma grubu içerisinde bir ya da daha fazla kişiyi hedefine alarak tekrarlayıcı olumsuz tepkiler ve davranışlar sergilenmesi olarak ifade etmiştir. Adams (1992) ise, Zorbalık (bulluying) terimini kullanarak, kamu ya da özel sektörde bulunan bir bireyi küçük düşürücü, bireyin özgüvenini kırılmasına neden olan eylemlerin yapılmasıdır şeklinde ifade etmiştir. Sonuçta çalışmaların ve tanımların ortak noktaları, mobbing'e maruz kalan bireylerin etkilenmelerine neden olan davranışların sonucunda, mağdur olan bireylerin ne derece zarar gördükleri, mağdur bireye yapılan davranışın/davranışların sürekli, bilinçli ve sistematik biçimde devam etmesidir (Akt. Vartia-Vaananen, 2003).

Leymanna, (1990) göre yaklaşık her gün en az 6 ay devam eden durumların mobbing olarak kabul edilebileceğini bunun sonucunda ise, psikik, psikosomatik ve sosyal izolasyonla sonuçlanması şeklinde tanımlanmıştır. Bir bireyin mobbinge maruz kaldığını saptamak için yaklaşık 15 ay, kalıcı be bazen de ağır sonuçların ortaya çıkması içinde 29-46 ay geçmesi gerektiği saptanmıştır (Hilal ve diğ., 2015).

1.2. Mobbing Davranışları

Çalışma yaşamında uygulanan şiddet çok geniş bir konu olarak ele alınmalıdır. Bu davranışları geniş aralıkta, sıklıkla devam eden davranışlar olarak görülebilmektedir. Heinz Leymann 1990 yılında psikolojik terör kavramını ortaya koyarak, çalışma hayatında bu tarz davranışlara maruz kalanların tespit edilebilmesi için “Leymann

Psikolojik Terör Ölçeği”ni geliştirmiştir. Kendisi çalışmaları sonucunda mobbing davranışını 5 gruba ayırmıştır. Bunlar;

1. Kendini göstermesini ve iletişim oluşumunu engellemek
2. Sosyal ilişkilere saldırılar
3. Sosyal imaja saldırı
4. Bireyin yaşam kalitesi ve mesleki konumuna yönelik saldırılar
5. Kişinin sağlığını doğrudan etkileyecek saldırılardır.

İş ortamları dikkate alındığında mobbing Hiyerarşik (dikey) veya Fonksiyonel (yatay) olarak uygulanan mobbing iki türde sınıflandırılmaktadır. Hiyerarşik mobbing de örgüt içerisinde ast-üst ilişkileri bulunmaktadır. Bu türde, ast-üstüne ya da üst düzey bireyin asta güç ve otoritesine dayanarak mobbing uygulamaktadır. Fonksiyonel mobbing türünde ise, eşit statülere sahip olan çalışanların çıkar, kıskançlık ya da yükselme gibi nedenlere bağlı olarak mobbing uygulamasıdır (Yılmaz, 2020).

1.3. Alaksitimi ve Mobbing ile İlişkisi

Youg (1982), duyguların bireyin iç dünyasını harekete geçiren çeşitli bedensel, davranışsal ve zihinsel süreçleri içinde barındıran bir süreç olarak açıklamıştır. Duyguların tanımlanmasında bazı düşünürlerin böyle bir tanım yapmanın mümkün olmadığını, bunun için duyguların bileşenlerinin belirlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Izard, 1993). Duygular Lazarus (1991) tarafından 4 kategoride gruplandırılmıştır. Bunlar: (1) zararlardan meydana gelen, (2) faydalardan meydana gelen, (3) sınırda bulunan duygular ve (4) duygu olmayanlar. Duygu, çok çeşitli bileşenleri içeren karmaşık bir süreç olduğundan tanımlaması ve sınıflandırması güçtür. Birey çok kısa zaman dilimlerinde çok farklı duyguları bir arada yaşayabilmektedir.

Duygular, bireyin doğaya ve topluma uyum sağlamasıyla birlikte hayatta kalma ihtimallerini de aynı zamanda arttırmaktadır. Genel olarak duygu, düşünce ve davranışlar birbirleri ile ilişkili, dil ve bilinçle bir bütün olarak kabul edilebilir (Koçak, 2002). Duygusal zekânın temel becerilerinden birinin de duyguların farkına varabilmek ve onları tanıma becerisi olduğu kabul edilmektedir. Aleksitimi başlarda her ne kadarda psikosomatik durum değerlendirmesi için ortaya atılmış bir kavram olsa da, günümüzde diğer ruhsal sorunlar ve hatta sağlıklı bireylerde de rastlanılabileceği kabul edilmiştir. Bu nedene bağlı olarak aleksitiminin bir hastalık olarak kabul görmekten çok, bir kişilik özelliği ya da yetersizlik olduğu görüşü yaygındır.

Mobbinge maruz kalmanın bireylerin yaşamında çok çeşitli psikolojik sonuçlara neden olabileceği bilinmektedir. Bunlar arasında psikosomatik şikâyetler, düşmanlık hissi, sinirlilik, sosyal ilişkilerden kaçınma gibi semptomlar görülmektedir. Bu semptomlara ek olarak korku hissini artırması, maruz kalınan şiddetin uzaması durumunda bireydeki zaman ve mekân olgusunu kaybederek ‘psikolojik donma’ yaşanabilmektedir. Bu nedenle mobbing ve aleksitimi belirtilerinin birbiri ile örtüştüğü düşünülmektedir. Mobbing ve aleksitimi semptomlarını bir arada dikkate aldığımız zaman aralarında bir ilişkinin varlığını ispatlayacak bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak literatürde zorbalıkla aleksitimi ilişkisi araştırıldığında, birbiri ile ilişkili oldukları görülmektedir (Feyzioğlu ve diğ., 2020).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın yöntemi, betimsel yöntemlerden nicel türde bir araştırmadır. Nicel araştırma desenlerinden nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan nedensel karşılaştırma modeli, var olan mevcut bir durum ya da olası olayın nedenleri ile bu nedenlere etki eden değişkenleri ya da sonuçlarını belirlemeye yönelik iki ya da daha fazla grubun bazı değişkenler açısından incelenmesidir (Cohen ve Manion,1994; Büyüköztürk ve diğ., 2008). Betimsel bir araştırma modelinde olayın olduğu gibi araştırılması hedeflenmektedir. İncelenen olay, olgu ve durumlar ayrıntılı bir şekilde araştırılarak daha önceki durumlar ve olaylar ile ilişkisi incelenerek bunların neler olduğu betimlenmeye çalışılmaktadır. Nicel araştırmalar ise sayısal verilerin toplanarak, analiz edildiği ve yargıya varıldığı; deney, gözlem, belgeleme, araştırma ve soruşturma ile yapılan bir tekniktir (Akarsu, 2019). Bu araştırma modeline bağlı olarak, çalışmada nicel veriler toplanarak kamu ve özel sektörde çalışan bireylerin zorbalığa maruz kalma sıklığının ve aleksitimik özelliklerle ilişkisinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.2. Örneklem

Araştırmanın evreni KKTC’de Lefkoşa il sınırları içinde özel ve devlet kurumlarında çalışanları kapsamaktadır. Veriler kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Kolayda örnekleme, toplanması hedeflenen verilerin ana kütle içerisinde en hızlıca ve ekonomik şekilde toplanmasına olanak sağlamaktadır (Malhotra, 2004; Aaker ve diğ., 2007; Benoot ve diğ. 2016). Kurtuluş ve diğerleri (2012) Türkiye genelinde yapılmakta olan çalışmaların yaklaşık %93’ünün kolayda örnekleme yöntemi ile yapıldığını belirtmektedir. Diğer yandan Kinnear ve Taylor (1996) ise, bu yöntemin araştırmalarda kullanım oranının %53 olduğunu tespit etmişlerdir (Akt. Haşiloğlu ve diğerleri, 2014).

Araştırmada toplam 151 kişiye ulaşılmıştır, ancak araştırmanında kullanılan anket sorularının büyük bir kısmını doldurmayıp eksik bırakan 8 kişinin elenmesi sonucunda 143 kişi üzerinden analizler yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı Ve Yüzdeler Dökümleri

		n(%)
Cinsiyet	Kadın	92 (%64,3)
	Erkek	51 (%35,7)
Medeni Durum	Evli	96 (%67,1)
	Bekâr	38(%26,6)
	Dul	9(%6,3)
Kurum	Özel	65(%45,5)
	Devlet	78(%54,4)

Örneklem grubunun, yaş ortalaması 37.41 olarak belirlenirken, bunların 92’si kadın (%64.3), 51’i erkektir (%35.7). Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin 65’i özel

sektörde (%45.5), 78'i Devlet (%54.5) çalışandır. Grupların örneklemin geneli açısından frekans dağılımları ve yüzdelik dökümleri alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

İşyeri zorbalığı Ölçeği: Çalışanların işyerinde maruz kaldıkları zorbalığın ölçülebilmesi amacıyla, Aydın ve Öcel'in (2009) güvenilirlik ve geçerlik çalışmasını gerçekleştirdiği orijinali, Einarsen ve Raknes (1997) tarafından geliştirilen 'Negative Act Questionnaire – R' ölçeğinin Türkçe formu olan 'İşyeri Zorbalığı' ölçeği uygulanmıştır. İşyeri zorbalığı Ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı .88 olarak tespit edilirken, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .80 bulunmuştur. Ölçekteki ilk 11 ve ikinci 11 madde ile tek ve çift numaralı maddeler arasında iki farklı şekilde hesaplanan iki yarım güvenilirlik katsayıları .83 ve .82 olarak belirlenmiştir.

Toronto Aleksitimi Ölçeği: Çalışmaya katılan bireylerin Aleksitimi düzeylerinin değerlendirilebilmesi amacıyla, Güleç ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen 'Toronto Aleksitimi Ölçeği' uygulanmıştır. Orijinal formu Bagby ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan 20 maddelik 'Toronto Alexithymia Scale' Türkçe uyarlamasında ölçeğin orijinalindeki 3 faktör örüntüsünün karşılandığı görülmüştür. Ölçeğin tüm maddelerinin Cronbach alfa katsayısı .78 olarak tespit edilirken, üç alt boyutunda sırasıyla; birinci faktör .80, ikinci faktör .57 ve üçüncü faktöründe .63 olduğu belirlenmiştir.

Demografik Bilgi Forumu: Katılımcıların demografik değişkenlerine göre incelenebilmesi için katılımcılara, cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları ve kurum türlerine ilişkin kişisel bilgi formu uygulanmıştır.

3. ANALİZ VE BULGULAR

Analiz yapılmadan önce Shapiro-Wilk normallik testi yapılmış test sonucunda grubun normal dağılmadığı görülmüştür. Araştırmanın temel problem cümlesine ve buna bağlı olan alt problemleri kapsayan "Çalışanların kurum türlerine göre "işyeri zorbalığı" puanları arasında manidar bir farklılık var mıdır?" sorusunun cevabı aranmıştır.

Tablo 2. Çalışanların Kurum Türlerine İle İşyeri Zorbalığı Puanlarının Karşılaştırması

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Özel	65	71,35	4637,5	2492,5	,863
Devlet	78	72,54	5658,5		

*p<0,05

Buna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olup olmadığı ilişkisiz ölçümler için Mann Whithney U-Testi hesaplama yöntemiyle değerlendirilmiş ve analiz sonucunda, çalışanların kurum türlerine göre İşyeri zorbalığı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir (U=2492,5, p=0,863, p>0,05).

Tablo 3. Çalışanların Kurum Türleri İle Aleksitimi Puanlarının ve Aleksitimi Alt Ölçeği Dışa Dönük Düşünme Puanlarının Karşılaştırması

		N	X	S	sd	t	p
Aleksitimi Toplam puan	Özel	65	45,06	7,99	141	1,148	,253
	Devlet	78	43,60	7,19			
Dışa dönük düşünme	Özel	65	22,06	3,88	141	,566	,572
	Devlet	78	21,70	3,63			

*p<0,05

Benzer bir biçimde, Çalışanların Kurum Türleri İle Aleksitimi Puanlarının ve Aleksitimi Alt Ölçeği Dışa Dönük Düşünme Puanlarının Karşılaştırması sonucunda, kurum türlerine göre Aleksitimi puanları ilişkisiz örneklem T-Testi sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır (t=1,148, p= 0,253, p>0,05).

Tablo 4. Çalışanların Kurum Türlerine Göre Aleksitimi Alt Ölçekleri Duyguları İfade Etmede Güçlük ve Duyguları Tanımda Güçlük Puanlarının Karşılaştırması

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Duygularını İfade Etmede Güçlük	Özel	65	73,62	4785,5	2429,5	,667
	Devlet	78	70,65	5510,5		
Duygularını Tanımda Güçlük	Özel	65	76,59	4978,5	2236,5	,224
	Devlet	78	68,17	5378,5		

*p<0,05

Araştırmanın birinci alt problem kapsamında olan “Çalışanların kurum türlerine göre “aleksitimi” puanları arasında manidar bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmış ve aleksitimi alt ölçekleri incelenmiştir. Buna göre, çalışanların kurum türlerine göre “Duyguları Tanımda Güçlük” (U= 2236,5, p=0,224, p>0,05), “Duyguları İfade Etmede Güçlük” (U= 2429,5, p= 0,667, p>0,05) ve “Dışa Dönük Düşünce” (T=0,566, p=0,572, p>0,05) alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 5. Çalışanların Kurum Türleri İle Eğitim Gruplarının Aleksitimi Alt Ölçeklerine Göre Karşılaştırması

	Grup		N	X	S	sd	t	p
Dışa Dönük Düşünme	Özel	İlkokul, ortaokul ve lise	22	23,09	9,09	29,63	-,495	,624
		Üniversite ve üzeri	20	24,15	4,05			
	Devlet	İlkokul, ortaokul ve lise	16	18,75	10,34	18,103	-2,102	,050
		Üniversite ve üzeri	69	24,45	6,78			
Duygularını İfade Etmede Güçlük	Özel	İlkokul, ortaokul ve lise	23	12,91	5,28	41	,455	,651
		Üniversite ve üzeri	20	12,30	3,09			
	Devlet	İlkokul, ortaokul ve lise	16	10,56	4,93	83	-1,20	,234
		Üniversite ve üzeri	69	11,86	3,66			

Duyularını Tanımada Güçlük	Özel	İlkokul, ortaokul ve lise	23	12,52	6,34	41	-,234	,816
		Üniversite ve üzeri	20	12,90	6,69			
	Devlet	İlkokul, ortaokul ve lise	16	11,31	5,66	83	,039	,969
		Üniversite ve üzeri	69	11,26	4,56			

*p<0,05

Araştırmada çalışanların kurum türleri ile eğitim gruplarının arasında aleksitimi alt ölçek puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (T=-2,102, p=0,050, p>0,05). Buna göre devlet ve özel sektör çalışanları karşılaştırıldığında, örnekleme yer alan devlet çalışanları arasında üniversite ve üzeri eğitim almış katılımcıların aleksitimi alt ölçeklerinden biri olan “dışa dönük düşünme” puanlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (x=24,45).

Tablo 6. Çalışanların Cinsiyetlerine Göre İşyeri Zorbalığı Puanlarının Karşılaştırması

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	92	66,21	6091,5	1813,5	,025
Erkek	51	82,44	4204,5		

*p<0,05

Araştırmanın alt problemleri için uygulanan ilişkisiz ölçümler için Mann Whithney U-Testi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir (U=1813, p=0,025, p<0,05). Buna göre örneklemedeki erkeklerin kadınlardan daha sık işyeri zorbalığına maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 7. Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Aleksitimi Alt Ölçekliği Duyguları Tanımada Güçlük Puanlarının Karşılaştırması

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	92	66,07	6078,0	1800,0	,021
Erkek	51	82,71	4218,0		

*p<0,05

Cinsiyet değişkeni ile yapılan aleksitimi alt ölçekleri puanları karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir (U=1800,0, p=0,021, p<0,05). Buna göre örneklemedeki erkeklerin kadınlara göre duygularını tanımada güçlüklerinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Çalışanların Medeni Durumlarına Göre İşyeri Zorbalığı Puanlarının Karşılaştırması

	N	Sıra Ort.	sd	x ²	p
Evli	96	65,89	2	6,541	,038
Bekâr	38	83,32			
Dul	9	89,44			

*p<0,05

Araştırmanın alt problemlerinden biri olan “Çalışanların medeni durumları ile “işyeri zorbalığı” puanları arasında manidar bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Değişkenler karşılaştırıldığı zaman aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda dul olan katılımcıların evli ve bekâr olanlara göre daha sık işyeri zorbalığına maruz kaldıkları, gruplar içinde en az evli katılımcıların işyeri zorbalığına maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 9. Çalışanların Medeni Durumlarına Göre Aleksitimi Puanlarının Karşılaştırması

	N	x-	SS	sd	F	p
Evli	96	43,15	7,27	2	3,528	,032
Bekâr	38	46,13	7,99	140		
Dul	9	48,22	6,81	142		

*p<0,05

Katılımcıların alekstimi düzeyleri ile medeni durumları arasındaki farklılık ilişkisiz örneklem için tek faktörlü Varyans Analizi (Anova) ile analiz edilmiş ve bulgular aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğunu tespit edilmiştir (p= 0,032, p<0,05). Buna göre, farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edilebilmesi için uygulanan çoklu karşılaştırma Fisher LSD testi sonuçlarına göre evli ve bekâr katılımcılar arasında bir fark bulunurken, bekârların evli olanlara oranla alekstimi puan ortalamaları düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. Çalışanların Yaşlarına Göre Alekstimi Puanlarının Karşılaştırması

	N	x-	SS	sd	F	p
18 – 28 yaş	22	48,54	7,15	3	3,376	,020
29 – 39 yaş	66	43,86	7,16	139		
40 – 50 yaş	45	42,55	1,18	142		
51 ve üzeri	10	45,20	6,67			

*p<0,05

Araştırmada “Çalışanların yaşlarına göre “alekstimi” puanları arasında manidar bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Değişkenlerin karşılaştırması için uygulanan ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (anova) sonuçları, katılımcıların alekstimi puanları ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu göstermektedir. Gruplar arasındaki farklılığın tespit edilmesi için uygulanan çoklu karşılaştırma Tukey testi, 18 – 28 yaş ile 40- 50 yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunduğuna işaret etmektedir. Buna göre, 40-50 yaş arasında olanların alekstimi puan ortalamasının 18 -28 yaş aralığına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. Çalışanların Yaşlarına Göre İşyeri Zorbalığı Puanlarının Karşılaştırması

	N	Sıra Ort.	sd	x ²	p
18 – 28 yaş	22	80,18	3	2,485	0,478
29 – 39 yaş	66	73,33			
40 – 50 yaş	45	64,79			
51 ve üzeri	10	77,70			

*p<0,05

Araştırmada katılımcıların yaşları ile İşyeri zorbalığı arasındaki farka Kuruskal Wallis ile bakıldığında elde edilen sonuçlar aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p=0,478$, $p<0,05$).

Tablo 12. Çalışanların Aleksitimi ve Zorbalık Puanlarının Arasındaki İlişki

		Zorbalık Toplam	Aleksitimi Toplam	Duyguları İfade Etmekte Güçlük	Duyguları Tanımda Güçlük	Dışa Dönük Düşünme
Zorbalık Toplam	Pearson Correlation	1				
	Sig. (2-tailed)					
	N					
Aleksitimi Toplam	Pearson Correlation	,267**	1			
	Sig. (2-tailed)	,001				
	N	143	143			
Duyguları İfade Etmekte Güçlük	Pearson Correlation	,251**	,733**	1		
	Sig. (2-tailed)	,002	,000			
	N	143	143	143		
Duyguları Tanımda Güçlük	Pearson Correlation	,209*	,767**	,486**	1	
	Sig. (2-tailed)	,012	,000	,000		
	N	143	143	143	143	
Dışa Dönük Düşünme	Pearson Correlation	,094	,548**	,085	,033	1
	Sig. (2-tailed)	,266	,000	,312	,695	
	N	143	143	143	143	143

* $p<0,05$

Son olarak, Çalışanların “Çalışanların “işyeri zorbalığı”, “aleksitimi” ve “aleksitimi” alt ölçeklerinden “duygularını ifade etmede güçlük, duygularını tanımda güçlük, dışa dönük düşünme” ile aralarında manidar bir ilişki var mıdır?” sorusu araştırılmıştır. Buna göre çalışmadaki aleksitimi toplam puanları ile zorbalık toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($p=0,001$). Pearson korelasyon analizine göre değişkenler arasındaki ilişki düşük düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki göstermektedir($r=0,267$). Sonuç olarak katılımcıların aleksitimi puanları arttıkça zorbalığa maruz kalma sıklığının nispeten arttığı söylenebilir.

Katılımcıların işyeri zorbalığı puanları ile duyguları ifade etmekte güçlük arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p=0,002$, $p<0,05$). Bu ilişkinin düşük düzeyde, pozitif yönde olduğu gözlemlenmektedir($r=0,251$). Buna göre, Zorbalık arttıkça bireylerin duyguları ifade etmede yaşadıkları güçlük nispeten artmaktadır.

Katılımcıların işyeri zorbalık puanları ile duyguları tanımda güçlük arasındaki istatistiksel ilişkiye bakıldığı zaman anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir($p=0,012$). Bu ilişkinin pozitif yönde, düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre, katılımcıların işyeri zorbalığı puan ortalamaları arttıkça duygularına tanımda yaşadıkları güçlük nispeten artmaktadır.

Katılımcıların aleksitimi puanları ile duyguları ifade etme ($p=0,000$) ve duyguları tanımda güçlük ($p=0,000$) arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. Her iki aleksitimi alt ölçeğinin de aleksitimi puan ortalamaları ile arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r=0,733$, $r=0,767$). Buna göre, katılımcıların aleksitimi puan ortalamaları

artıkça duyguları ifade etmede ve duyguları tanımada yaşadıkları güçlük artmaktadır. Ayrıca aleksitimi alt ölçeklerinden olan dışa dönük düşünme ve katılımcıların aleksitimi puanları arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p=0,000$). Bu ilişkinin orta düzeyde ve pozitif yönde olduğu gözlemlenmiştir ($r=0,548$). Bu bağlamda, katılımcıların aleksitimi puanları arttıkça dışa dönük düşünmenin de arttığı görülmektedir.

Son olarak, Aleksitimi alt ölçeklerinden duyguları ifade etmede güçlük ile duyguları tanımada güçlük arasındaki ilişkinin orta düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($p=0,00$, $r=0,486$). Buna göre duyguları ifade etmede güçlük arttıkça duyguları tanımadaki güçlükte artmakta olduğu saptanmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İş yerlerinde uygulanan Mobbing davranışı, insana yönelik yapılan çok ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. Çalışma hayatında hemen her meslek grubunda her kurumda görülebilen mobbing davranışı, çalışanların işlerini kaybetmemek ya da toplum içinde utanç verici bir duruma düşmemek adına çoğu kez gizledikleri, fiziksel şiddetten daha az ön plana çıkmasına rağmen psikolojik olarak bireyin hayatını olumsuz yönde önemli derecede etkileyebilmektedir. Söz edilen olumsuz etkilerin nedenlerini, bu davranışın ortaya çıkış sebepleri gibi konularda son dönemlerde mobbing davranışı kapsayan birçok çalışma yapılmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, örneklemini oluşturan KKTC, Lefkoşa il sınırları içinde kamu ve özel sektörde çalışanların İşyeri zorbalığına son 6 ay içinde maruz kaldığını bildirdiklerini göstermektedir. Ancak çalışmada kurum türlerine göre anlamlı bir fark tespit edilemese de, Türkiye’de 2005 yılında gerçekleştirilen Avrupa çalışma koşulları anketi sonuçlarına göre kamu sektöründe çalışanların özel sektörde çalışanlara oranla daha fazla mobbing’e maruz kaldığı yönündedir (İzmir ve Fazlıoğlu, 2010). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Bankacılar üzerinde yapılan başka bir çalışmada, özel ve kamu çalışanlarının mobbing’e maruz kalmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır (Çağlar ve diğ., 2017). Çalışmamızın bulgularına benzer olarak, İbicioğlu ve arkadaşlarının 2009 yılında kamu sektörü üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada yıldırma davranışlarına rastlanmadığını bildirmektedir. İşyerinde zorbalığa maruz kalmanın bazı demografik değişkenlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, cinsiyete yönelik işyeri zorbalığı bulguları literatürdeki genel yargının aksini göstermektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar kadınların farklı meslek gruplarından olmalarına rağmen erkeklerden daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları yönündedir (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2013; Ekiz, 2010; Tınaz, 2006). Ancak bu çalışmanın örnekleminde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla zorbalığa maruz kaldığını bildirdiği görülmektedir. Kamu çalışanları üzerinde yürütülen başka bir çalışmada, kadınların erkeklere göre daha fazla psikolojik tacize maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Özerbaş ve Kavut, 2022) International Crime (Victim) Survey’den elde edilen sonuçların Fransa başta olmak üzere, İskoçya, İsviçre, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Güney Afrika gibi bazı ülkelerde erkek mağdurların daha fazla olduğunu göstermektedir (Akt. Tınaz, 2006). Çalışmada katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, Kışın 2015’te yaptığı çalışmasında, bekâr olanların evlilere göre daha fazla mobbing davranışlarına maruz kaldığı bulguları ile benzerlik göstermektedir (Kış, 2015). Bu araştırmaya katılan bireylerin mobbing’e maruz kalmaları ile yaş grupları

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. 2021 yılında kamu sektöründe çalışanların mağduriyetlerini belirlemeye yönelik yürütülen bir çalışma bulgularına göre, 20-39 yaş grubunda yer alanların, 40 yaş ve üzerindeki çalışanlar diğer yaş gruplarına göre daha fazla duygusal tacize maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (Özerbaş ve Kavut, 2022).

Bu çalışmada İşyeri zorbalığı değerlendirilirken, bireylerin aleksitimik özelliklerinin de zorbalığa maruz kalmakla ilişki olabileceği düşünülmüştür. Öncelikle aleksitimik özelliklerin demografik değişkenlere göre ilişkisine bakıldığında, erkeklerin kadınlara göre aleksitimi alt ölçeklerinden duyguları tanımada daha fazla güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Kokkonen ve arkadaşlarının 2001'de 5,993 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, sosyo demografik özellikler incelendiğinde erkeklerin, kadınlara oranla daha aleksitimik olduğunu tespit etmişlerdir (Koçak, 2001). Bu çalışmanın bulgularında elde edildiği gibi literatürde cinsiyetle ilgili benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Aino ve diğerleri, 2006). Tatar ve Çamkerten'in 2019 yılında yayınlanmış oldukları çalışmalarında cinsiyet değişkeni dikkate alındığında, aleksitimi ile cinsiyetler arası farklılıkların olduğuna vurgu yapılmıştır. Bunlara ek olarak demografik özellikler açısından aleksitimi ile yaş arasındaki ilişki dikkate alındığında, literatürde yaşla birlikte aleksitimik özelliklerin arttığı yönünde bulgulara rastlanmaktadır. Bu çalışmadaki bulgulara göre 18-28 yaş aralığının 40-50 yaş aralığında olanlara oranla daha fazla aleksitimik özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir (Hintistan, 2012). Yine çalışanlardan bekâr olanların daha fazla aleksitimik özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Şaşıoğlu ve arkadaşlarının (2013) tanımlarına bakıldığında, Aleksitiminin normal popülasyonda kendi gösteren bir kişilik özelliği olduğu yönündedir. Avcı ve Kaya (2010) Mobbing kavramı ile kişilik özellikleri üzerinde yaptığı çalışmalarında, bu davranışa maruz kalmanın kişilik özellikleri ile yakından ilişkili olabileceği sonuçlarını göstermektedir. Bu çalışmada da, elde edilen bulgular çalışanların İşyerinde zorbalığa maruz kalmaları ile aleksitimik özellikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu yönündedir.

Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular, mobbinge ilişkin yapılan çalışmalara katkı sağlayacak sonuçları göstermektedir. mobbing davranışının önlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınabilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma grubunun daha geniş bir örneklem üzerinde uygulanması anketlerin yanı sıra gözlem ve mülakatlarda faydalanılması mağdurların kendilerini daha fazla açmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D.A., Kumar,V. & Day, G.S., (2007). *Marketing Research*, 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers.
- Acar, A.,B., DüNDAR,G. (2008). “İşyerinde Psikolojik Yıldıma (Mobbing) Maruz Kalma sıklığı ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2):111-120.
- Akarsu, B., (2019). *Bilimsel Araştırma Tasarımı Nicel, Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları*. Cinius Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Aksoy, F., (2018). *Psikolojik Şiddet'in (Mobbing) Sağlık Çalışanlarına Etkisi*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Aslan, S.H., Alparlan, Z.N. (2001). “Bir Grup Üniversite Öğrencisinde Cinsiyet Rollerine Göre Aleksitimik Özelliklerin İncelenmesi”. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 9(1), 49-56.
- Avcı, U., Kaya, U. (2013). “Yıldıma Algısı ve Etkileri: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68:2.
- Aydın, O., Öcel, H. (2009). “İşyeri Zorbalığı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 94-103.
- Batıgün D., A., Büyükşahin A. (2008). “Aleksitimi: Psikolojik Belirtiler ve Bağlanma Stilleri”. *Klinik Psikiyatri*, 11:105-114.
- Batsi, C., & Karamanis, K. (2019). “Mobbing at Work: Experiences in the Greek Public Sector”. *Management Research & Practice*, 11(4).
- Benoot, C., Hannes, K., & Bilsen, J. (2016). “The Use of Purposeful Sampling in a Qualitative Evidence Synthesis: A Worked Example on Sexual Adjustment to a Cancer Trajectory”. *BMC Medical Research Methodology*, 16(1), 1-12.
- Beyhan, F. (2019). *Psikolojik Tacize Maruz Kalma Açısından İş Yerindeki Risk Grupları: Mali Denetim Firmalarında Çalışanlara İlişkin Bir Araştırma*. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Bülbül Özyayın, P., Ünal, E., Bozkurt, T., Korkmaz, M. Yücel, A.S. (2013). “Sağlık Çalışanlarında Mobbing: Kamu ve Özel Sağlık Kurum Çalışanlarının Karşılaştırmalı Türkiye Örneği”. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlığı ve Tıp Bilimleri Dergisi*, 7(3).
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. , Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. , Demirel, F.(2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Çağlar, D., Tözün, G., Karay, M. (2017). Mobbing Behaviors in Public and Private Banking Sector: A Case Study in Northern Cyprus. *International Journal of Economic Perspectives*. 11(2): 74-86.
- Chappell, D. Di Martino, V., (2006). *Violence at Work*. International Labour Organization, Third edition, Geneva

- Cohen, L., Manion, L.(1994). *Research Methods In Education* (Fourth Edition), Routledge.
- Dikmetaş, E., Top, M., Ergin, G. (2011). “Asistan Hekimlerin Tükenmişlik ve Mobbing Düzeylerinin İncelenmesi”. *Türk Psikiyatri Dergisi*.
- Doğan, H., Doğan İ. (2009). “The Relationship Between Mobbing and Job Satisfaction: An Exploratory Study”. *International Symposium on Sustainable Development*. Haziran, 9-10.
- Dündar, G., Acar, A. (2008). “İşyerinde Psikolojik Yıldırma (Monning) Maruz Kalma Sıklığı ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 111-120.
- Ege, H., (2010). “Different Typologies of Workplace Conflict and Their Connections with Post Traumatic Embitterment Disorder (PTED)”. *Health*. 2(3):234–6.
- Einarsen, S. (2000). “Harassment and Bullying at Work: A Review of The Scandinavian Approach”. *Agression and Violent Behavior*, 5(4):379-401.
- Güleç, H., Köse, S., Yazici, M., Çıtak, S., (2009). “The Turkish Version of the 20- Item Toronto Alexithymia Scale (TAS-20): Reliability, Validity, and Factorial Structure”. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(3), 214-220.
- Güven, A., Kaplan, Ç., Acungil, Y. (2018). “Türkiyede Özel ve Kamu Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenlerin Mobbing Algısı”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18): 43-58.
- Haşoğlu, S., B., Baran, T., Aydın, O.(2014). “Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri”. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*. 2(1): 19-28.
- Hilal, Ö., Dereli, E.E., İpek, N., Müdüroğlu, A., Faikoğlu, R. (2015). “Mobbing (Psikolojik Yıldırma), Örgüt Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(1):27-33.
- Izard, C. E., Libero, D. Z., Putnam, P., Haynes, O. C. M. (1993). “Stability of Emotion Experiences and Their Relations to Traits of Personality”. *J. Pers. Soc. Psychol.* 64, 847-860.
- İzmir, G., Fazlıoğlu, A. (2010). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu.
- Karacaoğlu, K. Reyhanoğlu, M. (2006). “İşyerinde Yıldırma KKTC’deki Sağlık Sektöründe Çalışanlara Yönelik Bir Araştırma”. *14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Erzurum 171-179.
- Koçak, R. (2002). “Aleksitimi: Kuramsal Çerçeve Tedavi Yaklaşımları ve İlgili Araştırmalar”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2):183-212.
- Kurtuluş, K. (2004). *Pazarlama Araştırmaları*, 7. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

- Lazarus, R.S. (1991). "Cognition and Motivation in Emotion". *American Psychologist*, 46(4):352-367.
- Leymann, H., (1990). "Mobbing and Psychological Terror at Workplaces". *Violence and Victims*, 5(2), 119-126. doi: 10.1037/0022-3514.64.5.847
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*, 4. Edition, Pearsonu Prentice Hall, New Jersey.
- Maran, D. A., Bernardelli, S., & Varetto, A. (2018). "Mobbing (Bullying at Work) in Italy: Characteristics of Successful Court Cases". *Journal of Injury and Violence Research*, 10(1), 17.
- Mattila, A.K., Salminen, J.K., Nummi T., Joukamaa, M.(2006). "Age is Strongly Associated with Alexithymia in the General Population". *Journal of Psychosomatic Research*, 61(2006):629:635.
- Özerbaş, M. A., & Kavut, B. (2022). "Kamu Kurumlarında Çalışan Bireylerin Duygusal Tacize (Mobbing) Yönelik Algılarının İncelenmesi". *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 85.
- Samnani, A., Singh, P. (2012). 20 years of Workplace Bullying Research: A Review of the Antecedents and Consequences of Bullying in the Workplace. *Aggression and Violent Behaviour*, 17, 581-589.
- Şaşıoğlu, M., Gülol, Ç., Tosun, A. (2013). "Aleksitimi Kavramı". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4):507-527.
- Tatar, A., Çamkerten, S. (2019). "Klinik Olmayan Örneklemede Aleksitiminin Yordayıcıları Olarak Duygu Odaklı Yapılar ve Benlik Saygısı". *Kriz Dergisi*, 27(3): 141-157.
- Tatar, Z.B., Yüksel, Ş. (2019). "Mobbing at Workplace- Psychological Trauma and Documentation of Psychiatric Symptoms". *Noro Psikiyatri Araştırmaları*, Mart; 56(1):57-62.
- Tetik, S. (2010). "Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, 2010(1), 81-89.
- Tınaz, P. (2006). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. Beta Basım A.Ş., 2006(4).
- Tutar, H. (2004). "İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları". *Yönetim Bilimleri Dergisi* (2:2), 101-128.
- Üye, C. (2009). *Hemşirelerin Yöneticileri Tarafından Mobbing Davranışları ile Karşılaşma Durumlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans Tezi, İstanbul.
- Vartia-Vaananen, M. (2003). *Workplace Bulluying: A study on the Work Environment, Well-being and Health*. University of Helsinki. Academic Dissertation.
- Yardımcı, H. (2018). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Mevcut Devlet Gastanelerindeki Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing*. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, C.,(2020). “Mobbing  zerine Nitel Bir Araştırma: Astlardan  stlere Uygulanan Mobbing”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(1):19-33.

Wojciechowska, M., Jasielska, A., Ziarko, M., Sieński, M., & R zewicki, M. (2021). “Mediating Role of Stress at Work in the Relationship of Alexithymia and PTSD among Emergency Call Operators”. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), 12830.

Zapf, D. (1999). “Organisational, Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/bullying at Work”. *International Journal of Manpower*. Vol.20 No1/2: 70-85.

KÜLTÜREL BİR BOYUT OLARAK “BİREYCİLİK-TOPLULUKÇULUK” VE TÜRKİYE’DEKİ ÇALIŞMALAR

“INDIVIDUALISM-COLLECTIVISM” AS A CULTURAL DIMENSION AND THE STUDIES IN TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Umut Şah
Lefke Avrupa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
Email: usah@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5376-0965

Yrd. Doç. Dr. Doğa Eroğlu Şah
Lefke Avrupa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
Email: dsah@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4486-3492

Gönderim 11 Kasım 2022 – Kabul 28 Kasım 2022
Received 11 November 2022 – Accepted 28 November 2022

Öz: Bu yazıda, sosyal psikologların kültürler arasındaki farklılıkları açıklamada sıklıkla kullandıkları bir boyut olan bireycilik-toplulukçuluk kavramı ele alınmaktadır. Hofstede’nin 1980’deki ilk çalışmasından bu yana, bireycilik-toplulukçuluk boyutu, sosyal psikoloji alanında kültürel farklılıkları ve bunların sosyal psikolojik etkilerini incelemenin tipik bir yolu haline gelmiştir. Bu minvalde, yazıda, kültürel bir boyut olarak bireycilik ve toplulukçuluğun nasıl tariflendiği, bireyci ve toplulukçu kültürlerin ne tür özelliklere sahip olduğu, birbirlerinden nasıl farklılaştığı ve bu kültürlerdeki birey özellikleri ve benlik yapıları arasındaki farklılaşmalar anlatılmaktadır. Yazının son kısmında ise Türkiye’de bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalardan ve Türkiye’nin kendine özgü konumundan söz edilmekte ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireycilik, toplulukçuluk, benlik yönelimi, kültür, sosyal psikoloji

Abstract: This article aims to examine individualism-collectivism as a dimension used for explain cross-cultural differences by social psychologists. Since the first study of Hofstede on 1980, the individualism-collectivism dimension became the traditional way of studying cross-cultural differences and the social psychological effects of them in the field of social psychology. In this context, in the first part of the article, the definitions of individualism and collectivism, the differences between individualistic and collectivistic cultures and the characteristics of individuals in these cultures are explained. In the second part, the major studies in Turkey on this topic are described and discussed.

Keywords: Individualism, collectivism, self-orientation, culture, social psychology

GİRİŞ

Genel olarak psikoloji alanında ve özelde sosyal psikoloji çalışmalarında, kültürün sosyal psikolojik süreçler üzerindeki etkisi uzun yıllar görmezden gelinmiş, Hofstede’nin 1980 yılında yayımladığı “Culture’s Consequences” adlı çalışmayla birlikte dikkatler kültürler arasındaki farklılaşmalara ve kültürün etkilerine yöneltilmeye başlanmıştır (Kağıtçıbaşı, 1997, 1999). Gerek Hofstede’nin çalışmasında gerekse daha sonra yapılan başka çalışmalarda, kültürel farklılaşmaları açıklamak üzere çeşitli boyutlar önerilmiştir, ancak bireycilik-toplulukçuluk boyutu, bunlar içerisinde en önemli ve en çok incelenen boyut olarak öne çıkmaktadır (Gül, 2010; Wasti ve Erdil, 2007; Ercan, 2013; Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017). Öyle ki sosyal psikologlar için bireycilik-toplulukçuluk boyutu, dünyadaki farklı kültürleri (özellikle de Batı ve Doğu kültürlerini) ve bu kültürlerdeki birey özelliklerini karşılaştırmanın tipik bir yolu haline gelmiştir (Hogg ve Vaughan, 2010).

‘Kültür’ kavramı, her şeyi içeren yapısı nedeniyle farklı disiplinler içerisinde birçok farklı şekilde tanımlanagelmıştır. Bu minvalde, kültür için, “geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler”, “öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması”, “paylaşılan semboller ve anlamlar”, “bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara yol açan deneyimler”, “davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü”, “kendini oluşturan parçalar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen”, “birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı olan parçalardan oluşmuş sistem” gibi tarifler yapılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2000: 36-37).

Psikoloji içerisinde ise kültür, Herskovits’in (1948) kavramsallaştırması çerçevesinde, “çevrenin insan yapısı olan bölümü” olarak tanımlanmaktadır (akt. Kağıtçıbaşı, 2000: 37). Triandis (2001: 908) ise “birey için bellek ne ise toplum için de kültür odur” şeklinde bir yaklaşımın kültürü anlamada uygun bir yol olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, kültür, bir toplumun yaşantısı içerisinde işleyen, böylece gelecek nesillere aktarılmaya değer olan her şeyi içerir (Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002). Örneğin, bir aletin nasıl yapılacağına dair kullanışlı olan bir fikir, giderek daha çok birey tarafından benimsenip kullanılır ve böylece kültürün bir parçası haline gelir.

Kağıtçıbaşı’nın (2000) belirttiği gibi burada önemli olan psikolojik olguları kültürel ortamına yerleştirmek ve bireyleri içinde buldukları kültürel ortamdan ayrı düşünmemektir. Çünkü bu kültürel ortam, bireylerin değer yargılarını, normlarını, davranış kalıplarını, rollerini, dili kullanma biçimlerini ve dolayısıyla düşünme biçimlerini etkilemektedir.

1. KÜLTÜREL BİR BOYUT OLARAK BİREYCİLİK/TOPLULUKÇULUK

Hofstede (1980) daha önce sözü edilen çalışmasında kültür açısından dört boyut belirlemiştir: bireycilik/toplulukçuluk, güç dengesi, maskülenlik, belirsizlikten kaçınma (akt. Kağıtçıbaşı, 1997). Ancak, bireycilik/toplulukçuluk boyutu, kültürlerarası farklılıkları açıklamada en önemli ve en popüler boyut olmuştur.

Kağıtçıbaşı (1999: 360) Hofstede’nin bireycilik ve toplulukçuluk tanımlarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Bireycilik, bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu, herkesin sadece kendine veya çekirdek ailesine bakmak zorunda olduğu kültürler için geçerlidir. Toplulukçuluk, insanların doğuştan itibaren güçlü ve sıkı gruplara bağlı olduğu ve bu bağlılığın yaşam boyunca, sorgulanmayan bir sadakat karşılığında var olduğu toplumlarda vardır.”

Hofstede’den sonra bireycilik ve toplulukçuluğun başka tanımları da yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle kişilerin başkalarıyla olan ilişkilerini dikkate alan tanımlar önem kazanmıştır. Buna göre, bireyci kültürlerde –toplulukçu kültürlerle nazaran- bireyler başkalarıyla ilişkilerinde daha ayrışık ve özerktirler, içgruplarından bağımsız ve kopukturlar, kendi kişisel amaçlarını grup amaçlarının üstünde tutarlar, grup normlarından bağımsızdırlar ve sosyal ilişkilerine kazanç-kayıp ilkesi hâkimdir. Toplulukçu kültürlerde ise –bireyci kültürlerle nazaran- bireyler içgruplarına daha bağlıdırlar, grup amaçlarına öncelik verirler, davranışlarını grup normlarına göre belirlerler, grup içi uyuma ve ilişkiselliğe önem verirler (Triandis, 2001; Triandis ve ark., 1995; Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Hogg ve Vaughan, 2010).

Triandis ve arkadaşları (1986) bireycilik-toplulukçuluk açısından dört faktör bulmuşlardır: Toplulukçuluğu temsil eden ‘aile bütünlüğü’ ve ‘bağımlılık’;

bireyseliği temsil eden ‘özgüven’ ve ‘içgruptan ayrışıklık’ (akt. Kağıtçıbaşı, 1997). Yine Triandis ve arkadaşları (1995) bireycilik ve toplulukçuluğun ayrıştırılmasında dört genel boyuttan söz etmektedirler; *benlik tanımı, amaçlar, ilişki biçimi ve sosyal davranışlar*. Buna göre;

1. Bireyci toplumlarda bireylerin benlik tanımları özerk ve bağımsızken, toplulukçu kültürlerde benlik tanımları diğerleri ile karşılıklı bağımlı bir şekildedir.
2. Bireyci kültürlerde kişisel amaçlar grup amaçlarının üstünde yer alırken, toplulukçu kültürlerde bunun tersi söz konusudur.
3. Bireyci kültürlerde bireylerarası sosyal ilişkilerde kazanç-kayıp ve rasyonellik vurgusu varken, toplulukçu kültürlerde karşılıklılık (komünallik) ve ilişkisellik vurgusu vardır.
4. Bireyci kültürlerde sosyal davranışın belirleyicileri olarak bireysel tutumlar öne çıkarken, toplulukçu kültürlerde grup normları öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Triandis ve arkadaşları (1985; akt. Triandis, 2001) bireycilik-toplulukçuluk tartışmasında kültürel ve bireysel düzeylerin birbirinden ayırtmış ve bireysel düzeyde bireycilik ve toplulukçuluğa karşılık gelen ‘*idiocentrism*’ ve ‘*allocentrism*’ kavramlarını ortaya koymuşlardır. Çünkü kültürel düzeyde ortaya çıkan faktörler bireyci veya toplulukçu bir kültürdeki tüm bireyler için geçerli olmamaktadır. Bu nedenle de araştırmacılar bireyci kültürler içerisinde toplulukçu davranışlar sergileyen (*allocentric*) ve toplulukçu kültürler içerisinde bireyci davranışlar sergileyen (*idiocentric*) kişilerin araştırılabilmesinin önünü açmaya çalışmışlardır (Triandis, 2001; Triandis ve ark., 1995).

Triandis (2001) bireycilik ve toplulukçuluğun değerlendirilmesinde önemli bir başka boyuttan daha söz etmektedir; yatay/dikey boyutu (*horizontal/vertical*). Buna göre, bireyci ve toplulukçu kültürler, yatay ya da dikey oluşlarına göre de farklılaşmaktadırlar. Yatay-dikey ayrımı ise öncelikle kişilerarası ilişkilerin eşit ya da hiyerarşik olması temelinde yapılmaktadır. Bu bağlamda, Triandis (2001) dört tip kültürden söz etmektedir:

1. *Yatay-bireyci kültür*; bireylerin benlik-kavramları özerktir, biricik olmak ve kendi istedikleri şeyleri yapmak onlar için önemlidir, eşitliğe vurgu yapılır.
2. *Dikey-bireyci kültür*; bireylerin benlik-kavramları yine özerktir ve kendi istedikleri şeyleri yapmak isterler ama aynı zamanda “en iyi” olmak isterler, statüsel eşitsizlikler kabul edilir.
3. *Yatay-toplulukçu kültür*; bireyler kendi benliklerini içgruplarına bağlı olarak tanımlarlar, eşitliğe vurgu vardır.
4. *Dikey-toplulukçu kültür*; bireyler benliklerini içgruplarına bağlı olarak tanımlarlar ve içgrup otoritesine bağlılıkları yüksektir, hiyerarşik ve eşit olmayan ilişkiler kabul edilir.

2. BENLİK YÖNELİMİ

Bireycilik ve toplulukçulukla ilgili olarak yapılan çalışmalar, bireylerin benlik yönelimlerinin ve tanımlarının içinde yaşadıkları kültüre göre farklılaştığını

göstermiştir. Buna göre, yapılan çalışmalarda genel olarak iki temel benlik yönelimi ortaya konulmuştur; *ayrışık benlik* ve *ilişkisel benlik* (Kağıtçıbaşı, 1997).

Kağıtçıbaşı (1999) ‘benlik’ kavramı üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla Batı’da ortaya çıktığı için öncelikle bireyci toplumların benlik özelliklerinin belirlendiğini ve benliğin genel tanımı olarak kavramsallaştırıldığını ifade etmektedir. Buna göre; “bireyci, orta sınıf kültüründe, benlik, bireyin gereksinimlerini, yeteneklerini, güdülerini ve haklarını içeren içsel (bireye ait) özelliklerden oluşan bir varlık olarak görülmüştür. Her birey bu özelliklere sahiptir ve bunları değişik sosyal ortamlarda düşünce ve davranışlarını yönlendirmede kullanır” (Geertz, 1975; akt. Kağıtçıbaşı, 1999: 360).

Bu çerçevede, Kağıtçıbaşı (1999) benliğimizin yapısının, dünyayı, kendimizi ve diğer insanları nasıl algıladığımızı belirlediğini ve duygu ve davranışlarımızı etkilediğini söylemekte; bu yüzden de kültürlerarası davranış farklılıklarında o kültürlerde söz konusu olan benlik yönelimleri arasındaki farklılıkların etkilerinin olduğunu dile getirmektedir. Daha önce de söylendiği gibi, kültürlerarası çalışmalarda esas olarak iki farklı benlik yöneliminden söz edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1997, 2000; Markus ve Kitayama, 1991; Hogg ve Vaughan, 2010):

- i. *İlişkisel benlik*; diğerleri ile karşılıklı bağımlı (interdependent), ilişkiselliğin yüksek olduğu ve diğerleriyle olan sınırların çok katı olmadığı benlik yapısıdır. Toplulukçu kültürler özgüdür.
- ii. *Ayrışık benlik*; diğerlerinden ayrı, bağımsız ve özerk olan ve sınırları katı bir şekilde belirlenmiş olan benlik yapısıdır. Bireyci kültürler özgüdür.

Bu iki benlik yönelimi arasındaki temel ayrım, kişinin kendisini diğerlerinden ne kadar ayrı veya onlarla ne kadar bağlantılı algıladığına göre yapılmaktadır. Buna göre, toplulukçu toplumdaki (Japonya ve diğer Asya toplumları gibi) insanlar yüksek karşılıklı bağımlı benlik yapısı ve düşük bağımsız benlik yapısına sahipken, bireyci toplumdaki (ABD ve Batı Avrupa toplumları gibi) insanlar ise bunun tersi bir benlik yapısına sahiptirler (Markus ve Kitayama, 1991; Hogg ve Vaughan, 2010).

Diğer yandan, Kağıtçıbaşı (1999: 363), bireyci ve toplulukçu kültürler arasındaki bu benlik farklılaşmasının bu kadar katı sınırlarla ortaya çıkmadığını söylemektedir. Buna göre, “toplulukçu kültürlerin hepsinde sadece ilişkisel benliklere rastlanılmadığı gibi, bireyci kültürlerde de sadece ayrışık benliklere rastlanmaz”. Buradan hareketle, Kağıtçıbaşı (1997, 1999, 2005) üçüncü bir benlik yapısı tanımlamıştır; *özerk-ilişkisel benlik*. Bu benlik yapısı, içinde hem ilişkisel (toplulukçu) hem de özerk (bireyci) öğeleri barındırır. Bu tür bir benlik yapısı, özellikle, toplulukçu kültürlerin gelişmiş kentsel bölgelerinde, kuşaklar arasındaki maddi ilişkilerin azaldığı ama duygusal bağların tamamen kaybolmadığı aile modelinde karşımıza çıkmaktadır. Kağıtçıbaşı ile benzer şekilde, kültür-benlik ilişkisinin ikili değil de üçlü bir model içerisinde daha iyi anlaşılabilirliğini dile getiren başka yazarlar da olmuştur (örn. Brewer ve Gardner, 1996; Uleman ve ark., 2000; Bresnahan ve ark., 2005; Hardie ve ark., 2005).

Gül (2010), Kağıtçıbaşı’nın öne sürdüğü bu üçlü modelin benliğe ilişkin iki temel boyuta dayandığını ifade etmektedir; benliğin diğerlerinden uzaklık derecesini ifade eden ayrışıklık ve ilişkiselliğe göre belirlenen *kişilerarası mesafe boyutu* ve kişinin kendi kurallarının öznesi olması anlamına gelen “otonomi” ile diğerlerinin kurallarının öznesi olması anlamına gelen “heteronomi” açısından belirlenen *faillik boyutu*. Buna göre, kişinin herhangi bir boyutta olmasının diğer boyutta olmamayı gerektirmediği;

ilişkiselliğin ve özerkliğin bir arada bulunabileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle, Kağıtçıbaşı (1997, 1999, 2005) benlik yapılarını değişen sosyo-ekonomik ve ailesel şartlar içerisinde ele almış ve içinde bulunan sosyo-ekonomik koşullarda işlevsel olan benlik yapısının yaygın olacağını ifade etmiştir.

3. BİREYCI VE TOPLULUKÇU KÜLTÜRLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Kağıtçıbaşı (1997) bireycilik-toplulukçuluk çalışmalarının kültürler arasındaki davranışsal, bilişsel, duygusal ve motivasyonel farklılıkları içeren geniş bir alanı kapsadığını söylemektedir. Buna göre, bireyci ve toplulukçu kültürler arasında; benlik algısı ve sosyal algı, bilgi işleme, duygular, atıflar ve ahlaki akıl yürütme, sosyal etkileşim, kendine hizmet eden yanlılık ve kendine-odaklanma, başarı güdüsü, işbirliği ve rekabet, liderlik, adalet dağıtımı, iletişim, etnik-merkezcilik (*ethnocentrism*), kendilik tanımları ve kişilik özellikleri gibi çok çeşitli açılardan karşılaştırmalar yapılmıştır (Markus ve Kitayama, 1991; Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002; Oyserman ve ark., 2002; McCrae ve ark., 2005; Hogg ve Vaughan, 2010; Jackson ve ark., 2012).

Tahmin edilebileceği gibi çalışmalar farklı benlik yapılarının farklı benlik algılarına ve ayrıca başkalarının algılanışında da (sosyal algı) farklılaşmalara yol açtığını ortaya koymuştur (Kağıtçıbaşı, 1997). Örneğin, ayrışık benliğe sahip kişilerden (ABD’li katılımcılar) kendilerini tanımlamaları istendiğinde, zaman, mekân ve sosyal ortamdan ayrışık olarak kişilik özelliklerini ve yeteneklerini yazarlarken; ilişkisel benliğe sahip kişiler (Asyalı katılımcılar) kendilerini ilişkileri ve belirli sosyal ortamlar çerçevesinde tanımlıyorlar.

Duygular da bireyci ve toplulukçu kültürler açısından farklılaşmaktadır. Bireyci kültürlerde daha çok “ego odaklı” (*ego focused*) duygular (kızgınlık, gurur, engellenme, hayal kırıklığı gibi) öne çıkmaktayken; toplulukçu kültürlerde “diğere odaklı” (*other focused*) duygular (empati, utanç, saygı gibi) daha ön planda durmaktadır (Markus ve Kitayama, 1991; Duan ve ark., 2008; Seo, 2011).

Bunların dışında, bireyci toplumlarda, rekabet, sosyal etkileşimlerde bireyci yönelim, kişisel başarı güdüsü, kişisel atıflara vurgu, kendine hizmet eden yanlılık ve biriciklik ile tercihlere verilen önem toplulukçu toplumlarda olduğundan daha fazladır. Toplulukçu kültürlerde ise bunların tersine, işbirliği, sosyal etkileşimlerde sosyal yönelim, ‘sosyal yönelimli’ başarı güdüsü, durumsal atıflara vurgu ve adalet dağıtımında eşitliğe verilen önem daha fazladır (Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002; Oyserman ve ark., 2002).

Bilgi işleme ve düşünme süreçleri açısından da toplulukçu ve bireyci kültürlerde farklılıklar söz konusudur. Bireyci kültürlerdeki bireylerin daha analitik ve lineer düşünme eğilimleri varken, toplulukçu kültürlerdeki bireylerin daha bütünsel (holistic) ve ilişki-yönelimli bir düşünme eğilimine sahip oldukları ifade edilmektedir (Hogg ve Vaughan, 2010; Kağıtçıbaşı, 1999; Oyserman ve ark., 2002; Oyserman ve Lee, 2008). Ayrıca, toplulukçu kültürlerdeki bireyler çevreyi görece daha sabit/değişmez ve kendilerini değişebilir olarak görmekteyken, bireyci kültürlerdeki bireyler kendilerini görece daha sabit ve çevreyi değişebilir olarak görme eğilimindedirler (Triandis ve Suh, 2002).

Etnik-merkezcilik açısından bakıldığında ise toplulukçu kültürdeki bireylerin bireyci kültürdekilere göre daha etnik-merkezci oldukları, içgruplarına yönelik daha olumlu ve dışgruplara yönelik daha olumsuz tutumlar bildirdikleri ifade edilmiştir

(Triandis, 2001). Son olarak, toplulukçu kültürdeki bireyler sıklıkla kendilerini sosyal varlıklara referansla tanımlama eğilimindeyken, bireyci kültürlerde bu eğilim çok daha az görülmektedir. Buna ilaveten, eğitim seviyesi arttıkça bu eğilim daha da azalmaktadır (Triandis, 2001).

Bireyci ve toplulukçu kültürler “yalnızlık” algısı ve bunun sağlıkla ilişkisi açısından da incelenmiştir. Örneğin, Heu ve arkadaşlarının (2019) beş farklı Avrupa ülkesini karşılaştırdıkları çalışmalarında daha yüksek düzeyde toplulukçuluğun daha düşük yalnızlık algısıyla ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Beller ve Wagner’in (2020) 14 ülkeden veri topladıkları çalışmalarında ise daha toplulukçu kültürlerde yalnızlık algısının sağlık üzerinde daha güçlü bir etkisinin olduğu görülmüştür.

4. TÜRKİYE’DEKİ ÇALIŞMALAR

Hofstede’nin 1980 yılında yayımladığı çalışmasının ardından, kültürler arasındaki farklılıkları bireycilik ve toplulukçuluk açısından inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, bireyci ve toplulukçu kültürel yapıların, bu kültürlerde yaşayan bireyleri nasıl etkilediği incelenmiştir. Yapılan araştırmalar, ilk önceleri, bireyci ve toplulukçu kültürlerin tipik örnekleri olarak düşünülen ABD ve Asya örnekleri (Japonya, Çin, Hong Kong gibi) arasında sıkışmıştır (Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017). Örneğin, Wheeler, Reis ve Bond (1989) tarafından yapılan araştırmada ABD’li ve Hong Kong’lu öğrencilerin sosyal etkileşimlere girme sayıları ve girdikleri sosyal etkileşimlerin niteliği incelenmiştir (akt. Kağıtçıbaşı, 1999). Yine, bireyci kültürlerde ‘ego odaklı’, toplulukçu kültürlerde ise ‘diğeri odaklı’ duyguların daha çok olduğunu ortaya koydukları makalelerinde, Markus ve Kitayama (1991), çoğunlukla ABD’li ve Japon örneklerle yapılmış çalışmaları referans göstermişlerdir.

Bununla birlikte, bu özelliklerin başka toplumlar açısından da incelenmesi gerektiği fark edilmiş ve birçok başka toplum içerisinde yaşayan kişilerden oluşturulan örneklerle araştırmalar yapılmıştır. Buna göre, Polonya, Lübnan, İspanya, Portekiz ve Türkiye gibi toplumlar bireycilik-toplulukçuluk açısından çeşitli araştırmalara konu olmuşlardır (Gül, 2010).

Bu noktada, bireycilik-toplulukçuluk açısından Türkiye’de yapılan çalışmalara bakmak önemli olmaktadır. Zira, Hofstede’nin (1980) kültürleri bireycilik-toplulukçuluk açısından sınıflandırdığı çalışmasında, Türkiye toplulukçu kültürler arasında sayılmıştır (akt. Gül, 2010). Buna göre Türkiye, toplulukçu kültürlerde varolan gruba bağlılık, kendi amaçlarını grubun amaçlarından üstte tutma gibi karakteristik özelliklere sahip olarak tanımlanmıştır. Türkiyeli örneklerle yapılan ilk araştırmalar bu bulguları desteklemekle birlikte, daha sonraları yapılan birçok araştırma Türkiye’de toplulukçuluğun yanı sıra bireycilik eğilimlerinin de mevcut olduğunu ortaya koymuştur (örn. Göregenli, 1995; İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 2000; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2002; Yetim, 2004; Uskul, Hynie ve Lalonde, 2004; Ayçiçeği-Dinn ve Caldwell-Harris, 2011; Ercan, 2013; Özdemir, 2014). Güncel literatürde, bireycilik-toplulukçuluğu standart bir araştırma değişkeni olarak kullanan çok sayıda yeni çalışma olmakla birlikte, burada bunların hepsinden söz etmek pek mümkün değildir. Bu nedenle, burada, özellikle bir kültürel boyut olarak bireycilik-toplulukçuluğa odaklanan ve bunun benlik yönelimiyle ilişkisine bakan çalışmalar aktarılmaktadır.

İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün (2002) Osmanlı Devleti’nin ortadan kalkmasının ardından laik ve demokratik temeller üzerine kurulan Türkiye’de,

dünyadaki hızlı sosyal ve ekonomik dönüşümlerin de (küreselleşme ve liberalleşme gibi) etkisiyle, önceki toplulukçuluk eğilimlerinin yanı sıra bireyci eğilimlerin de gelişmeye başladığını ifade etmektedirler. Buna göre, Türkiye’deki bireylerin “sosyal güç, benliği yüceltme, başarı” gibi bireyci değerlere eğilimli olduklarını ancak bunları geleneksel “grup bağlılığı, yardımseverlik ve birbirine bağlılık” gibi değerlerle birlikte tercih ettiklerini belirlemişlerdir. Nitekim Göregenli’nin (1995) ve İmamoğlu’nun (1998) yaptıkları erken dönem araştırmaların bulguları, Türkiye’nin salt bireyci veya toplulukçu olarak sınıflandırılmayacağını göstermiştir. Benzer sonuçlar, daha sonra yapılan başka çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Carpenter ve Karakitapoğlu-Aygün (2005) ile İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün (2006, 2007) tarafından yapılan bir dizi araştırmanın bulguları, Türkiye’de bireycilik ve toplulukçulukla ilişkili özelliklerin bir arada bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, Türkiyeli ve ABD’li öğrencilerin, ailelerine olan duygusal ve kimlik bağlılıkları bakımından karşılaştırıldıkları çalışmada; her iki grup arasında duygusal bağlılık bakımından fark olmadığı, kimlik bağlılığı bakımından ise Türkiyeli örneklemin ABD’li örnekleme göre ailelerine daha bağlı olduğu görülmüştür (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2007). Yine Türkiyeli ve ABD’li öğrencilerle yapılan bir diğer çalışmada da mevcut duygusal yakınlığın derecesi, aile ile yakınlık ve kişiliğin aileden bağımsız algılanma derecesi olan *gerçek ilişkililik* bakımından kültürler arasında benzerliklerin olduğu; bununla birlikte aile ile olunmak istenen duygusal yakınlığın, benzerliğin, bağımsızlık derecesini ifade eden *ideal ilişkililiğin* ve ailenin umduğunu düşündüğü ilişkililiği ifade eden *umulan ilişkililiğin* Türkiyeli örnekleme ABD’li örnekleme göre daha fazla rapor edildiği bulgulanmıştır (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006).

Uskul, Hynie ve Lalonde (2004) yaptıkları bir çalışmada, Türkiyeli ve Kanadalı öğrencileri kişilerarası yakınlık açısından karşılaştırmış ve Türkiyeli örnekleme bireyci eğilimlerin arkadaşlık ve romantik ilişkilerdeki yakınlığı arttırmakla birlikte aileyle ilişkilerdeki yakınlığı azaltmadığını bulmuşlardır. Buna göre, Türkiyeli öğrencilerde, bireycilikle bağlantılı olan kişisel ilişkilere yakınlık ve toplulukçulukla bağlantılı olan aile ilişkilerine yakınlık bir arada görülmektedir. Yetim (2004) ise yaptığı araştırmada, farklı sosyo-ekonomik yapılardan gelen Türkiyeli üniversite öğrencilerinin aileleriyle olan ilişkilerini korurken, kendi değer, tutum ve davranışlarında daha özerk olmaya yöneldiklerini bulmuştur. Bu da yine bireyci ve toplulukçu özelliklerin bir arada bulunduğuna işaret etmektedir.

Bireyci ve toplulukçu özelliklerin bir arada görüldüğü Türkiye’de, bireylerin benlik yönelimlerinin de bu duruma uygun olacağı ve hem bağımsız/ayrışık hem de ilişkisel/karşılıklı bağımlı öğeler barındıran bir benlik yöneliminin yaygın olacağı düşünülebilir. Yapılan çalışmalar da bu yönde sonuçlar bildirmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Kağıtçıbaşı (1999, 2000, 2005) bazı toplumlarda bireyci ve toplulukçu değerleri bir arada barındıran özerk-ilişkisel benlik yapısının yaygın olduğundan söz etmektedir. Buna göre, Kağıtçıbaşı (2000) araştırmalarından elde ettiği sonuçlara dayanarak Türkiye’nin de bu benlik yapısının yaygın olduğu toplumlar arasında olduğunu dile getirmektedir.

Yukarıda sözü edilen, Uskul, Hynie ve Lalonde (2004) tarafından yapılan çalışmada, Türkiyeli ve Kanadalı katılımcılar benlik yönelimleri açısından da karşılaştırılmışlardır. Sonuçlar, Türkiyeli katılımcıların Kanadalılara göre daha yüksek ilişkisel benlik puanları aldıklarını ancak Türkiyeli kadın katılımcıların hem Kanadalı kadın hem de Türkiyeli erkek katılımcılardan daha yüksek ayrışık benlik puanları aldığını ortaya koymuştur. Araştırmacılara göre, bu bulgular, ilişkiselliğin ve özerkliğin

bir arada olduğu bir benlik yönelimine işaret etmektedir. İmamoğlu (1998, 2003) ise Türkiyeli üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmalarında, öğrencilerin benlik yönelimlerinde bireyselleşme ve ilişkiselliğin bir arada bulunduğunu ve bunların zıt olmaktan ziyade tamamlayıcı olduklarını bildirmiştir. Benzer şekilde, Ercan'ın (2013) farklı eğitim düzeylerine ve sosyo-ekonomik koşullara sahip 24-30 yaş arası Türkiyeli genç yetişkinlerle yaptığı çalışmasının bulguları da bireyci, toplulukçu ve özerk-ilişkisel benlik yapılarının farklı bileşimlerinin bir arada bulunabildiğini göstermiş ve bu açıdan Kağıtçıbaşı'nın üçlü benlik modeline destek sağlamıştır. Başka bir çalışmada ise Türkiyeli öğrencilerin yatay bireycilik ve dikey toplulukçuluk düzeylerinin Amerikalı öğrencilerden daha yüksek olduğu; benlik saygısı açısından ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Özdemir, 2014).

Bunların dışında Türkiye'de veya Türkiyeli örneklerle yapılan başka çalışmalar da söz konusudur. Örneğin, Dirilen (2006) Türkiyeli ve Orta Asyalı öğrencileri değer yapıları açısından karşılaştırmıştır. Sonuçlar, iki grubun farklı değer tiplerine farklı derecelerde önem verdiklerini; Orta Asya Türki Cumhuriyetlerinden gelen üniversite öğrencilerinin ilişkiselliğe Türkiyeli öğrencilere göre daha fazla, zihinsel ve duygusal özerkliğe ve eşitliğe ise Türkiyeli öğrencilerden daha az önem verdiklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada bireycilik-toplulukçuluk karşılaştırmasında yatay-dikey boyut da dikkate alınmıştır. Buna göre, Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrencilerin Türkiyeli öğrencilere göre daha yüksek düzeyde dikey-toplulukçuluk ve daha düşük düzeyde yatay-bireycilik bildirdikleri bulgulanmıştır. Buna benzer bir başka bulgu ise Uçar'ın (2017) çalışmasından gelmektedir. Türkiyeli üniversite öğrencileriyle yapılan bu çalışmanın sonuçları, yatay-bireycilik değerlerinin özerk-ilişkisel benlik yönelimini yordadığı ve özerk-ilişkisel benlik yönelimine sahip olanların kendilerini içgruplarındaki diğer kişilerle eşit görme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Yatay-dikey boyutuna ilişkin bir başka çalışma da Cukur, de Guzman ve Carlo (2004) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, yatay-dikey toplulukçuluk ve bireyciliğin değerler ve dindarlık ile ilişkisini Türkiye, ABD ve Filipinler açısından incelemişlerdir. Sonuçlara göre, toplulukçulukla muhafazakâr değerler ve bireycilikle değişime açıklık arasında ilişki bulunmuştur. Ayrıca, dindarlık, her üç kültürde de muhafazakâr değerler ve toplulukçulukla ilişkili çıkmıştır.

Türkiyeli örneklerle yapılan başka bazı çalışmalarda ise bireycilik-toplulukçuluk ile siyasal öz-yeterlilik (Eser ve Ertugay, 2013) ve çocuk yetiştirme tutumları (Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017) arasındaki ilişkilerin yanı sıra benlik yönelimi (veya benlik kurgusu) ile özgecilik (Yöntem ve İlhan, 2013; Tosun, Yazıcı ve Altun, 2017), vatanseverlik tutumları (Kabaklı-Çimen, 2017), üniversiteye uyum (Sevinç ve Şener-Kılınc, 2018), sosyal onay ihtiyacı (Saltürk, 2022) ve kırsal/kentsel yaşam (Özdemir, 2012) arasındaki ilişkilerin de inceleme konusu edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların sonuçları da genel olarak yine Türkiye bağlamında bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin ve bununla bağlantılı olarak ayrışık, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik yönelimlerinin bir arada bulunabileceğini göstermektedir.

Bunlara ek olarak, güncel literatüre bakıldığında, bireycilik-toplulukçuluğun örgütsel psikoloji alanındaki çok sayıda çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, kültürel bir boyut olarak bireycilik-toplulukçuluk ile girişimcilik, liderlik, örgüt bağlılığı, iş performansı, tüketici davranışları gibi olgular arasındaki ilişkiler inceleme konusu edilmiştir (Özbakış, 2001; Kırkbeşoğlu ve Tüzün, 2009; Çarıkcı ve Koyuncu, 2010; Seçer ve Çınar, 2011; Özdemir, 2014; Sakal ve Yıldız, 2015; Çalışkan ve Özkoç, 2016; Oktuğ, 2017; Tatar, Saltukoğlu ve Teoman, 2017; Ayaz ve Çelikel, 2020; Durmaz, Ergeneli ve Metin-Camgöz, 2020). Örneğin, Özbakış (2001) yatay-dikey

bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ekip çalışmasına etkilerini incelemiş ve sadece yatay toplulukçuluğun ekip çalışmasına yatkınlığı anlamlı olarak etkilediğini bulmuştur. Kırkbeşoğlu ve Tüzün'ün (2009) araştırmasında, çalışanların bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin bireyci örgüt kültüründe mesleki özdeşleşmeyi, toplulukçu örgüt kültüründe ise örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı düzeyde etkilediği bulunmuştur. Oktuğ'un (2017) araştırmasında ise çalışanların psikolojik güçlendirme algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkide bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin biçimlendirici etkisi incelenmiştir.

İlgili diğer çalışmaların sonuçlarına bakıldığında; Çarıkçı ve Koyuncu (2010) kültürel bir boyut olarak bireycilik-toplulukçuluk ile girişimciliğin farklı boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu; Özdemir (2014) girişimcilik eğilimi ile dikey bireycilik arasında pozitif ilişki olduğunu ve Amerikan üniversite öğrencilerinin Türkiyeli öğrencilere kıyasla girişimcilik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu; Seçer ve Çınar (2011) yatay ve dikey bireycilik ile yeni kariyer yönelimleri arasında pozitif ilişkiler olduğunu; Sakal ve Yıldız (2015) bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri ile kariyer tatmini arasında anlamlı ilişkiler olduğunu; Ayaz ve Çelikel (2020) bireycilik-toplulukçuluk ile tüketicilerin satın alma tarzları arasında pozitif ilişki olduğunu; Çalışkan ve Özkoç (2016) örgütlerde paternalist liderlik ile toplulukçuluk arasında pozitif ilişki olduğunu; Durmaz, Ergeneli ve Metin-Camgöz (2020) toplulukçuluğun babacan (paternalist) liderlik ile yıldırma (mobbing) arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu; Tatar, Saltukoğlu ve Teoman (2017) ise çalışan genç kadınların bireycilik-toplulukçuluk eğilimlerinin kişilik özellikleri üzerinden iş performansına etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi gerek dünyada gerek Türkiye'de bireycilik ve toplulukçuluk kültürlerarası karşılaştırmalarda önemli bir boyut olarak çalışılmaktadır. Bununla birlikte, bireycilik-toplulukçuluk boyutu, kültürler arasındaki farklılıkları açıklayan boyutlardan sadece birisidir (Kağıtçıbaşı, 1999). Buna göre, bir kültürdeki sosyal ve ekonomik değişimler, kentleşme, göç, diğer kültürlerle etkileşim gibi etmenler de kültürler arasındaki farklılıkları etkileyen boyutlar arasında yer alır. Burada önemli olan, kültürler arasındaki farklılaşmaları anlamaya çalışırken, belirli bir kavramlar setine saplanıp kalınmaması ve bu farklılaşmaların altında yatan olası tüm dinamiklerin incelenmesine önem verilmesidir (eleştirel bir değerlendirme için bkz. Morling ve Lamoreaux, 2008; Lamoreaux ve Morling, 2012).

Diğer önemli bir mesele de, kültürlerarası farklılaşmalar kadar kültür-içi farklılaşmaların da incelenmesi gerekliliğidir. Hofstede'nin çalışmasıyla birlikte, araştırmacılar çoğunlukla kültürler (özellikle de tipik bireyci ve toplulukçu kültürler) arasındaki farklılıkları açıklamaya yöneldiler. Bu arada ise hem dünyadaki hem de Türkiye'deki çalışmalarda kültür içindeki farklılaşmalar çoğunlukla göz ardı edilmiş oldu. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, her kültürün tamamen bireyci veya tamamen toplulukçu olmadığını ortaya koyan araştırmaların etkisiyle ve ayrıca farklılıkları açıklamada bireycilik-toplulukçuluk boyutunun tek başına yeterli olmadığını görülmesiyle birlikte, kültür içindeki farklılaşma dinamiklerinin de incelenmesinin önemli olduğu ifade edilmeye başlandı (Kağıtçıbaşı, 1999; Gül, 2010; Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017).

Burada, Kağıtçıbaşı'nın (1999) daha önce de sözü edilen ifadesine geri dönebiliriz; bir kültürde bireyci ve toplulukçu özelliklerin (ve dolayısıyla da özerk ya da ilişkisel

benlik yönelimlerinin) ne düzeyde görüleceği, içinde bulunulan tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik koşullara ve bu koşullar içerisindeki işlevselliklerine bağlı olacaktır. Bu nedenle, kültürlerarası farklılıkları açıklamada işe koşulan bireycilik-toplulukçuluk boyutunun, kendinden menkul ve halihazırda kendi kendine mevcut bir kategori olarak ele alınması pek doğru görünmemektedir. Kùltürler arasındaki bir farklılık olarak ortaya çıkan bireycilik-toplulukçuluk boyutu, ancak söz konusu kùltürlerin ‘neden’ ve ‘nasıl’ bireyci veya toplulukçu olduklarının veya bunlardan birine ilişkin özellikleri neden diğerinden daha çok sergilediklerinin anlaşılması/incelenmesi bağlamında anlamlı hale gelecektir. Bu da söz konusu olguların tarihsel ve söylemsel olarak da incelenmesini gerektirmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu noktayı göz önünde bulundurmasının faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ayaz, S. & Çelikel, A. (2020). “Satın Alma Tarzları ile Güç Mesafesi ve Bireycilik-Toplulukçuluk Arasındaki İlişki”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 813-827.
- Ayçiçeği-Dinn, A. & Caldwell-Harris, C. L. (2011). “Individualism-Collectivism among Americans, Turks and Turkish Immigrants to the U.S”. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 9-16.
- Ayçiçeği-Dinn, A. & Sunar, D. (2017). “Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Bağlılıklarının Kültürüçi ve Kültürlerarası Karşılaştırılması”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 95-110.
- Beller, J. & Wagner, A. (2020). “Loneliness and Health: The Moderating Effect of Cross-cultural Individualism/Collectivism”. *Journal of Aging and Health*, 32(10), 1516-1527.
- Bresnahan, M. J., Levine, T. R., Shearman, S. M., Lee, S. Y., Park, C. & Kiyomiya, T. (2005). “A Multimethod Multitrait Validity Assessment of Self-construal in Japan, Korea, and the United States”. *Human Communication Research*, 31(1), 33-59.
- Brewer, M. B. & Gardner, W. L. (1996). “Who Is This “We”? Levels of Collective Identity and Self Representations”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 83-93.
- Cukur, C. S., De Guzman, M. R. T. & Carlo, G. (2004). “Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism-Collectivism: A study of Turkey, the United States and the Philippines”. *The Journal of Social Psychology*, 144(6), 613-634.
- Çalışkan, N. & Özkoç, A. G. (2016). “Örgütlerde Paternalist Liderlik Algısına Etki Eden Ulusal Kültür Boyutlarının Belirlenmesi”. *Journal of Yasar University*, 11(44), 240-250.
- Çarıkçı, İ. H. & Koyuncu, O. (2010). “Bireyci-toplumcu Kültür ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 1-18.
- Dirilen, Ö. (2006). *Relationship between Values and Culture: A Comparison of Central Asian and Turkish University Students*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Duan, C., Wei, M. & Wang, L. (2008). “The Role of Individualism-Collectivism in Empathy: An Exploratory Study”. *Asian Journal of Counselling*, 15(1), 57-81.
- Durmaz, C., Ergeneli, A. & Metin-Camgöz, S. (2020). “Babacan Liderlik, Yıldırma ve Örgütsel Sinizm İlişkilerinde Bireyci ve Toplulukçu Kültürel Değerlerin Rollerini”. *Mehmet Akif Ersoy İİBF Dergisi*, 7(3), 631-655.
- Ercan, H. (2013). “Genç Yetişkinlerde Benlik Kurgusu Üzerine Bir Çalışma”. *ZFWT – Journal of World of Turks*, 5(2), 157-178.
- Eser, H. B. & Ertugay, F. (2013). “Bireycilik-Toplulukçuluk Değerleri ile Algılanan Siyasal Öz-yeterlilik Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 221-244.

- Göregenli, M. (1995). “Kültürümüz Açısından Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimleri: Bir Başlangıç Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14
- Gül, A. (2010). *Benlik Düzenleme Odakları, Otantiklik ve İlişkisel/özerk Benlik Ketlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Hardie, E. A., Kashima, E. S. ve Pridmore, P. (2005). “The Influence of Relational, Individual and Collective Self-aspects on Stress, Uplifts and Health”. *Self and Identity*, 4, 1-24.
- Heu, H. C., van Zomeren, M. & Hansen, N. (2019). “Lonely Alone or Lonely Together? A Cultural-Psychological Examination of Individualism-Collectivism and Loneliness in Five European Countries”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(5), 780-793.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010). *Essentials of Social Psychology*. Pearson.
- İmamoğlu, E. O. (1998). “Individualism and Collectivism in a Model and Scale of Balanced Differentiation and Integration”. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105.
- İmamoğlu, E. O. (2003). “Individuation and Relatedness: Not Opposing but Distinct and Complementary”. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 129, 367-402.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2002). “Value Domains of Turkish Adults and University Students”. *The Journal of Social Psychology*, 142, 333–351.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2006). “Actual, Ideal, and Expected Relatedness with Parents Across Within Cultures”. *European Journal of Social Psychology*, 36, 721-745.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2007). “Relatedness of Identities and Emotional Closeness with Parents Across and Within Cultures”. *Asian Journal of Social Psychology*, 10, 145–161.
- Jackson, T. A., Meyer, J. P. & Wang, X. (2012). “Leadership, Commitment, and Culture: A Meta-analysis”. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(1), 84-106.
- Kabaklı-Çimen, L. (2017). “Üniversite Öğrencilerinin Vatansızlık Tutumları ile Benlik Kurguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1950-1975.
- Kağıtçıbaşı, C. (1997). “Individualism and Collectivism”. Berry, W. J., Segal, M. H., Kağıtçıbaşı, C. (Ed.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* içinde (s. 1-51). Boston: Allyn and Bacon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar* (10. Basım). Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Sile* (2. Basım). Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). “Autonomy and Relatedness in Cultural Context”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422
- Kırkbeşoğlu, E. & Tüzün, İ.K. (2009). “Bireycilik-Toplulukçuluk İkileminde Mesleki Özdeşleşme ve Örgütsel Özdeşleşme Ayrımı”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.

Lamoreaux, M. & Morling, B. (2012). "Outside the Head and Outside Individualism-Collectivism: Further Meta-analyses of Cultural Products". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(2), 299-327.

Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation". *Psychological Review*, 98(2), 224-253.

McCrae, R., Terraciano, A. & 79 members of the Personality Profiles of Cultures Project. (2005). "Personality Profiles of Cultures: Aggregate Personality Traits". *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 407-425.

Morling, B. & Lamoreaux, M. (2008). "Measuring Culture Outside the Head: A Meta-analysis of Individualism-Collectivism in Cultural Products". *Personality and Social Psychology Review*, Online First.

Oyserman, D., Coon, H. M. & Kimmelmeier, M. (2002). "Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of Theoretical Assumptions and Meta-analyses". *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72.

Oyserman, D. & Lee, S. W. S. (2008). "Does Culture Influence What and How We Think? Effects of Priming Individualism and Collectivism". *Psychological Bulletin*, 134(2), 311-342.

Öktüğü, Z. (2017). "Psikolojik Güçlendirme Algısı ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimlerinin Biçimlendirici Rolü". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 245-266.

Özbakış, M. A. (2001). *Yatay-Dikey Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ekip Çalışması Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Özdemir, A. A. (2014). "Kültür, Benlik Saygısı ve Girişimcilik Eğilimi: Amerikan ve Türk Üniversite Öğrencilerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(2), 351-367.

Özdemir, Y. (2012). "Kırsal Kesimde ve Kentte Yaşayan Ergenlerin Benlik Kurguları Açısından Karşılaştırılması". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 81-96.

Sakal, Ö. & Yıldız, S. (2015). "Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerleri, Kariyer Çapaları ve Kariyer Tatmini İlişkisi". *Journal of Yasar University*, 10(40), 6612-6623.

Saltürk, A. (2022). "Sosyal Onay İhtiyacının Yordanmasında İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik ve Ana-Baba Tutumunun Rolü". *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 316-334.

Seçer, B. & Çınar, E. (2011). "Bireycilik ve Yeni Kariyer Yönelimleri". *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2), 49-62.

Seo, Y. S. (2011). "Individualism, Collectivism, and Client Expression of Different Emotions: Their Relations to Perceived Counselor Effectiveness". *Asia Pacific Education Review*, 12, 251-262.

Sevinç, G. & Şener-Kılınç, T. (2018). "Güvenli Bağlanma Düzeyi ve Benlik Kurguları ile Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrencilerin Uyumunu Arasındaki İlişki". *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 14(3), 306-324.

- Tatar, A., Saltukoğlu, G. & Teoman, D. D. (2017). “Çalışan Genç Kadınların Kişilik Profilleri ve Bireycilik-Toplulukçuluk Özellikleri”. *İş'te Davranış Dergisi*, 2(1), 34-45.
- Tosun, C., Yazıcı, H. & Altun, F. (2017). “Evlilik Öncesindeki ve Evli Bireylerin İlişki Nitelikleri, Benlik Kurguları ve Özgeci Davranış Düzeyleri”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 73-94.
- Triandis, H. C. (2001). “Individualism-Collectivism and Personality”. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Triandis, H. C. & Suh, E. M. (2002). “Cultural Influences on Personality”. *Annual Review of Psychology*, 53, 133-160.
- Triandis, H. C., Chan, D. K. S., Bhawuk, D. P. S., Iwao, S. & Sinha, J. B. P. (1995). “Multimethod Probes of Allocentrism and Idiocentrism”. *International Journal of Psychology*, 30(4), 461-480.
- Uçar, M. E. (2017). “Üniversite Öğrencilerinde Benlik Kurguları, Yatay ve Dikey Bireycilik/Toplulukçuluk ile İlişkisel, Özerk, Özerk-İlişkisel Benlik Arasındaki İlişkiler”. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1865-1878.
- Uskul, A. K., Hynie, M. & Lalonde, R. N. (2004). “Interdependence as a Mediator between Culture and Interpersonal Closeness for Euro-Canadians and Turks”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 174-191.
- Wasti, A. & Erdil, S.E. (2007). “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve INDCOL Ölçeklerinin Türkçe Geçerliliği”. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1-2), 39-66.
- Yetim, Ü. (2003). “The Impacts of Individualism/Collectivism, Self-esteem, and Feeling of Mastery on Life Satisfaction among the Turkish University Students and Academicians”. *Social Indicators Research*, 61, 297-317.
- Yöntem, M. K. & İlhan, T. (2013). “Benlik Kurguları ve Otantikliğin Özgecilik Üzerindeki Yordayıcı Gücünün İncelenmesi”. *Turkish Studies*, 8(8), 2201-2302.

ÇOCUĞU KAYNAŞTIRMA SINIFINA DEVAM EDEN EBEVEYNLERİN TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE BURNOUT LEVEL OF THE PARENTS WHOSE CHILDREN CONTINUE THE INCLUSIVE CLASS ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES

Yrd. Doç. Dr. Cahit NURİ
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
cnuri@ciu.edu.tr
0000-0003-0805-1972

Birke AKÜN
Özgür Adımlar
Özel Eğitim Merkezi
ozguradimlarkibris@gmail.com
0000-0001-9890-1146

Yrd. Doç. Dr. Vasfiye KARABIYIK
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
vkarabiyik@ciu.edu.tr
0000-0003-2248-2840

Gönderim 18 Kasım 2022 – Kabul 29 Kasım 2022
Received 18 November 2022 – Accepted 29 November 2022

Öz: Bu çalışmanın amacı, KKTC’de çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı İlköğretim Dairesine bağlı kaynaştırma uygulaması yapılan genel eğitim sınıfına devam eden özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerine Google form aracılığı ile internet üzerinden uygulanmıştır. Araştırmada 150 ebeveyne ulaşılmıştır. Araştırmanın yönteminde nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada “Aile Demografik Bilgi Formu” ve “Maslach Tükenmişlik Ölçeği-Ebeveyn Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre ebeveynlerin yaş, çocuk sayısı, annenin haftalık çalışma saati, babanın haftalık çalışma saati ve aylık hane geliri değişkenlerine göre anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Ebeveynlerin yaş ve çocuk sayısı değişkenlerine göre ölçeğin alt boyutundan kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Üç ve üzeri sayıda çocuğu olan ebeveynlerin kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar diğer ebeveynlere göre daha düşük bulunmuştur. Annenin haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Annenin haftalık çalışma süresi 40 saat olması halinde Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanları yüksek, kişisel başarı hissi puanları daha düşük bulunmuştur. Sonuç olarak, ebeveynler çocukların bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işten ayrılmak durumunda kaldıklarını ancak maddi açıdan daha da zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yetersizliği olan çocukların öz bakım gereksinimlerinin daha fazla olması ve eğitimlerinin normal gelişim gösteren çocuklara göre daha maliyetli olması sebebiyle aileler daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşamalarına sebep olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma, ebeveyn, tükenmişlik, özel eğitim

Abstract: The aim of this study is to examine the limits of parenting that attends the inclusion class in TRNC according to different variables. The research was applied to the parents of the children with

special needs who attend the general education class, which is affiliated with the TRNC Ministry of National Education and Culture Elementary Education Department, in the 2019-2020 academic year, via the Google form. 150 parents were reached in the study. Relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the research method "Family Demographic Information Form" and "Maslach Burnout Scale-Parent Form" were used in the study. According to the findings of the study, significant differences were found according to the age of the parents, the number of children, the weekly working hours of the mother, the weekly working hours of the father and the monthly household income. No significant difference was found according to gender and marital status variables. According to the variables of age and number of children, the difference between the scores of the parents in the sub-dimension of the sense of personal accomplishment was found to be statistically significant. The scores of the parents who have three or more children in the sense of personal accomplishment sub-dimension were found to be lower than the other parents. It was determined that the difference between the scores of the mother's overall Maslach Burnout Scale and the sub-dimensions of the sense of personal accomplishment according to the weekly working hours was statistically significant. If the mother's weekly working time was 40 hours, Maslach Burnout Scale scores were found to be high and personal accomplishment scores were found to be lower. As a result, parents stated that they had to leave their jobs to meet their children's care needs, but they had more financial difficulties. It is thought that families with disabilities experience higher levels of burnout because their self-care needs are higher and their education is more costly than children with normal development.

Keywords: *Inclusion, parent, burnout, special education*

GİRİŞ

Kaynaştırma eğitimi, özel eğitim alanında büyük bir öneme sahiptir. Bu durum, özel gereksinimi olan öğrenciler için yaşam becerilerini bağımsız bir şekilde gösterebilmelerine imkân sağlamaktadır (Metin, 2012). Okul, bireylere yaşam becerilerinin öğretildiği bir sistem ve yapı olduğu gibi, aynı şekilde kaynaştırma eğitime devam eden özel gereksinimi olan öğrenciler için de okul yaşam becerilerinin öğrenildiği bir yapı olmaktadır (Sucuoğlu ve Kargın, 2010). Kaynaştırma eğitime katılan özel gereksinimi olan öğrenciler, okulda akranlarıyla etkileşimleri sonucunda toplumda ihtiyaç duyacakları tüm becerileri özellikle sosyal becerileri kazanmaktadırlar. Kaynaştırma eğitime katılan her öğrenci bağımsız yaşam becerilerinde akranlarının performansına daha hızlı yaklaşmakta ve topluma üye olmak için önemli adımlar artmaktadır (Koçyiğit, 2015).

Özel gereksinimi olan öğrenci, farklı ve çeşitli birçok kaynak tarafından desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Aile bu kaynaklar arasında ilk sırada yer almaktadır. Aile üyelerinin psikolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olmaları, ailenin özel gereksinimi olan çocuğa bu desteği vermesinin ön koşulu olarak görülmektedir (Anılan ve Kayacan, 2015). Her aile, normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olma beklentisi ile çocuklarını dünyaya getirmektedir. Ancak, özel gereksinimi olan çocuğa sahip olma durumu ebeveynlerde çeşitli psikolojik süreçleri beraberinde getirmektedir (Akandere, Acar ve Baştuğ, 2009). Bu kabul süreci aileden aileye farklılık göstermektedir. Özel gereksinimi olan çocuğun aileye girmesinden sonra aile içerisindeki roller ve sorumluluklar değişmektedir. Her ailenin yaşam tarzı ve düşünceleri farklıdır. Bu durum özel gereksinimi çocuğa sahip olan aileler için de geçerlidir. Bu farklı düşünce ve yaşam stili kaynaştırma eğitimini de etkilemektedir (Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013).

Kaynaştırma eğitimi uygulamalarının başarılı olabilmesi için öğretmenler, normal gelişimi olan çocuklar, kaynaştırma öğrencileri ve her iki grubun aileleri, okul yönetimi, destek özel eğitim hizmetleri ve ek hizmetler dikkate alınmalıdır (Batu ve Kırcaali-İftar,

2006). Kaynaştırma eğitimi uygulanan sınıflarda öğretmene gerekli destek verilmelidir. Sucuoğlu ve Kargın (2006) tarafından özel eğitim destek hizmetleri, sınıfta (danışman, özel eğitim öğretmeni ve işbirlikçi öğrenme, eğitim desteği) ve sınıf dışında (kaynak odası ve mobil gezici özel eğitim öğretmeni) verilen destek eğitim hizmetleri olarak sınıflandırılmaktadır (Sucuoğlu ve Kargın, 2006). Özel gereksinimli bireye sahip olan ailelerin karşılaştıkları sorunların çoğunu kendi başlarına ele almaları gerekmektedir. Bu özel gereksinimli bireylerin, gerekli ve yeterli düzeyde tedavi, bakım, gelişim ve eğitim hizmeti almasını zorlaştırmaktadır (Yazıcı ve Durmuşoğlu, 2016). Ailede özel gereksinimli bireye sahip olmak, ailenin birçoğ fonksiyonunu etkileyebilmektedir. Örneğin, anne yetersizliği olan çocuğuna bakmak için işten çıkarılabilir, diğer çocuklar kıskanç olabilir ve yetersizliği olan çocukla daha fazla ilgilenmeleri durumunda maddi zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Kısacası, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin sorumlulukları ve ihtiyaçları da buna bağlı olarak artmaktadır (Cavkaytar, 2010). Özel gereksinime sahip çocukları olan aileler üzerinde yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, ailelerin refahı ve tutumlarını etkileyen konular üzerinde yapılan çalışmaların sayısının çok sınırlı olduğu görölmektedir. Bununla birlikte, ailelerin psikolojik belirtileri, stres algısı, başa çıkma tutumları, ailedeki zorluklar, aile ihtiyaçları ve algılanan sosyal destek gibi çeşitli psikolojik değişkenleri konu edinen çalışmalar ailelerin deneyimleri hakkında önemli bir bilgi sağlamaktadır (Yüzbaşı, 2019).

Literatür incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yaşadığı sorunlar ve stres düzeyleri üzerine çalışmalar (Yıldırım ve Akçamete; 2014; Sivrikaya, Çiftçi Tekinarıslan, 2013; şengöl ve Baykan, 2013; Sardohan Aslan ve şeker, 2011; Karadağ, 2009), aileler beklentileri üzerine yapılan çalışmalar (Wang ve Michaels, 2009; Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006) mevcuttur. Yapılan bu araştırmalarla birlikte çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ailelerin, tükenmişlik düzeylerini incelenme ihtiyacı doğmaktadır. Tükenmişliğin bireyin stresinden ve aşırı yüklenmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Stres öfkeye neden olabilecek olumsuz durumlardır. Bu olumsuzluklar bireyin zihinsel, bilişsel ve davranışsal uyumunun bozulmasına neden olarak kişiye baskı altına alabilir. Bu tükenmişliğe yol açaılabilmektedir (Özmen, 2016). Yaşanan tükenmişlik sadece bireyi olumsuz etkilememektedir. Ailesi, meslektaşları, işyeri ve çocukları da olumsuz etkilenebilmektedir (Oruç, 2007). Ebeveynlerin sorunlarının ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi, ilgili kişi, kurum ve kuruluşların farkındalığını artırmak ve bilgilendirmek amacıyla önem arz etmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu gereksinim doğrultusunda bu çalışmada, KKTC'de çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerinin farklı demografik özelliklere göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeyleri ne düzeydedir?
2. Çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeyi; yaşa, çocuk sayısına, annenin haftalık çalışma saatine, babanın haftalık çalışma saatine, aylık hane gelirine ve çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirleyen araştırma desenleridir (Karasar, 2009).

1.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, İlköğretim Dairesine bağlı kaynaştırma uygulaması yapılan okullara devam eden özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerine (150 kişi) Google form aracılığı ile anket gönderilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubuna ait demografik bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Ebeveynlerin Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Yaş	Sayı (n)	Yüzde (%)
20-29	39	26,00
30-39	55	36,67
40 ve üzeri	56	37,33
Cinsiyet		
Kadın	79	52,67
Erkek	71	47,33
Medeni durum		
Boşanmış	22	14,67
Evli	128	85,33
Çocuk sayısı		
Bir	35	23,33
İki	52	34,67
Üç ve üzeri	63	42,00
Annenin haftalık çalışma saati		
Çalışmayan	22	14,67
20 saat	41	27,33
40 saat	69	46,00
40 saaten fazla	18	12,00
Babanın haftalık çalışma saati		
Çalışmayan	6	4,00
20 saat	24	16,00
40 saat	88	58,67
40 saaten fazla	32	21,33
Aylık hane geliri		
Kötü	62	41,33
Orta	52	34,67
İyi	36	24,00

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan ebeveynlerin %26,0'sının 20-29 yaş, %36,67'sinin 30-39 yaş, %37,33'ünün 40 yaş ve üzeri yaş grubunda, %52,67'sinin kadın, %47,33'nün erkek, %85,33'ünün evli ve %14,67'sinin bekar olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin %23,33'ünün tek çocuk, %34,67'sinin iki çocuk ve %42,0'sinin üç ve üzeri sayıda çocuk sahibi olduğu, annelerin %46,0'sının ve babaların %58,67'sinin haftada 40 saat çalıştığı, %41,33'ünün aylık hane gelirinin kötü, %34,67'sinin orta arasında ve %24,0'ünün iyi olduğu saptanmıştır.

2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

2.1. Aile Demografik Bilgi Formu

Çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin yaş, cinsiyet, medeni durumu, çocuk sayısı, annenin haftalık çalışma saatine, babanın haftalık çalışma saatine ve aylık hane geliri düzeylerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından "Aile Demografik Bilgi Formu" hazırlanmıştır.

2.2. Maslach Tükenmişlik Ölçeği-Ebeveyn Formu

Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen "Maslach Tükenmişlik Ölçeği" Ergin (1992) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Toplam 22 maddeden oluşan ölçek, tükenmişliği üç boyutta (Duygusal Tükenmişlik, Kişisel başarı hissi, Duyarsızlaşma) değerlendirmektedir. Literatür incelendiğinde, Duygun ve Sezgin'in (2003) zihinsel engelli çocuk annelerinden oluşturulan bir araştırma grubu ile yürüttükleri çalışmalarında Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin Türkçe formunun 2 faktör içerdiğini belirttikleri görülmektedir. Bu iki faktör duygusal tükenmişlik ve Kişisel başarı hissi faktörleri olarak ifade edilmektedir. Ölçeğin bu şeklinde, "Duygusal Tükenmişlik-Duyarsızlaşma" olarak ifade edilen birinci faktör 13 maddeden (1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 20, 22) oluşurken, "Kişisel başarı hissi" olarak adlandırılan ikinci faktör ise 8 maddeden (4, 7, 9, 12, 17, 18, 19, 21) oluşmaktadır (Duygun ve Sezgin, 2003). Ölçeğin 4., 7., 9., 12., 16., 17., 18., 20. maddeleri ters kodlama gerektirmektedir. Tükenmişlik düzeyi her bir alt ölçekten alınan iki ayrı puanla yorum kazanmaktadır. Duygusal Tükenmişlik alt ölçeğinden alınan yüksek puan katılımcının duygusal tükenmişliğinin yüksek olmasına dair yorumlandığından, pozitif bir ilişkiden bahsedilebileceği görülmektedir. Farklı olarak, Kişisel başarı hissi alt ölçeğinden alınan yüksek puan kişinin başarı hissini düşükliğünü ifade ettiğinden negatif bir ilişki mevcuttur. Son olarak Maslach Tükenmişlik Ölçeği "duygusal tükenmişlik" ve "Kişisel başarı hissi" alt boyutlarına dair Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları duygusal tükenmişlik için .89, Kişisel başarı hissi için .80 olarak belirtilmiştir. Genelinin Cronbachalpha iç tutarlılık katsayısı ise .88'dir.

3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırma verileri, "Maslach Tükenmişlik Ölçeği-Ebeveyn Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma Covid-19 salgın sürecinde yapıldığı için hazırlanan ölçekler 01.03.2020-15.05.2020 tarihleri arasında ailelere mail ve mesajlaşma programları aracılığıyla gönderilerek elektronik ortamda cevaplamaları istenmiştir. Veriler Google form aracılığı ile 150 ebeveyne ulaşılarak toplanmıştır. Ebeveynlerden gelen cevaplar

elektronik ortamda kayıt altına alınmıştır. Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra veriler Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 24.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanlarının normal dağılıma uyumu Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testiyle incelenmiştir. Test sonuçlarına göre normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu sebeple parametrik olmayan hipotez testleri kullanılmıştır. Ebeveynlerin sosyo-demografik özelliklerine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız değişken 2 düzeyli ise Mann-Whitney U testi, 3 ve daha fazla düzeyden oluşuyorsa Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanları tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2. Ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanları

	n	\bar{x}	SS	Alt	Üst
Duygusal tükenmişlik- Duyarsızlaşma	150	48,00	8,70	20,00	63,00
Kişisel başarı hissi	150	23,71	6,54	12,00	37,00
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	150	71,71	9,72	53,00	98,00

Tablo 2 incelendiğinde ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinde bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutundan ortalama $48,00 \pm 7,70$ puan ve kişisel başarı hissi alt boyutundan $23,71 \pm 6,54$ puan aldıkları görülmüştür. Ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden en düşük 25 ve en yüksek 110 puan aldıkları saptanmış olup, ölçekten alınan ortalama puan $71,71 \pm 9,72$ bulunmuştur.

Tablo 3. Ebeveynlerin Yaş Grubuna Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yaş	n	\bar{x}	SS	M	SO	χ^2	p	Fark
Duygusal tükenmişlik Duyarsızlaşma	20-29	39	48,08	8,38	49,00	75,45	5,312	0,070	
	30-39	55	46,07	8,89	46,00	65,94			
	40 ve üzeri	56	49,84	8,46	51,50	84,93			
Kişisel Başarı hissi	20-29	39	24,44	7,14	24,00	79,53	7,043	0,030*	1-3
	30-39	55	24,91	5,80	26,00	84,75			2-3
	40 ve üzeri	56	22,02	6,55	21,50	63,61			
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	20-29	39	72,51	10,58	70,00	76,77	8,846	0,655	
	30-39	55	70,98	9,83	68,00	71,34			
	40 ve üzeri	56	71,86	9,11	70,00	78,71			

* $p < 0,05$ (χ^2 :Kruskal-Wallis H testi)

Tablo 3'e göre ebeveynlerin yaş grubuna göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların olmadığı belirlenmiştir ($p < 0,05$). Ebeveynlerin yaş grubuna göre kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları

puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). 40 yaş ve üzeri ebeveynlerin kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar diğerlerine göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 4. Ebeveynlerin Cinsiyetine Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	\bar{x}	SS	M	SO	Z	p
Duygusal tükenmişlik- Duyarsızlaşma	Kadın	79	47,87	8,88	48,00	75,08	-0,124	0,901
	Erkek	71	48,14	8,55	49,00	75,96		
Kişisel başarı hissi	Kadın	79	24,41	6,48	24,00	79,61	-1,223	0,221
	Erkek	71	22,93	6,57	23,00	70,93		
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Kadın	79	72,28	10,90	69,00	75,25	-0,075	0,940
	Erkek	71	71,07	8,25	70,00	75,78		

* $p < 0,05$ (Z: Mann-Whitney U testi)

Tablo 4’te ebeveynlerin cinsiyetine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanları Mann-Whitney U testiyle karşılaştırılmış olup, kadın ve erkek ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 5. Ebeveynlerin Medeni Durumuna Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Medeni durum	n	\bar{x}	SS	M	SO	Z	p
Duygusal tükenmişlik, Duyarsızlaşma	Boşanmış	22	50,00	7,41	49,00	83,73	-0,962	0,336
	Evli	128	47,66	8,88	48,50	74,09		
Kişisel başarı hissi	Boşanmış	22	21,55	6,46	22,00	61,07	-1,689	0,091
	Evli	128	24,08	6,51	24,00	77,98		
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Boşanmış	22	71,55	7,77	70,50	77,11	-0,189	0,850
	Evli	128	71,73	10,05	70,00	75,22		

* $p < 0,05$ (Z: Mann-Whitney U testi)

Tablo 5’te ebeveynlerin medeni durumuna göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde, boşanmış ve evli ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olmadığı görülmüştür ($p > 0,05$).

Tablo 6. Ebeveynlerin Çocuk Sayısına Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Çocuk sayısı	n	\bar{x}	SS	M	SO	χ^2	p	Fark
Duygusal tükenmişlik, Duyarsızlaşma	Bir	35	48,46	8,60	49,00	77,21	0,242	0,886	
	İki	52	48,56	7,23	49,00	76,82			
	Üç ve üzeri	63	47,29	9,87	47,00	73,46			
Kişisel başarı hissi	Bir	35	24,83	7,57	24,00	82,24	7,606	0,02*	1-3
	İki	52	25,08	5,93	25,50	84,81			2-3
	Üç ve üzeri	63	21,95	6,09	22,00	64,07			
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Bir	35	73,29	10,47	70,00	81,69	4,985	0,083	
	İki	52	73,63	10,52	70,00	82,59			
	Üç ve üzeri	63	69,24	8,09	67,00	66,21			

* $p < 0,05$ (χ^2 :Kruskal-Wallis H testi)

Tablo 6 incelendiğinde, ebeveynlerin çocuk sayısına göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Ebeveynlerin çocuk sayısına göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğindeki kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş, üç ve üzeri sayıda çocuğu olan ebeveynlerin Kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar diğer ebeveynlere göre daha düşük bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 7. Ebeveynlerin Annenin Haftalık Çalışma Saatine Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Annenin Haftalık Çalışma saati	n	\bar{x}	SS	M	SO	χ^2	p	Fark
Duygusal Tükenmişlik -Duyarsızlaşma	Çalışmayan	22	50,50	8,62	54,00	89,18	6,964	0,073	
	20 saat	41	45,95	9,07	48,00	65,48			
	40 saat	69	47,57	8,78	47,00	72,99			
	40 saaten fazla	18	51,28	6,22	51,50	91,22			
Kişisel Başarı Hissi	Çalışmayan	22	23,59	6,38	23,50	74,80	10,147	0,017*	2-3
	20 saat	41	22,12	5,98	21,00	64,45			3-4
	40 saat	69	25,32	6,50	26,00	86,78			
	40 saaten fazla	18	21,28	6,98	19,50	58,31			
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Çalışmayan	22	74,09	10,72	71,00	82,66	8,629	0,35*	1-2
	20 saat	41	68,07	7,59	67,00	59,23			2-4
	40 saat	69	72,88	10,79	70,00	79,40			
	40 saaten fazla	18	72,56	6,32	71,00	88,86			

* $p < 0,05$ (χ^2 :Kruskal-Wallis H testi)

Tablo 7 incelendiğinde, ebeveynlerin annenin haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğinde yer alan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p > 0,05$). Ebeveynlerin annenin haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Annenin haftalık

çalışma süresi 40 saat olması halinde Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanları yüksek, kişisel başarı hissi puanları daha düşük bulunmuştur.

Tablo 8. Ebeveynlerin Babanın Haftalık Çalışma Saatine Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Babanın Haftalık Çalışma saati	n	\bar{x}	SS	M	SO	χ^2	p	Fark
Duygusal Tükenmişlik - Duyarsızlaşma	Çalışmayan	6	45,00	4,24	45,00	56,08	4,195	0,241	
	20 saat	24	50,08	8,46	50,50	85,10			
	40 saat	88	48,28	9,06	49,50	77,72			
	40 saatten fazla	32	46,22	8,30	45,50	65,83			
Kişisel Başarı Hissi	Çalışmayan	6	21,17	2,48	21,50	57,75	16,524	0,001*	1-3
	20 saat	24	19,08	5,51	17,00	44,44			1-4
	40 saat	88	24,78	6,57	25,00	82,86			2-3
	40 saatten fazla	32	24,69	6,25	24,00	81,88			2-4
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Çalışmayan	6	66,17	1,94	66,50	46,42	5,818	0,121	
	20 saat	24	69,17	6,63	68,00	67,00			
	40 saat	88	73,07	10,55	70,00	81,64			
	40 saatten fazla	32	70,91	9,59	68,00	70,44			

* $p < 0,05$ (χ^2 :Kruskal-Wallis H testi)

Tablo 8’de gösterilen Kruskal-Wallis H testi sonuçları incelendiğinde, ebeveynlerin babanın haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik- duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Ebeveynlerin babanın haftalık çalışma saatine göre kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Babanın haftalık çalışma süresi 40 saat ve 40 saatten fazla olması halinde kişisel başarı hissi puanları yüksektir.

Tablo 9. Ebeveynlerin Aylık Hane Geliri Göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Aylık hane geliri	n	\bar{x}	SS	M	SO	χ^2	p	Fark
Duygusal tükenmişlik -Duyarsızlaşma	Kötü	62	47,48	8,00	47,00	71,80	7,688	0,021*	1-3
	Orta	52	46,17	9,85	45,50	67,98			2-3
	İyi	36	51,53	7,15	53,00	92,74			
Kişisel Başarı Hissi	Kötü	62	22,87	5,67	23,00	70,62	1,356	0,508	
	Orta	52	24,02	6,00	24,50	78,39			
	İyi	36	24,69	8,44	24,50	79,72			
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	Kötü	62	70,35	8,30	68,50	70,92	6,739	0,034*	1-3
	Orta	52	70,19	9,06	69,00	69,65			2-3
	İyi	36	76,22	11,64	72,00	91,83			

* $p < 0,05$ (χ^2 :Kruskal-Wallis H testi)

Tablo 9’a göre araştırmaya dahil olan ebeveynlerin aylık hane geliri göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğinde yer alan kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Ebeveynlerin aylık hane geliri göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Aylık geliri iyi olan ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik alt boyutundan aldıkları puanlar daha yüksektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kaynaştırma sürecinin temel yapı taşlarından biri olan ebeveynlerin çocuklarının eğitimine gösterdikleri ilgi, kaynaştırma sürecindeki sorunların çözülmesinde ve daha etkin hale getirilmesinde son derece önemlidir (Şahin, 2017). Bu noktada sürece dahil olması gereken ailelerin ihtiyaçları belirlenmeli ve bu süreç bu gereksinimler dikkate alınarak şekillendirilmelidir (Nuri, 2019). Ailenin kaynaştırma sürecine katılımı, özel ihtiyaçları olan çocuklarının okul dışı performansları hakkında ailelerden bilgi alınması ve eğitim programlarının amaçlarının belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Evde uygulanması gereken boyutta ev-okul paralelliğinin sağlanmasında ailelerin katılımı ve desteği inkar edilemez (Tekinarslan ve diğerleri, 2018). Bu nedenlerle ailelerin çocuklarının gelişim sürecinde daha aktif olabilmeleri için ebeveyn ve çocuk etkileşiminin, aile yapılarının, duygusal durumlarının, ebeveynlerin tükenmişlik düzeyleri, problem çözme becerilerinin, kaynakların ve ihtiyaçların belirlenmesi gerekmektedir (Şahin, 2017).

Ebeveynlerin yaş grubuna göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların olmadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin yaş grubuna göre kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. 40 yaş ve üzeri ebeveynlerin kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar diğerlerine göre yüksek bulunmuştur. Akandere, Acar ve Baştuğ (2009) tarafından yapılan araştırma bu bulguyu desteklemektedir. Yaptıkları araştırmanın sonucuna göre yetersizliği sahip çocukların ebeveynlerinin tükenmişlik düzeyleri ile ebeveynlerin yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmanın bulgusuna ters olarak bir başka çalışmada ise Kurban (2019) ebeveynlerin yaşları ile tükenmişlik düzeyleri ve alt boyut puanları arasında herhangi bir ilişki bulmamıştır. En çok duygusal tükenmeye sahip grubun 51-55 yaş aralığında olan ebeveynler olsa da farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını bulmuştur. Bir başka çalışmada Güler, Bedel ve Çelik (2022), engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşına göre tükenmişlik seviyesinde ebeveynlerin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir farklılığa rastlanmamıştır. Erdoğan (2019) ise zihinsel engeli bulunan çocuğa sahip ailelerle gerçekleştirdiği çalışmada 20-24 yaş arası annelerin karamsarlık düzeyinin, 41 yaş ve üzeri annelere kıyasla daha yüksek olduğunu saptamıştır. Sünbül, Kurnaz ve Apaydın (2016) ebeveynlerin yaşları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını saptamıştır.

Ebeveynlerin cinsiyetine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Özel gereksinimli bir çocuğu büyütmek stresli ve bilinmezlik içinde geçen zorlu bir süreçtir. Anne babalar hem engelin getirdiği birtakım problemler ile mücadele edip hem gündelik ihtiyaçları karşılamaya çalışmaktadır. Tüm bu sorumluluklar aileleri fiziksel, psikolojik ve finansal olarak zorlamakta ve duygusal iyilik hallerini bozuntuya uğratmaktadır. Yapılan çalışmalarda araştırma bulgusuna ters olarak Gray (2003) otizmlili çocuk ailelerinde cinsiyet rollerini ve başa çıkma stillerini incelemiş, anneler ile babalar arasında farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Otizmlili çocuk babalar annelere kıyasla, üzüntüden daha fazla öfke yaşadıklarını bildirmiş ancak kendilerini ifade etmekten ziyade olumsuz duygularını bastırma yöntemini seçmiş gibi görünmektedir. Bu görüş duygusal tükenmenin otizmlili çocuğu olan annelerin babalara göre daha yüksek olduğu

sonucunu desteklenmektedir. Tümkaya (1999), kişinin yolunda gitmeyen bir şey olduğunu inkar ettiği durumlarda tükenmişliğin ortaya çıktığını söylemektedir. Durumu değiştiremeyeceklerine olan inançları kimi zaman duruma engel olmak için eyleme geçme yerine uyum sağlamayı seçmelerine neden olmaktadır. Kişileri ümitsizliğe iten ve duygusal olarak çöküntüye uğratan bu döngü duyarsızlaşmanın ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır. Altıntaş (2010) gerçekleştirdiği araştırma sonucunda otizmlili ailelerinin eşleri ile çocuklarının problemlerine ve ihtiyaçlarına karşı daha duyarsız olduklarını, eşleri ve çocukları ile birlikte olmaktan daha az keyif aldıklarını belirtmektedir. Özülkü ve Bağlama (2022) yapmış oldukları çalışmada öğrenme güçlüğü tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerde tükenmişlik ile alt boyutları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı ilişki bulunmuştur. Kadın katılımcıların tükenmişlik ve duygusal tükenme puan ortalamaları erkek katılımcılardan yüksek bulunmuştur.

Ebeveynlerin medeni durumuna göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olmadığı görülmüştür. Çalışmamıza paralel olarak Şahin (2017) “Otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların annelerinde, tükenmişlik belirtileri ile başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi” adlı yüksek lisans çalışmasında medeni durum değişkenine göre otizmlili ve öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların annelerinin tükenmişlik düzeylerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Sürgevil ve arkadaşları (2007) yaptıkları çalışmada bekar ya da boşanmış kişilerin tükenmişlik düzeylerinin evli olanlara göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bekar bireylerde tükenmişlik daha fazla görülmektedir (Maslach ve Jackson, 1981; Altay ve Akgül, 2010). Gökçakan ve Özer (1999), Seğmenli (2001) ile Cordes ve Dougherty (1993) çalışmasında tıpkı çalışmamızda olduğu gibi medeni duruma göre tükenmişliğin farklılaşmadığını tespit etmiştir. Araştırmamızda annelerin çok büyük bir kısmının evli olması, boşanmış annelerin az olması aradaki farkın oluşmamasına neden olduğu düşünülebilir.

Ebeveynlerin çocuk sayısına göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuk sayısına göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğindeki Kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş, üç ve üzeri sayıda çocuğu olan ebeveynlerin Kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar diğer ebeveynlere göre daha düşük bulunmuştur. Şahin (2017) yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında çalışmamıza paralel olarak sahip olunan çocuk sayısı değişkenine göre otizmlili ve öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların annelerinin tükenmişlik düzeylerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Akarsu (2014) çocuk sayısının artmasının annenin sorumluluğunu artıracaklarını ve bu durumun tükenmişliğe yansiyabileceğini belirlemiştir. Cordes ve Dougherty (1993) çalışmasında tıpkı çalışmamızda olduğu gibi çocuk sayısına göre tükenmişliğin farklı olmadığını belirlemiştir. Araştırmamızda 3 ve daha fazla çocuğu olanların tükenmişlik düzeylerinin fazla olmasına karşın, aradaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum aile üyelerinin annenin çocuklarına ve evine karşı sorumluluklarında destek olmasıyla açıklanabilir.

Annenin haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğinde yer alan duygusal tükenmişlik-duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Ebeveynlerin annenin haftalık

çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Annenin haftalık çalışma süresi 40 saat olması halinde Maslach Tükenmişlik Ölçeği puanları yüksek, kişisel başarı hissi puanları daha düşük bulunmuştur. Özmen (2016) DEHB tanısı almış çocuğa sahip annelerin çalışıp çalışmama durumları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmıştır. Saxton, PhiJlips ve Blakeney (1991) iş deneyimi birkaç yıllık olanlarda bir yıldan az ve beş yıldan uzun süredir çalışanlara göre daha yüksek düzeyde tükenmişlik görüldüğü ifade edilmiştir.

Babanın haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik- duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin babanın haftalık çalışma saatine göre kişisel başarı hissi alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Babanın haftalık çalışma süresi 40 saat ve 40 saatten fazla olması halinde kişisel başarı hissi puanları daha yüksektir. Saxton, PhiJlips ve Blakeney (1991) aile hayatıyla tükenmişlik arasındaki ilişkinin, annenin de babanın da çalıştığı ailelerde yaşanan iş-aile çatışması bakımından birden çok rol üstlenmenin kadınlar ve erkekler için, önemli bir baskı ve stres kaynağı olduğu belirtilmiştir. Ailelerin maddi açıdan kendilerini yeterli hissetmesi durumunda, aile üyelerinin gereksinimlerinin rahatlıkla karşılanabildiği düşünülür. Bu durum aile işlevselliği kavramını gündeme getirebilir. İşlevsel aileler, bir arada bulunup sorunları tartışabilen, destekleyici tutumu benimseyen, karşılıklı saygının hâkim olduğu ve etkili iletişimin kurulduğu ailelerdir. Çalışmada babaların duyarsızlaşma ve duygusal tükenmişlik alt boyutlarında aldıkları puanların çalışma süresine göre anlamlı fark bulunmamasının, alanyazına bağlı olarak aile işlevselliği ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Bir diğer bulgu ise, babanın haftalık çalışma saatine göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve kişisel başarı alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Babanın haftalık çalışma süresi 40 saat ve 40 saatten fazla olması halinde kişisel başarı puanlarının yüksek olması geleneksel toplumlarda erkeklerin kendi kişisel başarısına dair görüşlerine ilişkin olumsuzluklara daha duyarlı olmaları; duygusal olumsuzlukları ise bastırma eğiliminde oldukları ile açıklanabilir.

Ebeveynlerin aylık hane geliri göre Maslach Tükenmişlik Ölçeğinde yer alan kişisel başarı hissi alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin aylık hane geliri göre Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik- duyarsızlaşma alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Aylık geliri iyi olan ebeveynlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeği genelinden ve ölçekte yer alan duygusal tükenmişlik- duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar daha yüksektir. Farklı çalışmalarda ise gelir düzeyi değişkenine göre yetersizliği bulunan çocukların annelerinin tükenmişlik düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur (Altıntaş, 2011; Seğmenli, 2011; Şahin, 2017). Yapılan başka bir araştırmada orta düzeyde gelire sahip olanların, tükenmişlik düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Girgin ve Baysal, 2005). Otizmlili çocukların anneleriyle yapılan araştırmada gelir düzeyi düşük olan ailelerin tükenmişliklerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Phetrasuwan ve Miles, 2009). Boru (2020) yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin gelir düzeyleri fark etmeksizin duygusal

tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olarak tükenme ortalama düzeyleri birbirine benzer ya da birbirine yakın olduğunu belirtmiştir. Kurban (2019) ise ebeveynlerin gelir seviyelerini etkilemektedir. Herhangi bir geliri olmayan kişilerin daha çok duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşadığı yapmış olduğu çalışmada belirtilmektedir. Yüksek gelirlili olan kişilerin ise daha çok kişisel başarı hissi yaşadıklarını saptamıştır. Töret, Özdemir, Selimoğlu ve Özkubat'ın (2014) otizmlili çocuk ailelerinin sosyal destek algılarına dair görüşlerini araştırdığı çalışmada otizmlili çocukların annelerinde bakım verme yükünü etkileyen faktörleri incelediğini çalışmada ailelerin karşılaştıkları en büyük problemlerden birinin finansal yetersizlikler olduğu belirtilmiştir. Aileler çocukların bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işten ayrılmak durumunda kaldıklarını ancak maddi açıdan daha da zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yetersizliği olan çocukların öz bakım gereksinimlerinin daha fazla olması ve eğitimlerinin normal gelişim gösteren çocuklara göre daha maliyetli olması sebebiyle aileler daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşamalarına sebep olduğu düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında şunlar önerilebilir: Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli olan öğrencilerin uygulamalarının yapıldığı okullarda ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerini azaltabilmek için, okullarda velilerle düzenli haftalık toplantılar yapılması, ailelerin ihtiyaç duyduğu konularda eğitim programları hazırlanması ve okul rehberlik danışmanlarından velilere psikolojik destek sağlanması önerilebilir. Böylelikle çocuğu kaynaştırma sınıfına devam eden ebeveynlerin gereksinimleri ile tükenmişlik düzeylerinin dengelenmesi için sosyal destek, bilgi, uyum, yardım ve çevre düzenlenmesi açısından ebeveynlerin ihtiyaç duyduğu birçok soruna çözüm bulunabileceği düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynler arasında ciddi problemler yaşanmakta ve bunun sonucunda da aile birliği parçalanabilmektedir. Bu sebepten dolayı evlilik ve aile birliği konularında nitel araştırmalara yapılabilir. Yapılan araştırma sonucuna göre çocuğun bakımını büyük oranda annelerin sağlanması, babaların ise daha çok ailenin gelirini temin etmesi toplumsal cinsiyet kalıplarının kadına ve erkeğe yüklediği sorumluluklarının birer yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Özel gereksinimli çocuğun bakımını yüklenen annenin kendine vakit ayırabilmesi ve toplumsal işlevselliğinin gerçekleşmesi için çeşitli sosyal projelerle haftada en az bir kere sosyalleşebileceği faaliyetlerde bulunması sağlanmalıdır. Kaynaştırma sınıfına devam eden çocuğa sahip ebeveynlerin ev ya da işyeri yükleri azaltılmalı ve onlara pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır. İleride yapılacak çalışmalarda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin diğer çocukları ile iletişimi, sağlıklı olan kardeşlerin özel gereksinimli olan kardeşini kabul ve uyum süreci, çevresel ve fiziksel faktörler gibi değişkenlerin ailelerin tükenmişlik düzeyini nasıl etkilediği ile ilgili çalışılması literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). “Zihinsel ve fiziksel engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 23-32.
- Akarsu, Ö., (2014). *Zihinsel Yetersiz Çocukların Aile Yüğü, Öz bakım Becerileri, Annelerinin Yaşam Doyumu ve Etkileyen Faktörler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Altay, H. ve Akgül, V. (2010). “Seyahat Acentaları Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyi: Hatay Örneği”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), 87-112.
- Altıntaş, B. (2010). *Trabzon İl Merkezinde Otizm Tanısı ile Eğitim Gören Çocukların Ailelerinde Stres, Tükenmişlik Düzeyi ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Anılan, H., ve Kayacan, G. (2015). “Sınıf Öğretmenlerinin Gözüyle Kaynaştırma Eğitimi Gerçeği”. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 74-90.
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2010). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Cavkaytar, A. (2010). *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler*. Tülin Güler (Ed.), *Anne baba eğitimi* (s. 73-89). Ankara: PEGEM
- Cordes, C.L. ve Dougherty, T.W. (1993). “A Reviewand an Integration of Research on Job Bumout”. *Academy of Management Review*, 18 (4), 621-656.
- Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). “Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başaçıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi”. *Türk Psikoloji Dergisi*. 18 (52), 37-52.
- Erdoğan, E. (2019). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Aile Stres Düzeylerinin Belirlenmesi ve Aile Stresörleriyle Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, C. (1992). “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”. *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, 143-154.
- Girgin, G. ve Baysal, A. (2005). “Tükenmişlik Sendromuna Bir Örnek: Zihinsel Engelli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyi”. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 4 (4).
- Gökçakan, Z. ve Özer R. (1999). “Doğu Karadeniz Bölgesindeki Görevli Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik Düzeyi Nedenleri ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *IV. Ulusal Eğitim Bilimler Kongresi*, Anadolu Üniversitesi.
- Güler, G., Bedel, A. ve Çelik S. (2022). “Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerde Tükenmişlik: Aile Stresi, Aile Yaşam Doyumu ve Aile İşlevselliğinin Rolü”. *Bati Anadolu Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 274-292.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Koçyiğit, S. (2015). “Ana Sınıflarında Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen- Rehber Öğretmen ve Ebeveyn Görüşleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4 (1), 391-415.

Kurban, M. (2019). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan ve Normal Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Tükenmişlik Düzeyi ve Yaşam Kaliteleri Bakımından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Programı, İstanbul.

Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). “The Measurement of Experienced Burnout”. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.

Metin, N.(2015). *Kaynaştırma*. N. Baykoç (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (3. baskı, s. 89-103). Ankara: Eğiten Kitap.

Nuri, C. (2019). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerine Sunulan Destek Eğitim Programının Ailenin Güçlendirilmesine Etkisi* (Doktora Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Lefkoşa.

Oruç, S. (2007). *Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Adana İli Örneği). (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Özmen, Z. (2016). *Maslach Tükenmişlik Ölçeği Açısından Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi: Bursa şevket Yılmaz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Hemşireleri Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özsoy, S. A., Özkahraman, A. G. ř., ve Çallı, Y. H. F. (2006). “Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 9 (9), 69-78.

Özülkü, E., & Bağlama, B. (2022). “Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ailelerde Tükenmişlik ile Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki”. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 6(11), 39-57.

Phetrasuwan, S., ve Shandor Miles, M. (2009). “Parenting Stress in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorders”. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 14(3), 157-165.

Saxton, M.J., Phillips, L.S., ve Blakeney, R.N. (1991). “Antecedents and Consequences of Emotional Exhaustion in the Airline Reservations Service Sector”. *Human Relations*, 44 (6),583-595.

Seğmenli, S. (2001). *Rehber Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sivrikaya, T., ve Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yüğü. *Özel Eğitim Dergisi*, 14 (2).

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları: Yaklaşımlar Yöntemler Teknikler*. Morpa Kültür Yayınları, Ankara.

- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2010). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları*. Kök Yayıncılık, Ankara.
- Sünbül, A.M., Kurnaz, A., ve Apaydın, D. (2016, Mayıs). “Engelli Bireylerin Ailelerinde Tükenmişlik”. *ELMIS Uluslararası Özel Eğitim Kongresinde Sunulan Bildiri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Sürvegil, O., Fettahlıoğlu, Ö. O., Gücenmez, S. ve Budak, G. (2017). “Belediye Çalışanlarının Duygusal Saldırıya Uğrama ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (17), 36-58.
- Şahin, Z. B. (2017). *Otizm veya Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış Çocukların Annelerinde, Tükenmişlik Belirtileri İle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekinarslan, İ. Ç., Sivrikaya, T., Keskin, N. K., Özlü, Ö., ve Rasmussen, M. U. (2018). “Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Gereksinimlerinin Belirlenmesi”. *Elementary Education Online*, 17(1), 88-101.
- Töret, G., Özdemir, S., G. Selimoğlu ve Özkubat, U. (2014). “Otizmli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Çocuklarının Günlük Yaşam Özellikleri, Günlük Oyun Etkileşimleri. Problem Davranışlar ve İletişim Stillerine İlişkin Görüşleri”. *Ege Eğitim Dergisi*, 15 (1), 1-44.
- Tümkiye, S. (1999). “Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri ve Kullandıkları Başa Çıkma Davranışları”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(11), 26-36.
- Wang, P. ve Michaels, C. A. (2009). “Chinese Families of Children with Severe Disabilities: Family Needs and Available Support”. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 34 (2), 21-32.
- Yazıcı, D. N., ve Durmuşoğlu, M. C.(2017). “Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar ve Beklentilerinin İncelenmesi”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 657-681.
- Yıldırım, M. H., ve İçerli, L. (2010). “Tükenmişlik Sendromu: Maslach ve Kopenhag Tükenmişlik Ölçeklerinin Karşılaştırmalı Analizi”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123-131.
- Yüzbaşı, D. V. (2019). “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin İyi Oluşlarının Başa Çıkma Tazları, Aile Gereksinimleri ve Sosyal Destek Değişkenleriyle Modellenmesi”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 107-134.

TURKISH INTELLECTUALS IN TRANSITION: AN ANALYSIS OF THE NEWS AND COLUMNS OF CONSERVATIVE NEWSPAPER *TASVİR-İ EFKAR* ON THE 1940 GREEK RESISTANCE

TÜRK ENTELEKTÜELLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: MUHAFAZAKAR *TASVİR-İ EFKAR* GAZETESİ'NDE 1940 YUNAN DİRENİŞİ HAKKINDA YAYINLANAN YAZILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Zuhal MERT UZUNER

Marmara University

Faculty of Political Science

Department of Political Science and International Relations (English)

zmert@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3387-2553

Received 1 November 2022 – Accepted 30 November 2022

Gönderim 1 Kasım 2022 – Kabul 30 Kasım 2022

Abstract: *In 1940, Italy's attempt to invade Greece received wide coverage in the Turkish press as well as in the world. In the process leading up to the Second World War, many attempts were made to protect the sovereignty of weaker and smaller countries, and the definitions of threat and friend were shaped in this direction by the Balkan countries. Turkish-Greek relations and Türkiye's perception of the developments in the Balkans have also been shaped by this framework. In this study, news and columns published by Tasvir-i Efkâr newspaper about the Greek resistance were examined on the eve of the Second World War to present a reflection of the war in the Turkish press. Tasvir-i Efkâr that could be defined as a conservative nationalist, was one of the most important representatives of the print media of the era and prominent names of the Turkish intellectual world had the opportunity to share their ideas regularly. Since the names that wrote articles in Tasvir-i Efkâr were intellectuals who witnessed and contributed to both the last period of the Ottoman Empire and the establishment of the modern Turkish Republic, their analysis of events shed light on the Turkish intellectuals' definition of self and others. This generation of intellectuals of the last period of the Ottoman Empire had different concerns and priorities in the modernization and nationalization process. Hence, this article aims to examine which references about the past these columnists continued to use while evaluating current developments by publishing the Tasvir newspaper, and what kind of traces these references had on the boundaries and content of the important intellectual transformation that affected this generation.*

Keywords: *Greek-Italian War, Turkish press, Tasvir-i Efkâr, Turkish intellectuals, transformation*

Öz: *1940 yılında İtalya'nın Yunanistan'ı işgal girişimi dünyada olduğu gibi Türk basınında da geniş yer bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte daha zayıf ve küçük ülkelerin egemenliklerini korumak adına pek çok girişim yapmış ve tehdit ve dost tanımları bu doğrultuda şekillenmiştir. Türk Yunan ilişkileri ve Türkiye'nin Balkanlardaki gelişmelere dair algısı da bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı arifesinde, Türk entelektüellerinin fikirlerini paylaşma fırsatı bulunduğu yazılı basın en önemli temsilcilerinden biri olan Tasvir-i Efkâr gazetesinde Yunan direnişine dair haberler ve köşe yazıları incelenmiştir. Muhafazakar milliyetçi olarak tanımlanabilecek bir gazetede olan Tasvir'de yazılar yazan isimler o dönem Türk toplumunda düşünce dünyasında hatırı sayılır isimler olup ve hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine hem de modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık eden ve katkı sunan aydınlar olduklarından dünyada olan bitene dair açıklamaları dönemin Türk düşünce dünyasına ışık tutar niteliktedir. Jenerasyon olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine tanıklık eden ve düşünce dünyalarına o dönemin kaygı ve öncelikleri yerleşmiş bu isimler, bir yandan da modernleşme ve uluslaşma sürecinde de etkili olmuş, Türk millet ve modern Türkiye Cumhuriyeti'ne dünya siyasetinde yeni bir rol tanımlanmasında etkili olmuş isimlerdir. Bu çalışmada Tasvir gazetesini çıkararak grubun ve köşe yazarlarının güncel gelişmeleri değerlendirirken geçmişe dair hangi referansları kullanmaya devam ettikleri, bu*

referansların bu jenerasyonu etkileyen önemli düşünsel dönüşümün sınırları ve içeriğine dair ne tür izler barındırdığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yunan-İtalyan Savaşı, Türk basını, Tasvir-i Efkar, Türk aydınları, dönüştürme*

INTRODUCTION

The modern Turkish state is created on the legacy of the Ottoman Empire. The most important legacy is the way of thinking in ex-Ottoman lands, namely the mentality carried out by Ottoman intellectuals. Turkish intellectuals share and keep that mentality with a very specific feature: Continuing solidarity with the heritage Empire because of its Turkish character. This feature creates extra complexity within the transition of the mentality of Turkish intelligentsia. The transformation of the state from a multiethnic empire to a nation-state and the historical experiences of that generation on that way generate a complex mental map of the intellectuals of the modern Turkish state. The same generation has the experience to protect the imperial structure and to protect lands against the great powers for the right to exist during the independence war in between 1919 and 1922. Afterwards, these intellectuals created a modern Turkish national state. So, the mental map of those people who lived during those years of transition is interesting to follow the transition of the way of perceiving the world and defining a new role for the modern state. The First World War and the creation of a national state brought new perspectives in Türkiye towards the role of smaller or weaker states and the hegemony of great powers. As an example, to see that transition, Greek resistance against Italians is remarkable to follow in Turkish newspapers. Especially right-wing conservative *Tasvir-i Efkar* newspaper presents fascinating examples of intellectual tensions between being a citizen of a nation-state and an inheritor of a multiethnic empire. So, in this article, it is targeted to answer how conservative Turkish intellectuals evaluate Greek resistance against Italians in 1940 at the first phase of war and why. The discourses of the news and columns of the *Tasvir-i Efkar* newspaper are analyzed to present transformation of the perceptions of Turkish intellectuals about self-identity and others.

1. TURKISH INTELLECTUALS AND JOURNALISM

Intellectuals have a very prominent and special role in a political community. With their writings, they create the value set of society and that is most of the time result of the preferences of the political order of the country. “Painting the words and appealing to the eyes enabled people to create press with an enthusiasm for colour and embodying ideas” (Gerçek, 2002: 31). By the 15th century, rising demands to know and technological advancement together with political transformations enabled the rising numbers of pressed books. Dissemination of ideas has positive and negative aspects for any political order.

Turkish history of the press has many examples of this hesitation about a free press and its probable role. By 1729, Ahmed the Third, promoted intellectual services for people by promoting translations from foreign languages and incising the existing number of books in libraries from different sciences in the Ottoman Empire (Gerçek, 2002: 40-41). Journalism and newspapers came later than the efforts to publish books. Newspapers of the era had generally an ideological orientation or a political target. Most of the time the articles were published weekly and the articles of the journalists had analyzed the happenings in politics from a specific point of view. The first signs of

journalism in the Empire emerged with the publication of the newspaper of the Embassy of France, *La Gazette de Constantinople* which targeted propaganda of the ideas of the French Revolution (Gerçek, 2002: 101). Later, it was obvious that ideological discussions and especially nationalism became the dominant frame of the analysis of the journalists. The French language was the *lingua franca* of that era and, the discussions on the happenings especially in the Ottoman lands were the hottest topics of the newspaper columns written mostly by European journalists. The first Turkish newspaper may be considered *Takvimi Vekayi* (1831) that is the official newspaper of the Empire. By its 81st issue, it started to be published in the Turkish language. However, as the beginning of journalism in Türkiye is with the weekly newspaper *Tercuman-ı Ahval* published by Agah Efendi between 1860 and 1876.

In the history of Turkish press, Şinasi has been considered as a very prominent figure. In the first issue of Şinasi's *Tasvir-i Efkar* newspaper in 1862, he wrote about freedom of speech and he argued that people have rights as well as duties and the expression of ideas is one of them. He underlined that writing for the interests of the motherland is an important part of rights. Limits of the freedom of expression has been an important issue especially in the last quarter of the Empire. By 1864, press regulations in Ottoman Empire brought limits and several measures to the Turkish press. After the first punishment of closing the *Mecmua-i Havadis*, the newspaper wrote that they are not equally free to publish harmful articles as the newspapers published in Greek or Armenian languages (Kabacalı, 1999: 18). This comment argues that newspapers of those days in Turkish language were more censored than the newspapers of those days published in other languages.

In the 1867 Press Regulation (*Kararname-i Ali*) the government explains the reason for the bringing regulation of the press for a limited time period and it states that some of the newspapers provoke conflict among people of the Empire by publishing fake news. It is evaluated by Ebuzziya Tevfik as a kind of palsy for the press and he says that “after all these limitations to express your thoughts, what can be expected from having the ability to think” (Kabacalı, 1999: 21). It is possible to find out more writings of the journalists of those days about censorship.

Especially propagating an idea through mass communication means has been considered as dangerous for the age of public opinion. Because of their specific mission to connect intellectual life and the public, journalists shall be considered an integral part of intellectual life (McDevitt, 2020). Intellectuals who dealt with mental works started to be emerged by the 1870s and they concentrate on non-practical and nonmaterial advantages through having a critical mind (Bodin, 2000: 9). Discussions of intellectuals on politics without any reference to the practical interests of a specific society are mostly defined as a type of traitorship by many political authorities. Dissemination mechanisms of these ideas have also the potential to be dangerous as the producers of the ideas.

In this frame, Turkish intellectuals were also considered marginal foreigners from time to time. That is related to the idea of ideational penetration of foreign actors. Turkish political and social life has been under the influence of western intellectual and ideological trends. Demands for reforms and reorganization of the state apparatus have been discussed by different generations of Turkish intellectuals. These intellectuals had some political enthusiasm which promoted radical revolutionary ideas to transform society.

As Chomsky argues that “usually the population is pacifist, just like they were during the First World War” (Chomsky, 1997: 23). It is right for the Turkish society of

those days. A low level of literacy, centralized state authority and low level of political participation created an adventurous group of people who have supremacy over the intellectual life of Türkiye. So, the political trends have stayed under influence of these groups of intellectuals who may find columns in newspapers. Therefore, how they evaluate the happenings in their columns had been an important variable to analyze the intellectual transition of Turkish intellectual life.

Turkish intellectuals in the latest periods of the Ottoman Empire had a priority to save the state and they were very active in the process of creation of the modern Turkish state in 1923. On the one aspect, they were a citizen of an empire, on the other aspect they were the revolutionist radical transformative group of Turkish society through nationalism and modern thoughts. Turkish intellectuals carried an important role to identify who we are. So, journalism and journalists as a part of a huge public relations industry have the potential to control the public mind in relation to political trends and prerequisites (Chomsky, 1997: 15).

2. NEWSPAPER *TASVIR-I EFKAR* AND THE TURKISH PRESS IN THE 1940s

Tasvir-i Efkar is a very important brand name in the history of the Turkish press. The meaning of *Tasvir-i Efkar* is the description/ delineation of opinion, which presents the anticipated role of newspapers in the creation of social facts from actual happenings. Throughout Turkish press history, the *Tasvir-i Efkar* name was used in different periods. The first appearance of the name in the Turkish press was by Şinasi in 1862. He is a brand name as a Turkish journalist and a prominent intellectual of the Tanzimat period. What is studied in this paper is the second *Tasvir-i Efkar*, which started to be published in 1910 by a conservative journalist Ebuzziya Tevfik. In 1940, the owner of the newspaper was Velid Ebuzziya, who is the son of Ebuzziya Tevfik. This family kept their conservative tendency according to the necessities or priorities of the time and politics in Türkiye. That means more religiosity-originated conservatism that somehow criticizes modern nationalist discourses transformed and changed throughout time. It is possible to see the reflection of a right-wing perspective of the 1930s in writings in the newspaper during 1940, the focus of the research (Interview with Alpay Kabacalı in Istanbul held by Zuhal Mert, in November 2006.) Therefore, against leftist ideas, *Tasvir-i Efkar* could support right-wing thoughts and authoritarian models of government.

Most prominent journalists of the first decades of Republican Türkiye wrote in *Tasvir-i Efkar*. It is regarded as an important school of journalism. For example, Yunus Nadi, founder of the *Cumhuriyet* newspaper is experienced in *Tasvir-i Efkar*. Nadi is a more modern nationalist and sympathetic to European mentality when he is compared with Velid Ebuzziya. So, the profiles of the writers have differences in important nuances.

In 1940, a small tag in all issues of the newspaper gives T. Ebuzziya as the owner of the newspaper, Cihat Baban as Production Manager, the address of the printing house and Velid Ebuzziya as the Chief Columnist of the newspaper. Velid Ebuzziya had every day a column to write his point of view. In addition, he might be the author of some text signed as “*Tasvir-i Efkar*”. Other writers of *Tasvir* could be seen from its own list published on 20 October 1940 as; Muharrem Feyzi Togay, Galip Kemali Söylemezoğlu with political articles, General Ali İhsan Sabis with Military Critics, Peyami Safa with Literature and Culture, Server Bedii with National Novel, Celaleddin Ezine with Theatre and Critics, Besim Atalay with Language Critics; Prof. H Ziya, Prof. H. Crozat and Dr

Haşim Adasal with Sociology and Law; Mükremin Halil, Süheyl Ünver and S. Nafiz Tansu with Historical Analysis; Ahmet Hamdi Tanpınar with Poem and Life; Kandemir with Interviews. With this list of writers, it frequently argues that “*Tasvir-i Efkâr* has the richest community of writers among all Turkish newspapers” on its front page as it is on the 20th of October 1940. Moreover, Ziyad Ebuzziya (nephew of Velid Ebuzziya) started to write in *Tasvir-i Efkâr* in 1940.

Velid Ebuzziya was a well-educated journalist. He had studied in Paris and he was open to innovations in the newspapers. Alpay Kabacalı argues that he was one of the most important figures of Turkish journalism after Şinasi (Kabacalı, 2000: 67-68). However, he was also considered as a conservative by some of the journalists of the day. Especially, Zekeriya Sertel argues that he had liked to touch some religious feelings of society in the newspapers (Sertel, 1968:25). During the abolition of the caliphate, Velid Ebuzziya criticized the Ankara government.

On the other hand, his newspaper has been a free address to write for columnists. Sertel writes, “he was the one who gave the spirit of the newspaper” (Sertel, 1968:25). During the *İttihat Terakki* period, he let Yunus Nadi write as he wishes even though he does not agree. That attitude was a kind of neutrality and must be underlined because the owners’ and editors’ profile has been predominant in the general publication policy of Turkish newspapers since the beginning according to Aysun Köktener. Most of the time, the owners of the newspapers were also editors (Köktener, 2004: 26).

Peyami Safa was another important columnist of the newspaper. From time to time, he was using a pen name, Server Bedii (Köktener, 2004: 28). His articles were located on the first page of the newspaper under various titles, for example, *İşaretler- Signs*. Moreover, he wrote many articles in other newspapers and periodicals of the era, such as *Cumhuriyet*. Columnists and writers of that era had their own readers and wherever the writer goes, readers were following him and continued to read him. Therefore, together with changes in writers, readers could change their favorite newspapers, too (Köktener, 2004: 26). Safa was famous with his deep sympathy for Germany. Nadir Nadi explains his sympathy with a short memory. Even though Peyami Safa did not know German at all, he was extremely influenced by Hitler’s speech in style when he was listening to him (Nadi, 1979: 48-49).

Another important columnist was Ali İhsan Sabis. According to Niyazi Berkes, Ali İhsan Sabis together with another communist Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet in *Tasvir-i Efkâr* were retired Turanist generals of the Turkish army (Berkes, 1997: 175). Berkes argues that these retired generals were inheritors of Pan-Turkist Turanist Enver Paşa, who is considered responsible for the engagement of Türkiye in World War I on the side of Germany with a faith accompli (Berkes, 1997: 175). These generals continued to support Germany during World War II, too, in *Tasvir-i Efkâr*. Berkes argues that these people could be in contact with Germany in the case of German-dominated European politics (Berkes, 1997: 175). It is possible to follow the German sympathizer tendency of Ali İhsan Sabis from his writings on the third page of *Tasvir-i Efkâr* under the title of “*Asker Gözüyle Harp Vaziyeti - Situation of War from the Perspective of Soldier*”.

Sympathy for Turkism could be followed by advertisements in some books or journals. On the up-left corner, during the period between September-December 1940, it was possible to see many unscheduled advertisements, which could be proof of the intellectual connection of *Tasvir-i Efkâr* with other Turkist-Turanist or German sympathizer press. For example, on 1 November 1940, there was an advertisement for R. Oğuz Türkkan’s book, *Türklüğe Giriş - Introduction to Turkishness*. The

advertisement describes the book as “every Turk should have this study, which mentions the dignity of Turkish genealogy at its home”.

3. ITALIAN INVASION OF GREECE AND TÜRKİYE’S OFFICIAL REACTION

Mussolini’s Italy has been a threat targeting Mediterranean states in the 1930s. Especially, Spain, Yugoslavia, Greece, and Türkiye were targets in the speeches of Mussolini. Hence, Britain and France signed an agreement in October 1935 to defend their regional colonial concerns. They had to offer a kind of protection for Mediterranean states to make them agree to put the sanction against Italy.

Türkiye was clearly against the Italian invasions in Ethiopia and acted together with the League of Nations about the package of the embargo against Italy in 1935 although Italy was one of the prominent countries, with which Türkiye had a high level of economic activity (Uzgel, 2001: 296). In fact, Italy was described as one of the most important western states to which Türkiye referred so much when it designed its policies toward Western Europe (Uzgel, 2001: 293). Italy was important in the national security estimations because of its military existence in the Dodecanese in the Aegean Sea. Turkish leaders were defining Italian existence in those islands as “gun targets on the heart of Türkiye” (Uzgel, 2001: 296). Türkiye came closer to anti-revisionist European states under the leadership of Britain and France despite the existence of severe discussions in domestic politics against it. Otherwise, Türkiye had to face any possible aggression from Axis powers alone.

Turkish political historian Fahir Armaoğlu defines the post-1935 era in Turkish foreign policy as the era of cooperation of the Turkish Republic with Europeans for the protection of peace (Armaoğlu, 1994: 340-341). Türkiye as a Balkan country disliked the domination of any foreign power in the Balkans. The dislike of the Turkish ruling elite about imperial demands was closely related to the memories of the late eras of the Ottoman Empire that was fighting against the imperialist policies of foreign great powers. Italy was one of the imperialist powers during the First World War. After the creation of the modern Turkish state, Türkiye followed Italian revisionism in the 1920s with profound apprehension. Expansionist threats against Italy in the Balkans started with the Corfu incident and events in Albania. Therefore, Türkiye opened an Embassy in Tirana and a consulate in Valona in 1925 to follow Italian plans in the Balkans and, especially, in Albania, (Uzgel, 2001: 293).

What is more, there was an effort to increase the propaganda of Axis powers in Türkiye. However, Türkiye was not an appropriate country for the escalation of revisionist thinking because of several reasons. First, Türkiye has broken the strains of the Sevres Agreement with that of the Lausanne Agreement in 1923. In the following years, unresolved issues about Antakya and Turkish straits in the Lausanne Treaty were successfully solved for Türkiye through international negotiations. Although rising sympathy in Türkiye for Germany because it started to “break the chains of the Versailles Agreement” after 1933, Turkish intellectuals were careful. That sympathy was the result of the historical experiences of both nations in World War I. Correlation with the Turkish independence war against the determined destiny by the other states could be defined as the reason for the sympathy. According to Oral Sander and Şükrü Esmer, until the 1939 invasion of a non-German populated country, Czechoslovakia, Türkiye kept sympathy to Germany according to the principle of “one nation, one state” (Sander & Esmer, 1989: 137). Because of the republican dislike of revisionism, Turkish

officials considered the British and French governments more appropriate allies for the realization of that target. In addition, Türkiye had a target to be Westernized and the definition of the West was much closer to the democratic front.

On the other hand, racist and fascist political language was also used in Turkish politics on a pragmatic base during the 1930s. Turkish politics was much more party-centred and therefore, activities of ideological groupings, such as *Türk Ocağı - Turkish Heart* were limited, and their arguments were much more constrained within Turkish borders. They found a very limited place to speak about their opinions in the congress of *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) - Republican Peoples Party* in 1927. Then in 1931, all branches of *Türk Ocağı* were closed, and instead of them, *Halk Evleri - People's Houses* was constructed under the ruling political party, CHP. The creation of *Halk Evleri* under the tight control of the Party was a similar application to the fascist organization of state despite they were designed for the promotion of modernization of society on the direction of Republican reforms. There were some authoritarian characteristics of the regime of Türkiye in those years. Therefore, in American politics, the “Milli Şef - National Chief” era of Türkiye under the leadership of İsmet İnönü (1938-1945) was considered in the same category as Spain of Franco (Berkes, 1997: 163). However, it was difficult to put the Turkish regime into the category of Italian fascism.

Despite the existing domestic political features, Britain was in search of cooperation with the Turks. However, they both knew that Turkish military capacity was not enough to be helpful to any ally. Türkiye was in the category of non-belligerent states that were still out of the war but was not an ally of Germany. So, non-belligerent states are considered on the side of the Entente. Additionally, Türkiye has done the Triple Alliance Agreement with France and Britain on 19 October 1939, (Koçak, 2003: 271). It was a result of increasing worries of Türkiye after the Italian occupation of Albania on 7 April 1939. In another word, rising tension in the Mediterranean basin and in the Balkans promoted the declaration of common perspectives of Türkiye and Britain about world affairs on 12 May 1939. On 23 June 1939, Türkiye and France had done a similar declaration, too (Koçak, 2003: 250, 253). That togetherness of Türkiye with Entente powers on the western front became more important with the changing tendencies of the Soviets in the same days. Türkiye was in dialogue with the Soviets since the beginning of the war.

Türkiye's worries increased more after the Italian offence against Greece. Italy hit the Greek cruiser *Elli*, on the 15th of August 1940 and it sunk around the island of Tinos, with the reasoning of the existence of British naval forces in the Greek sea (Vakalopoulos, 2004: 413). Italy argued that the *Elli* and other Greek ships carry military equipment to British forces (Istoria tou..., 1980: 409). On the 28th of October 1940, Italy gave Greece an ultimatum accusing Greece to authorize British warships to use its waters and fostering espionage activities on the Albanian border. Türkiye officially notify Bulgaria of any probable attempt to cross the border of Greece in Thrace and Macedonia and stated that if it happens “Türkiye will not stay quiescent” against Bulgaria. According to Fahir Armaoğlu, the Turkish statement deter Bulgaria from any aggression against Greece, at least for a while. Moreover, Türkiye gave an *aide-memoire* to Italy that stated, Türkiye will involve in the war against Italy, if Italy invades Thessaloniki and if Bulgaria attacks Greece (Koçak, 2003: 316).

Frank G. Weber explains the Turkish position as given below (Weber, 1985: 60):

“İnönü’s government...made a distinction between Axis aggression against Yugoslavia and against Bulgaria as part of the Greek campaign. If the Germans were to invade Yugoslavia to support another Italian drive against Greece, Turks indicated that they would do nothing, even though Ankara and Belgrade had been allied in the Balkan Pact since 1934. But, if the Germans penetrated Bulgaria, Türkiye’s immediate neighbour, the İnönü government declared itself perfectly able and ready to fight. At the same time, the Turks raised their old demands for territorial compensation in the Dodecanese islands, Bulgarian Thrace, and Albania. They even evinced a new interest in controlling the Greek port of Salonika, which since they control the Straits, would have given the Turks the predominant position in the Aegean Sea. Ambassador Knatchbull-Hugessen’s advice was “to press the Salonika argument very hard” in order to bring Türkiye into the war against Italy, but Under Secretariat Alexander Cadogan thought Salonika was a too high price to pay”.

Although the Turkish government rejected the British proposal on the 21st of August for sending Turkish troops to Greece, the Turkish government announced the “vital importance of security of Greece for Türkiye” in the Grand National Assembly (Cihan, 1993: 11).

Under the leadership of General Papagos, Greek resistance had been successful. Just after the completion of the mobilization process of the Greek army, the Greek counterattack started on the 14th of November against Italian forces and the Greeks moved ahead into Albanian lands until the end of November (Svolopoulos, 2005: 281). After the 9th of December, the success of the Greek resistance was announced in the Greek newspapers. Metaxas was tried to be shown not as a dictator, but as “Mr Yannis”, “Uncle Yannis” or “Father of the victory” (Istoria tou Ellinikou..., 1980: 425). On the 20th of December 1940, Mussolini asked for German intervention into Thrace through Bulgaria.

4. TURKISH INTELLECTUALS’ PERCEPTION OF THE GREEK-ITALIAN WAR IN *TASVIR-I EFKAR* NEWSPAPER

The Turkish press has been an intellectual sphere for the dissemination of ideas about domestic and international happenings. The intellectuals in the 1930s and 40s were belonging to an interim generation in between Ottoman Empire and the modern Turkish state and therefore they had experienced both forms of identities in different periods of their lives. They went through a series of wars, the dissolution of the empire and the creation of a modern national state in Türkiye. Throughout the whole abovementioned period, they were in close contact with the European intellectual life and familiar with several ideologies. So, the analysis of the Greek-Italian war in newspapers was depending on their background and their intellectual features evolved under the influence of their experiences. However, their characteristics of being interim generation have been the most impressive side to present transformation of a generation according to the changing conditions, priorities, and necessities of the time in and for a country.

4.1. Evolution of War and the Threat Perceptions against Türkiye

Inter war years were a transformative era of Turkish journalism and intellectual life. Radical transformations and vehement discussions were still under governmental control. Especially practical worries of the governments in interwar years were related to threat perception deriving from the forthcoming war and rising fascism and Nazi ideology. Columns were mostly about the new political developments in world politics

based on the ideological orientation of the newspapers. In these writings, practical discussions about Turkish foreign policy were merged with intellectual theoretical priorities.

ARTICLE OF THE DAY: “GREECE DEFEATS NOT ONLY ENEMY BUT ALSO AGGRESSION SPIRIT OF EUROPE” by *Tasvir-i Efkar*, 25th of November 1940, p.1 column.1.

“This view that I have seen is full of events, which are enjoyable to watch. No one has the right to be wrong about the content of the event. Nobody thought that the war on the Greek-Albania front that started after midnight would be blitzkrieg, but today was not imagined. It was supposed that Italians might progress into Greece even more slowly....

However, today the world sees with admiration that ...development of war became different. ... In fact, if those successes are analyzed in the context of totalistic states, it is possible to see that they take very serious responsibility for them. ...

This small nation gave a very important lesson to other nations that fell very easily against offensive....

However, it is not enough only to be admired and applauded, the success of the Greeks; also, it is necessary to use that chance. ...to defeat the enemy by supporting the Greeks more. An increase of help is vital for the war of democracy...

...another important matter is that Germans may not be silent about the destruction of their allies.

... it is very necessary to wait for German help to Italians. Germans behaved with the same motive to help their allies in the First World War... the difference in this war, her beaten ally is Italy, not Austria. ... In those years, Bulgaria was not sure whether to participate in war. She waited until German moved. As it happened in the past, Bulgaria is again waiting for Germany's offence in order to be engaged in war.

Against that probability, only Greek victory in Albania would be a blocking factor. Before the Germans start to do surprise offences, Greece may solve the problem of Italy in Albania. If it could be done, the direction of the war may change so much. That is why it is very necessary to utilize this chance that is created by Greek victory... ”

All the columnists and editorial board presented their thoughts to adapt to the new trend in world politics. Columns were occupied mostly by the efforts to prove the “rightful” position of Türkiye from a realistic approach. Changing world order is evolved in the writings of Peyami Safa as it is quoted below:

SIGNS: “NEW ORDER AND TÜRKİYE” by Peyami Safa, 23rd of October 1940, p.1 column.6-7.

According to an argument of the Italian News Agency from Bulgaria, Türkiye and Greece did not understand yet that the old world was fell down and the new one was born.

Is the new order an uprising against the system of Versailles? From that point of view, a nation that makes the Independence War, after 19 years does not have any lesson to take from others, especially from Bulgaria. Turks have been the first to bayonet a settlement like Versailles. Our neighbour Bulgaria crawls into that rebellion.

Is the new order a rebellion against capitalist and imperialist world economies? ...Türkiye trusted her labour, not her non-existent gold.

Does the new order mean national unity that is strengthened by coming together around a leader, national chief, and a single party? Türkiye was before that system much before Bulgaria, even Italy.

Is the new order a rebellion against the international exploitation of nations? All the political and military history of new Türkiye is exactly this rebellion.

However, if the new order is directing the sheep nations with the sticks of the shepherd nations by pushing first to plains, then to a sheepfold and then to butchery, we say good luck to our neighbours Bulgarians. We are not among that herd, and we have a tool which is much more durable and stronger than that stick: Our bayonet!

Probable manoeuvres of the warring actors were evaluated in the main columns of Turkish newspapers. *Tasvir-i Efkar*'s main column evaluated the beginning of the war

from the perspective of an anti-axis country that demands the right to exist despite its weaker position. This may be considered as a kind of sympathy deriving from a fear of probable aggression against Türkiye. For Turkish intellectuals, the Axis offences against the people of the Balkans were unacceptable and unjust. It is possible to argue that these bloody ambitions of the Axis remind columnists the Turks' position during the Turkish independence war. As a young republic, Türkiye has chosen to belong to the West in official discourse and therefore, the aggression is criticized also from the perspective of Western civilization in the main article of *Tasvir-i Efkar* and given below:

ARTICLE OF THE DAY: "ITALIAN-GREEK WAR" by *Tasvir-i Efkar*, 30 October 1940, p.1 column.1.

"Although it was estimated that Italy would attack Greece, launch to that aggression is a tragedy that will create great hate all around the world. For many months, Italians have been creating many problems against Greece although there was no concrete reason for that tension. ... However, Greece did not want to exaggerate all the events and she kept her patience. ... In fact, in the last few days, it was almost sure that axis powers were in demand to apply some plans in the Balkans, too. ... there is the danger of the emergence of many activities as a product of shuttle diplomacy among Axis powers that continued for a long time. (p.1)

The first stage of this plan that is in the application now together with the aggression against Greece was the invasion of Romania. ... it is the tradition of the Axis power to apply all the plans quickly according to the current needs. In fact, there is no other terrible picture in which a Prime Minister of a country is waked around three after midnight with a piece of paper that offers a choice between different ways of death. This picture is ... very bloodcurdling.

Who could imagine that civilization would be so silent in the middle of the twentieth century? Did inheritors of... both the German and Roman civilizations... which are the roots of today's western civilization... agree on extirpating all the essence and methods of Western civilization? ... today wars are declared at the midnight and many innocent people are murdered without a reason when they are sleeping.

... General Metaxas studied in Germany, and he is a very prominent, experienced and powerful general. If he rejects the ultimatum of Italian, and he rejects Italian demands, he would be sure about his ability to defend his country against Italy. ... Turks are the saddest nation about this terrible aggression against Greece as the neighbour of Greece.

... plans of Axis power... will conclude with a great disappointment." (p.3)

Probable manoeuvres of the actors have been discussed in many columns written by retired generals in *Tasvir-i Efkar*. The geopolitical analysis of Turkish generals reflects their prior analysis of the big actors. In the columns, all the war fronts are explained in connection.

POLITICAL SITUATION "BALKAN WAR AND YUGOSLAVIA" by Muharrem Feyzi Togay, 30 October 1940, p.3 column.4

"Because of the geographical position of Greece which covers an important area of the Mediterranean Britain would surely help Greece. Therefore, the war will not be a war between a small country and a big state and big states will start to fight here as it happened in Egypt."

4.2. Democracy is not the Priority, but the Anti-imperialism

The columns of *Tasvir-i Efkar* did not criticize authoritative regimes by referring to democratic deficits. It is possible to argue that from a realistic perspective, they did criticize mostly the aims of the hegemonic powers in the international system and revisionism. Especially, the anti-imperialist standpoint shall be analyzed as a very important pillar of the analysis of Turkish journalists in this era. It is coherent because they were writing similar columns during the independence war of Türkiye against colonialist and imperialist tendencies in world politics. What happened towards World

War II was mostly assessed like what happened before to Turks after World War I. Empathy towards the Balkan nations suffering under the offences of fascist greater powers was related to their own experiences.

This approach is interesting because the same memories of the independence war between 1919-1922 were related to the Greek army that invaded Anatolia together with many powerful allies. Therefore, what was happening now could be possibly seen from a revanchist and negative nationalist rhetoric. However, memories of the independence war were underlining the key characteristic of the war as against imperialistic great powers, and not so much underlined as a war against the Greek army. That was also related to the Turkish narrative about the loss of the Balkans with the destructive projects of all the major powers of Europe (Bora, 1995: 102).

Additionally, Turko-Greek War during the Turkish Independence War had been referred to in columns to analyze the current leader profile of Greece during World War II. Greek “National Chief” Metaxas is described in columns and news as the person who was against the adventurism of the Greek government in 1919. General Papagos was also referred to as an honourable soldier. For a specific example it is possible to refer to the explanation given under the photograph of Metaxas and General Papagos on the 7th of December 1940:

General Papagos is a well-known person in Türkiye. He was together with Atatürk during the Thrace Maneuvers and ... his value was appreciated by our Eternal Chief. In the picture, it is possible to see General Metaxas, who is also a very valuable high military officer and a prominent figure in Greek victory today.

Prominent journalist of *Tasvir-i Efkar*, Peyami Safa, has also written an important comment about Metaxas. In his sentences, he is described as an honourable soldier with an honourable target as Turks had once, defending his homeland.

GLANCES: “GENERAL METAXAS” by Peyami Safa, 27 November 1940, p.1 column. 6-7.

...Metaxas, who had got his military education in Germany, Potsdam War Collage, has been called by Germans “Moltke the Junior”. It is not difficult to understand why such a high military officer gave such a proper answer for an independent nation without hesitation ...against the ultimatum of Italy- and even from Italy! The strange thing is how Italy could not know the leader of its neighbour.

4.3. Ideological Lenses Defined the Frames

The ideological tendency of the newspaper is very important to understand the content and frame of the news and column analysis. *Tasvir-i Efkar* refers to the heroism and ethical supremacy of the leaders of the Greek government and the Greek army’s glory. It shall be considered as the reflection of a right-wing conservative standpoint because the left-wing *Tan* newspaper was presenting the emerging victory as the victory of the ordinary Greek people. In this direction, they had chosen photos. While *Tasvir-i Efkar* was publishing photos of the Greek army members, Metaxas and Papagos, *Tan* newspaper was publishing a soldier kissing his daughter before he leaves them for going to the war front.

Despite the existing Entente-supporting tendency, it is possible to see a level of sympathy to and influence of fascistic and racist thinking in *Tasvir-i Efkar*. Süha Sakıp’s articles, such as “Decisions of the Jews” on the 6th of October, about the Jewish community in Türkiye about their choice to speak Turkish present an important example

of that tendency. It is also possible to see many caricatures containing anti-Jewish sentiments. In another word, despite Sūha Sakıp's discourse to underline the freedom and independence of Greece as it happens in many newspapers by giving support to the "democratic front", increasing racism was obvious in Turkish intellectual life because of German ideological propagates. Sakıp writes about Greece and the Balkans as they are smaller countries, but they have moral superiority because they defend their homes.

The Right-wing, nationalist position of *Tasvir-i Efkâr* shall be evaluated also in connection with its anti-Soviet, anti-communist perspective. Soviets' policies were presented as a continuity of Russian imperial mentality that considered all other smaller states less important. In the editorial of *Tasvir-i Efkâr*, the Soviet approach to the invasion of Germany in Romania is presented against Soviet supporter cycles of Türkiye on the 12th of October.

ARTICLE OF THE DAY: "DIFFICULT STATUS OF SOVIETS ABOUT INVASION IN ROMANIA" by *Tasvir-i Efkâr*, 12th of October, p.1, column.1, p. 3, column 4.

"...Russian newspapers had written that Germans sent to Romania only some military advisers and sample battalions. This is the proof of the tendency of Russians to consider and to present invasion in Romania small."

4.4. Revisiting the Ottoman Past and the Meaning of the Balkans

Tasvir-i Efkâr followed the war by publishing maps and many military analyses. In all these analyses, especially retired military generals were referring to details of the region deriving from the Ottoman existence in that region once.

In addition to the abovementioned reference to Ottoman existence in the Balkans, it is possible to see also the self-image of Turkish intellectuals in their analysis. Columns do not have any sign of seeing themselves as an imperialistic power in the Balkans. Contrary, they see Turks as a part of the Balkans. They do not feel separate from the Balkan cities and land. They consider themselves still a part of Balkans - *Balkanli*. (e.i. **Encyclopedia of Tasvir:** "History of Korçë that was formed by Turks", 26 December 1940, p. 5 column. 6-7 and **Encyclopedia of Tasvir:** "City of Tepelenë and Ali Pasha of Tepelenë", p. 3 column. 6-7).

Turkish intellectuals considered the loss of the Balkans as an unfair development and there is still the memory of Thessaloniki, the intellectual capital of the Balkans. What happened in the Balkans is also explained by Turkish intellectuals as the result of colonialist and imperialistic policies of great powers. Therefore, it is possible to argue that they had still a feeling of solidarity and sympathy with the Balkan people who are believed as suffering under these imperialist powers.

On the other hand, the discourses of the writings underline the new rule of the international order: Equality and the right to self-determination of smaller nations. So, it is connected with the reactive characteristics of Turkish nationalism. It is internalized as a dominant modern ideology, but it was the only alternative to choose. On the one hand, they recognize the right to self-determination, on the other hand, they have a sad memory of losing the Balkans.

POLITICAL THINKINGS: "HELLO TO GREEK NATION" by Galip Kemali on 6 October 1940, p.3 columns.4-5.

"Attack of Italy to Greece...is a version of the story of wolf and lamb. ... Greece proves her political maturity by giving a hand to Türkiye, which has seen the direction of development in the source of discord and fire, the Balkans.

Therefore, we wish them success in their fights for existence. I know Mr. Metaxas since 1911 very well. He is a prominent general...He stopped Greece...to attack in Çanakkale together with Britain in 1915...

...our policy is very clear: if our close and distant neighbors do not touch us, we will keep our friendly relations...In fact, if they touch us because of wrong calculations, the entire world will see new heroic epics.”

Another attractive aspect of this tendency was the recognition of the Muslim communities of the Balkans. Nationalism is merged with old social bases, and the *millet system* of the Ottomans is still very influential. It is not only an ideational problem, but it was also possible to see the discussions about Balkan immigration in the Grand National assembly on those days. *Tasvir* was reflecting that in many different columns.

Albanians were also referred to as a brotherly and brave nation against Italians. This perspective shall be evaluated together with the Albanian image in Turkish history as warring people in the Ottoman army.

“ALBANIANS RUN TO THE MOUNTAIN AND THEY FIGHT AGAINST ITALIAN BATALILIONS – THERE ARE DEADS AND CASUALTIES FROM THE BOTH SIDES”, 29 October 1940, p.1 column. 5.

“According to the news coming from Belgrade, Albanian patriotic people run to the mountains of Albania. They make propagation against Italians. Italian battalion does not let them and as a result of happened armed conflict, there are many injured and dead of both conflicting sides.”

4.5. Resentment against the West

Tasvi-ri Efkar columns and news frequently referred to advanced technological developments and the civilization of the West, but not always positive. As an example, the following columns from the 31st of October 1940 can be given. Arguments in the writings of Safa given below can be read as a hidden reference to the lost empire of the Turks, the Ottoman Empire.

PROBLEMS: “IS EUROPEAN CIVILIZATION COLLAPSING?” by Peyami Safa, p.3 columns.2-3.

“Term “collapsing” is not right to use for civilizations...in history, there is no civilization that collapsed and disappeared forever...after so many years, ancient Greek has got esteem surprisingly and... that brought the renaissance.

...in the history of reforms, ... it is possible to see bridges that connect old to new ones. Renaissance was an example of that and all the renaissances will be like this.”

It is also possible to read a kind of resembling of small nations in the case of Greek resistance against the relatively powerful one. In the following arguments of Feyzi Togay, the Balkans and the African resistance against the trends of European politics is given.

POLITICAL SITUATION: “WARS OF THE BALKANS AND AFRICA” by Muharrem Feyzi Togay , p.3, column.1.

“...All the world is at the side of Greece. Because Greece was so careful in order to keep her neutrality and peace until now....Axis powers want to put all the European and African states into their...system. France went into that system without hesitation after the defeat of France. However, others like the example of tiny Greece will not approach to do this.”

CONCLUSION

Turkish intelligentsia had utilized newspapers by the 1870s for the dissemination of their ideas. Despite the efforts of the governments to control the press with severe restrictions and harsh censorship policies, the Turkish press continued to be an important platform for intellectual discussions in the interwar years. The practical worries and hopes of the journalists were reflected in the pages of the newspapers together with the official priorities of the government. Journalists as the leading intellectuals of the era were a part of an interim generation who were born as a citizen of a multiethnic empire in a vast geography, and they transformed into an intellectual of a territorially smaller nation-state. In this transformation process, Turkish intellectuals were not passive; on the contrary, they played a crucial role in the construction of the new set of values and roles of the modern state and society. In this frame, the writings of this interim generation about World War II reflected their bitter experiences, and images about themselves and others change throughout time.

In this article, it is discussed that old and new forms of life and priorities of the different eras of Turkish political history left deep signs and it is still possible to see the impact of the previous experiences on contemporary evaluations of Turkish intellectuals. The case of the conservative *Tasvir-i Efkar* newspaper presents many important examples of the continuation of the mentality of an empire as well as the efforts to analyze the happenings on the requirements of the new world order with dominant security worries and threat perceptions.

On the eve of World War II, practical worries dominated the frame of intellectuals' discussions in the newspapers instead of an indifferent critical approach. The Italian invasion of Greece was considered in connection with the imperialist ambitions of the great powers in the Mediterranean and the Balkans that remind the Turkish independence war and the efforts of the Turkish nation to survive. So, columns and news carry signs of the Ottoman past and the independence war against imperialism. That creates sometimes a sense of hesitation in analyses of columnists against the Western powers. On the other hand, modern Türkiye's ideological position can be seen as a part of Western civilization that is idealized on several norms identified in international order after World War I. The definition of the region Balkans and the actors' priorities are related to both the past and current threat perceptions. It is possible to argue that the Greek resistance represented a heroic act against fascism and imperialism threatening the right to exist of smaller nation-states for Turkish intellectuals. They analyzed current happenings from a security worries perspective but by referring the past experiences. Greek image is drawn differently than the image during World War I. Reflection of the Greek resistance on newspapers' pages proves that intellectuals' evaluations esteem contemporary modern requirements and are free from the revanchism about the past. The social conducts of the era were also proof of this argument because, during World War II, Greeks of islands had tight economic conduct with the Anatolian coast.

Columns and news not only present images deriving from the past but also present important features for further developments in Turkish politics. As a right-wing newspaper, Turkish nationalism and Ottoman heritage are reflected in the writings of *Tasvir* during World War II. Hesitations about the Soviets were observable in writings. The democratic front has been supported but what is understood from democracy was related to being against fascism and Nazis. Anti-imperialism was much more central for the columnists. The polarization of Turkish politics after World War II found roots in the definition of warring sides and ideological bases in the newspapers. So, on the one side journalism continued to play a key role to control the public mind in relation to

political trends and prerequisites of the era, on the other side the key references of the columns present the experiences of generations that defines their considerations about the world.

REFERENCES

- Armaoglu, Fahir (1994), *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi I 1914-1980 (Political History of Twentieth Century I 1914-1980)*, Ankara: Is Bankası Yay.
- Berkes, Niyazi (1997), *Unutulan Yıllar (Forgotten Years)*, İstanbul: İletisim.
- Bodin (2000), *Aydınlar*, Ankara: Gündoğan.
- Bora, Tanıl “Turkish National Identity, Turkish Nationalism and The Balkan Problem”, in G.G. Özdoğan & Kemali Saybaşılı (Ed.), *Balkans A Mirror of New International Order*, İstanbul: Eren, 1995, p. 101-120.
- Chomsky, Naom (1997), *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*, Mishawaka: Seven Stories.
- Cihan, Ali Rıza (Ed.) (1993), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, Vol II (1939-1960)*, Ankara: TBMM Basımevi.
- Gerçek, Selim Nüzhet (2002), *Türk Matbuatı*, İstanbul: Gezgın.
- Interview with Alpay Kabacalı in İstanbul realized by Zuhal Mert, in November 2006.
- Kabacalı, Alpay (1999), *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kabacalı, Alpay (2000), *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, İstanbul: Literatür.
- Koçak, Cemil (2003), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 (National Chief Era in Turkey 1938-1945)*, İstanbul: İletişim.
- Köktener, Aysun (2004), *Cogito: Bir Gazetenin Tarihi – Cumhuriyet (Cogito: History of a Newspaper – Cumhuriyet)*, İstanbul: YKY.
- McDevitt, Michel (2020), “Journalism and Intellect: A Vexed Relationship”, *Where Ideas Go to Die: The Fate of Intellect in American Journalism*, Oxford: Oxford.
- Nadi, Nadir (1979), *Perde Aralığından (From the Interval of Curtain)*, İstanbul: Çağdas.
- Sertel, Zekeriya (1968), *Hatırladıklarım 1905-1950*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Uzgel, İlhan (2001), “İtalya'yla İlişkiler” (Relations with Italy”), in *Türk Dış Politikası cilt I: 1919-1980 (Turkish Foreign Policy vol.I: 1919-1980)*, edited by Baskın Oran, İstanbul: İletişim, 2001.
- Weber, Frank G. (1985), *The Evasive Natural, Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*, Missouri: University of Missouri Press.
- Istoria tou Ellinikou Ethnous*, Vol. IE, Athens, Vraveio Akadimias, 1980.
- Vakalopoulos, Apostolos E. (2004), *Nea Elliniki Istoria 1204 – 1985*, Thessaloniki: Vaniias.
- Svolopoulos, Konstantininos (2005), *I Elliniki Exoteriki Politiki 1900-1945*, Athens, Estias.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

ENERGY SECURITY POLICIES IN TURKEY-EU RELATIONS

Emre ERDEMİR

Doktora Adayı

Marmara Üniversitesi

Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Avrupa Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

emreerdemir55@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5410-4302

*Gönderim 11 Kasım 2022 – Kabul 30 Kasım 2022
Received 11 November 2022 – Accepted 30 November 2022*

Öz: Enerji, uluslararası ilişkiler disiplininde aktörlerin uzun dönemli stratejileri içerisindeki varlığını her dönemde devam ettirmektedir. Bu konum, çalışmanın iki aktörü olarak belirlenen Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) enerji ilişkileri için de geçerlidir. Hem Türkiye'nin hem de AB'nin enerji kaynaklarına sahip olan coğrafyalara yakınlığı ile bu kaynakların sırasıyla transit ve varış noktaları olmaları, enerji güvenliği politikalarının ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk karşısında çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye ile AB ilişkilerinin enerji güvenliği politikalarının getirdikleri sayesinde nasıl bir geleceğe doğru ilerleyeceğidir. Çalışma, enerji konusunda tarafların iş birliği ve çatışma yaşadıkları olgular üzerinden bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümü, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin iş birliğine yol açan özelliklerine odaklanmaktadır. Enerji jeopolitiğinin yarattığı avantajların her iki tarafın çıkarlarına uygun bir konsensüs oluşturması olasılığı sorgulanmaktadır. İkinci bölümde, tarafların enerji güvenliği politikalarının farklılaşması nedeniyle meydana gelen gerilimli durum ele alınmaktadır. Makale, tarihsel bir sınırlandırma ile Türkiye ve AB arasındaki enerji güvenliği politikalarını 2019 yılına kadarki yaşananlar bağlamında incelemeyi tercih etmiştir. Böylece çalışmanın yazarı, 2019 yılı sonrasında okumasını yapacak yayınlar için bir basamak oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, enerji güvenliği, Türkiye, Avrupa Birliği, Türkiye-AB ilişkileri

Abstract: Energy maintains its existence in the long-term strategies of actors within the discipline of international relations in every period. This position is also valid for the energy relations of Turkey and the European Union (EU), which are determined as the two actors of the study. The proximity of both Turkey and the EU to geographies with energy resources and the fact that these resources are transit and destination points, respectively, necessitate the consideration of energy security policies. In the face of this necessity, the study's primary research question is what kind of future the relations between Turkey and the EU will lead to thanks to the energy security policies. The study aims to evaluate the fact that the parties cooperate and conflict on energy.

The first part of this study focuses on the features of Turkey-EU energy relations that lead to cooperation. The possibility that the advantages created by energy geopolitics will generate a consensus in the interests of both parties is questioned. In the second part, the tense situation that occurs due to the differentiation of the energy security policies of the parties is discussed. The article prefers to analyze the energy security policies between Turkey and the EU in the context of what happened until 2019, choosing a historical limitation. Thus, the study's author aims to create a stepping stone for publications that will be read after 2019.

Keywords: Energy, energy security, Turkey, European Union, Turkey-EU relations

GİRİŞ

Türkiye-AB ilişkileri, ortaklık başvurusunun yapıldığı 1959 yılından günümüze kadar gelen süreç içerisinde inişli-çıkışlı bir döngü içerisinde yer almaktadır. Tarafların resmi olarak 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile başlayan ortaklık serüvenleri, Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsüne, 3 Ekim 2005 itibariyle ise katılım müzakerelerine evrilmesine rağmen günümüzde ilişkilerin fiili olarak durma noktasına geldiği görülmektedir. Son yıllarda katılım müzakerelerinin esasını oluşturan fasılların açılma/kapanma sıklığının uzaması, ilişkinin nihai hedef olan tam üyelikle taçlandırılmasını engellemektedir. Bu engel durumuna karşın şaşkıncu bir biçimde taraflardan hiçbirisi üyelik perspektifini resmi olarak sonlandırma düşüncesinde değildir. Çalışma tam da burada devreye girerek tüm olumsuzluklara karşı bir umut ışığı olarak karşımızda duran olgunun enerji sayesinde canlandırılabilceğini düşünmektedir. Bu canlanmanın gerçekleşmesinin ilerici bir adımını Tagliapietra (2018), “Türkiye’nin AB üyelik hedefinin pozitif bir görünüme evrilmesi” olarak görmektedir. Böyle bir algının oluşmasında tarafların yıllardır süren üyelik sürecinin yanında Türkiye’nin jeopolitik konumundan dolayı enerji kaynaklarının kıtaya taşınmasındaki ana güzergahlardan biri olmasının rolüne de ayrıca dikkat çekilmektedir (Bechev, 2017: 12). Roberts da Türkiye-AB ilişkileri gibi büyük resmin bir parçasını oluşturan enerji faslına tarafların arz güvenliklerini sağlamak konusundaki anahtar pozisyonunu ön plana çıkarmaktadır (2004: 19).

Yukarıda teker teker sıralanan Türkiye-AB enerji ilişkilerinin avantajlı yönlerinin tam tersi gelişmelerin de bulunduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, tarafların enerji ilişkilerinin sorunsuz olduğunu kesinleştirecek yorumlar, doğru bir analiz şekli olmayacaktır. AB’nin son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarını iç tüketiminde kullanım oranının yükselmesi karşısında (European Commission, 2021) Türkiye’nin kömür, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere diğer birincil enerji kaynaklarına olan yüksek orandaki bağımlılığını azaltma konusundaki yetersizliği (Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2014) tarafların aynı yönde hareket etme imkanlarını azaltmaktadır (Karagöl vd., 2017: 4). Ancak tarafların bu faktörden daha öncelikli olarak ilgilendikleri başka bir konu başlığının da bulunmaktadır. Bu faktör, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (GKRY) 2004 yılında “adanın tamamını temsil eden” bir şekilde AB üyesi olmasıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden sorunlar silsilesidir. AB üyeliğinin meydana getirmiş olduğu tablo neticesinde hem Türkiye-AB üyelik müzakereleri sekteye uğraması hem de GKRY’nin Doğu Akdeniz bölgesinde kendi münhasır ekonomik bölge (MEB) ilan ettiği deniz alanlarında hidrokarbon kaynakları arama faaliyetlerinde bulunması, ilişkilerin ortaklık düzeyinden dost-düşman dikotomisine dönüşmesine yol açmıştır.

Makale, enerji ilişkilerinin hangi olaylar üzerinden ele alınacağını ortaya koyan kısa bir giriş sonrasında, arz güvenliği politikalarını merkeze alarak Türkiye ile AB arasında iş birliği ve çatışmaya neden olan noktaları kaleme alacaktır. İlk olarak iş birliğinin Türkiye-AB enerji güvenliği açısından yansımaları anlatılacaktır. Ardından tarafların enerji güvenliği politikalarında GKRY’nin kapsadığı alan ile MEB’in sebep olduğu deniz yetki alanları problemleri detaylandırılacaktır. Tüm bu bulguların geliştirilip derinleştirilmesiyle de makalenin sonuç bölümü yazılacaktır. Bu yazımla çalışmanın temel araştırma sorusu, amaç ve hedef boyutları cevaplanarak makale tamamlanacaktır.

1. TÜRKİYE-AB ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI: İŞ BİRLİĞİNİN YANSIMALARI

Çalışmanın bu bölümü, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin ortaklık perspektifi dahilinde yürütülmesini kolaylaştıracak önemli dayanakları tespit etmeyi ve ortaya koymayı esas almaktadır. Bu bakımdan elimizde verili olan ilk tespit; Türkiye'nin coğrafyanın sağladığı avantajla transit bir ülke olmayı, AB'nin ise enerji arz güzergahlarını çeşitlendirmeyi amaçladığı gerçeğidir (Roberts, 2004: 21). Tarafların böyle bir gerçeklik üzerinden politikalarını kurguladıklarının nedenleri aramak için 2006 yılına gitmek gerekmektedir. AB'nin enerji güvenliği politikalarını doğrudan değiştiren ve bu değişikliğin yansımalarının Türkiye'yi de çerçeve içerisine almasının ilk işaretleri, ismi anılan yılda gerçekleşen Ukrayna Gaz Krizi'dir.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupa kıtasına giden Rus doğal gazın önemli bir kısmı, Ukrayna üzerinden ulaştırılmıştır. 2005 yılında Ukrayna'da Turuncu Devrim sonrasında Rusya karşıtı bir yönetimin başa gelmesiyle birlikte olumsuz anlamda değişim yaşayan iki ülke arasındaki ilişkiler, enerji alanında da zorluklara sebebiyet vermiştir. Rusya, "ekonomik gerekçe"leri bahane ederek Ukrayna'ya sattığı doğal gazın metreküp fiyatını artırmak istemiştir (Kramer, 2006). Ukrayna'nın bu durumu kabul etmemesi üzerine 1 Ocak 2006 tarihinde Rusya, kıtaya günlük gönderdiği gazda kesintiye giderek AB enerji arz güvenliğini tehlikeye sokmuştur (Parfitt, 2006). 2006 krizi, üç gün gibi sınırlı bir zamanla sınırlı kalsa da AB, Rus gazına olan enerji bağımlılığını azaltmak için yeni projeler üretmesi gerektiğini tekrardan anlamıştır. Bu bağlamda 2008-2009 yıllarında "Nabucco" olarak isimlendirilen doğal gaz boru hattı projesiyle Hazar Havzası ve Orta Asya'dan gelecek doğal gazın, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır (Kusznir, 2013: 5). 2009 yılında Nabucco için anlaşma imzalanmasına, 2011 yılında hattın yapımına başlanması için karar verilmesine rağmen teknik problemler ve maliyetlerin artmasının getirdiği iktisadi koşullarla birleşen sorunlar yumağı, projesinin rafa kaldırılmasıyla başarısız bir girişim olarak kalmıştır (Reuters, 2014).

Nabucco'nun başarısızlığı; bir taraftan AB'nin enerji arz çeşitlendirmesine yönelik istekliliği için yeni projelere yönelmesine, Türkiye açısından da enerji merkezi (hub) olma hedefinin canlandırılmasına fırsat aralamıştır. 2006 yılında yaşanan doğal gaz krizinin bir benzerini 2009 yılında tekrardan hissedilen AB üye ülkeleri, Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığının azaltılması için farklı tedarikçilerden sağlanacak kaynakların kullanımına yönelik adımlar atmaya başlamıştır (European Commission, 2014: 3). Bu çalışmaların somut olarak reel politığe yansımalarının ilk örneği "Güney Gaz Koridoru" olarak tanımlanan Hazar Havzası ve Orta Asya coğrafyalarında bulunan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına ulaştırılmasıyla verilmiştir (Erdoğan, 2017: 12). Güney Gaz Koridoru'nun temel direği olarak ise Türkiye topraklarından geçecek Azeri gazının Avrupa'ya ulaştırılmasının planlandığı Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (*Trans Anatolia Natural Gas Pipeline - TANAP*) kararlaştırılmıştır. Hem AB'nin hem de Türkiye'nin enerji arz güzergâh çeşitliliğine fayda sağlayacak proje, Avrupa kıtasının doğu tarafındaki girişinde Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (*Trans Adriatic Pipeline*) ile bağlanarak tedarik ağını genişletecek şekilde tasarlanmıştır (Taştan, 2022: 2). TANAP için 24 Aralık 2011 tarihinde Türkiye ile Azerbaycan arasında mutabakat zaptı yapılmış (TANAP, 2012), 26 Haziran 2012 tarihinde ise tarafların hükümetleri projenin resmi anlaşmasını imzalamışlardır (TANAP, 2012). Doğal gaz boru hattı projesi ile 16 milyar metreküp Azeri gazının 6 milyar metreküpünün Türkiye'ye, 10 milyar metreküpünün kısmının ise Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenerek arz güvenliğinin karşılanmasına yönelik önemli bir kazanım elde edilmiştir (Dünya Gazetesi, 2019). Ayrıca boru hattının 16 milyar metreküp

kapasitesinin ileriki yıllarda 31 milyar metreküpe çıkarılması imkanına sahip olunması da tarafların gelecekte yaşayabilecekleri enerji arz güvenliği sorunlarına da çözüm oluşturmaya dönük senaryolar arasındadır (Kansu, 2019: 289). Teknik özellikleriyle Türkiye'nin enerji jeopolitiğindeki var olan güç kapasitesini ileri seviyeye taşıma potansiyeli olan proje, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan "Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi" isimli dokümanda da AB ve üye devletlerin enerji güvenliği politikası hedeflerine uyumlu görülmüştür (European Commission, 2014: 3).

Türkiye-AB enerji ilişkilerinin Güney Gaz Koridoru'nun temel parçalarından olan TANAP ile TAP sayesinde geliştirilen iş birliği olanaklarının ekonomik ve siyasi alanda yansımalarının yanı sıra, kurumsal gelenekten etkilendiği de kaydedilmektedir (Sayın, 2016: 58). Burada değinilmek istenen konu başlığı, tarafların 2005 yılında başlayan müzakere sürecinin de enerji faslının gelişimine yön verdiğidir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünü sonuçlandırmadan önce Türkiye-AB katılım müzakerelerinde enerji faslının geldiği noktayı ele almak faydalı olacaktır. AB-TR katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması sonrasında enerji de diğer müzakere fasılları gibi tarama süreci içerisinde yer alarak 15-17 Mayıs 2006 ile 14-15 Haziran 2006 tarihlerinde mevzuat açısından bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2007: 1). Tarama sürecinin olumlu şekilde ilerlemesi sonrasında Avrupa Komisyonu, Mart 2007 tarihinde tarama sonu raporunu görüşülmek üzere AB Bakanlar Konseyi'ne göndermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2007). Bu zaman zarfına kadar son derece olumlu bir atmosferde ilerleyen enerji faslı, Türkiye-AB müzakerelerinin yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenerek yavaşlaması nedeniyle kapatılma aşamasına ulaşamamıştır.¹ İlişkilerde yaşanan geriye gidiş karşısında Avrupa Komisyonu, Türkiye ile müzakere sürecinin tekrardan normal koşullarına getirilmesini sağlamak adına Mayıs 2012 tarihinde "Pozitif Gündem" olarak bilinen süreci başlatmıştır (European Commission, 2012). "Pozitif Gündem" ile ilişkilerin yeniden canlandırılmasına yönelik çabaların artısını gören fasıllardan biri de enerji olmuştur. Bu bakımdan 2012-2015 yılları arasında Türkiye-AB enerji iş birliğinin rayına oturtulmasına yardımcı olmak amacıyla için ilk etapta çalışma grupları oluşturulmuş olup, sonrasında ise çabalar 16 Mart 2015 tarihinde taraflar arasında "Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu"nun başlatılmasıyla meyvelerini vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Yapılan diyalog toplantısı sonrasında yayınlanan "Ortak Deklarasyon"da taraflar arasındaki üyelik mekanizmasının harekete geçmesini engelleyen sorunların ortadan kaldırılması için anlaşılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Türkiye ile katılım müzakerelerinin canlandırılması kararı sonrasında daha da hareketli bir zaman dilimine giren enerji ilişkileri, 29 Kasım 2015 Türkiye-AB Zirvesi'nde de tartışılan konu başlıklarında arasında olmuş ve bu kapsamda mevcut "Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu"nun 2016 yılında da devam ettirilmesi uygun görülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2015). Bu karar doğrultusunda 28 Ocak 2016 tarihinde Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu toplantısının ikincisi yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2016a).

Ocak 2016 sonrasında Türkiye ile AB'nin tekrardan enerji diyalogu toplantısı yapması mümkün olmamıştır. Böyle bir durumun oluşmasında 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi'nin sonuç bildirisinde ilan edilen "Ortak Göç Eylem Planı" nı teşvik

¹ Buna dair çıktılara çalışmanın ikinci bölümünde yer ayrılmıştır.

edecek mutabakat maddelerinin uygulanmasında yaşanan güçlükler (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2016b), Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde yapılan darbe girişimi sonrasında alınan tedbirlerin AB tarafınca eleştirilmesi (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 411) ve son olarak Doğu Akdeniz’de yaşanan deniz yetki alanları mücadelesinin yarattığı gerilimler etkili olmuştur. Çalışmanın kısıtlılığı nedeniyle makalenin ikinci bölümünde sıralanan gelişmelerden Doğu Akdeniz eksenindeki süreç analiz edilecektir.

2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI: İŞ BİRLİĞİNDEN ÇATIŞMAYA

Enerji, bir önceki bölümdeki verilerin yardımıyla çalışmanın iki aktörü açısından da ilişkilerin itici gücü olarak kullanılma yeteneğine haizdir (Tocci, 2016: 4). Ancak hem uluslararası politikada yaşanan gelişmeler hem de Türkiye ile AB’nin kendilerine özgü çıkarları ile bu çıkarların meydana getirdiği stratejilerdeki farklılıklar, enerjinin taraflar arasında çatışma oluşturma potansiyelini artırmaktadır. Günümüzde Türkiye-AB enerji ilişkilerinin durumu, GKRY’nin AB üyeliği ve bu üyeliğin Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının yarattığı egemenlik mücadelesiyle birleşerek daha da gerilimli bir biçim kazanmıştır. Bu gerilimin sonucunda GKRY faktörü; sadece ikili ilişkiler bağlamında veya bölgesel bir mesele olarak kalmayarak çok boyutlu ve girift bir niteliğe bürünmüştür. Bölüm, iki alt başlık altında Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarının neden iş birliğinden çatışmaya doğru hızlı bir dönüşüm geçirdiğini örnek vaka üzerinden tartışacaktır. Tartışma neticesinde Doğu Akdeniz jeopolitiğinin Türkiye ile AB iş birliğinin bozulmasına olan yönelimleri ortaya konacaktır.

2.1. Türkiye-AB Enerji İlişkilerinde GKRY Faktörü

Enerjinin Türkiye ile AB arasında negatif etki yaratan bir durum arz etmesinin başlangıcı 1 Mayıs 2004 tarihine kadar geriye götürülebilir. Başlangıç olarak sayılan tarih, Kıbrıs Adası’nın güneyinde bulunan Rum nüfusun adanın tümünü kapsayacak şekilde “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında AB’ye üye olarak kabul edilmesini temsil etmektedir (Morelli, 2019: 13). Bu adımla birlikte Türkiye’nin AB üyelik perspektifinin içerisinde uzun yıllardır yer alan “Kıbrıs Sorunu”, 2004 yılı itibariyle artık tamamen küresel bir ihtilaf konusu haline gelmiş olmaktadır (Grigoriadis, 2017:6). Birleşmiş Milletler (BM) parametreleri olarak kabul edilen “iki toplumlu, iki kesimli bir Kıbrıs” tahayyülüne tamamen aykırı bir biçimde hayata geçirilen AB’nin 2004 genişlemesi, (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022), Türkiye’nin üyelik hedefi için de olumsuz okumaların sayısını artırmıştır (Arıkan, 2004: 4; Kalehsar, 2019: 7). Uluslararası ilişkilerin mevcut konjonktürü etrafında Türkiye; Yunanistan’ın yanında GKRY’nin de, kendisinin AB üyelik adımlarının önündeki engellerden biri olacağını düşünmeye başlamıştır (Nachmani, 2001: 73).

Türkiye’nin duyduğu endişe, çok uzak olmadan somut olarak kendisini göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin katılım müzakerelerinin başlamasına onay verildiği Aralık 2004 tarihli Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde AB, Gümrük Birliği’nin 2004 yılında üye olan 10 ülkeye de genişletilmesini istemiştir. Bu istek, Zirve Sonuç Bildirgesi’nin 19. paragrafında Türkiye’nin katılım müzakerelerine başlamasının şartlarından sayılmıştır (Council of the European Union, 2005). 29 Temmuz 2005 tarihinde Gümrük Birliği’nin yeni üye devletlere uygulanmasını sağlayacak Ek Protokol’ü imzalayan Türkiye, bu metne ek olarak belgenin GKRY’yi tanıma anlamına

gelmediğini belirten bir deklarasyon da yayımlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2005). Bu deklarasyonuna bir karşılık olarak AB, 21 Eylül 2005 tarihli ortak açıklamasında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni yeni katılan üye devletlere de genişletmesi gerektiğini, aksi takdirde Gümrük Birliği'nin işleyişine dair müzakere fasıllarının açılmayacağını beyan etmiştir (European Commission, 2005). Türkiye'nin Ek Protokol'ü GKRY'yi de dahil edecek şekilde genişletmemesi sonrasında 11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplantısında AB tarafından verilen kararda "Ek Protokol'de belirtilen taahhütleri yerine getirene kadar Türkiye'nin karşılamakla yükümlü olduğu sekiz müzakere faslının² açılmayacağı, açılan fasılların ise kapatılmayacağı" ilan edilmiştir (European Commission, 2006). Bu karar ışığında Türkiye'nin 2004 genişlemesinin kendisine sıkıntı yaratabileceğine dair endişeleri doğrulanmıştır. Kıbrıs Sorunu ile buna bağlı olarak ortaya çıkan GKRY'nin tanınması meselesi, AB'nin kurumsal kararıyla bir çeşit "tehdit" haline gelmiştir.

AB'nin Türkiye stratejisinin enerji açısından da olumsuz bir pozisyon oluşturduğu görülmüştür. Bir önceki bölümde bahsedilen enerji faslının tarama raporunun onay için AB Bakanlar Konseyi'ne gönderilmesi aşaması, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin kararıyla ortada kalmıştır. 2006-2009 yılları arasında Türkiye'nin Ek Protokol'ün GKRY'ye de genişletilmesi konusunda adım atmaktan kaçınması ilişkilerin seyrinde de belirleyici olmuştur (Karlık, 2006: 80). Bu belirleyiciliğin göstergesi, 8 Aralık 2009 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplantısında GKRY'nin tek taraflı olarak Türkiye'nin altı müzakere faslını³ bloke etmesi ve bu fasılların açılabilmesi/kapanabilmesi için taraflar arasındaki ilişkilerin normalleşmesini şart koşmasıdır (Council of the European Union, 2009). GKRY'nin tek taraflı bloke ettiği fasıllar arasında enerjinin de yer alması, Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarını kötüye götürme kaygısı taşıyan stratejik bir karardır. GKRY hem Türkiye'nin AB üyelik sürecini engellemek -müzakere fasıllarının açılış-kapanış kriterleri AB üye devletlerinin oybirliği ile kararlaştırılıyor- hem de kendi enerji politikalarını uygulamaya geçirmek noktasında AB içerisindeki kazanımlarını artırmayı önceleyen bir strateji geliştirmiştir (Chislett, 2015: 2). Bu bağlamda gelecek alt başlık, GKRY'nin Doğu Akdeniz politikasının Türkiye-AB enerji ilişkilerinde nelere mal olduğunun tespitine ayrılacaktır.

2.2. Türkiye-AB Enerji İlişkileri: Deniz Yetki Alanları İhtilaflarının Gerilime Neden Olması

1960'lı yıllardan günümüze gelen süreçte Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin açık denizlerde yaptıkları keşif çalışmaları (Stocker, 2012: 585; Bahgat, 2011: 28) enerji çalışmalarıyla ilgilenen tüm kesimlerin dikkatini çekmiştir. Bu devletlerden birisi olarak GKRY, özellikle 2000-2004 yılları arasında bölgede yoğun arama ve sondaj faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin bilinen örneklerinden birisi, 2001 yılında GKRY'nin Norveç bandıralı "Northern Access" gemisine kendisine ait olduğunu iddia ettiği açık deniz sahalarında enerji kaynakları rezervleri bulmak adına araştırma izni vermesidir (Gözügüzelli, 2018: 8). Verilen izin çerçevesinde GKRY'nin hidrokarbon

² 11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler toplantısında, Türkiye'nin askıya alınan müzakere fasılları: Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler.

³ 8 Aralık 2009 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde GKRY'nin tek taraflı olarak bloke ettiği fasıllar: İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür, Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.

aramalarına Türkiye, “uluslararası hukuka dayalı egemenlik haklarının ihlal edildiği” gerekçesiyle müsaade etmemiş, sonuç olarak araştırma gemisi bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Collinsworth, 2012: 25). Türkiye’nin bir örneği verilen engelleyici davranışlarına rağmen GKRY, AB üyesi olmanın arifesinde bir ülke olarak bölgedeki çalışmalarına hız kesmeden devam etmiştir. Açık deniz sahalarındaki görünümünü siyasi alana da taşıyan GKRY, 2 Nisan 2004 tarihinde kendi parlamentosunda bitişik bölge ile MEB ilan etme kararı almış ve bu kararları BM’ye göndererek tescil edilmesini sağlamıştır (United Nations, 2004a; United Nations, 2004b). Siyasetin diplomatik araçlarla desteklenmesinin bir tezahürü olan bu gelişmeler; Mısır (2003), Lübnan (2007) ve İsrail (2010) ile imzalanan MEB Sınırlandırma Anlaşmaları’yla GKRY tarafında taçlandırılmıştır (Leventis, 2012: 11).

Türkiye, GKRY’nin yukarıda açıklanmaya çalışılan aktif bir dış politika izlenimine bir devlet refleksi göstererek karşılık vermeye çalışmıştır. Bu devlet refleksinin reel politığe yansması, Türkiye’nin 2 Mart 2004 tarihinde içerisinde kendi kıta sahanlığının koordinatlarının da yer aldığı bir nota belgesini BM’ye göndermesiyle meydana gelmiştir (Deveci, 2004: 25). Adı geçen nota belgesinde, Türkiye kendi tezlerini iki konu çerçevesinde ele almıştır: İlk olarak Türkiye; imzalanan anlaşmaların “egemenlik haklarına hanel getirdiğini” deklare etmiş, ikincisi husus anlamında “GKRY’nin Kıbrıs Adası’nın tamamını temsil etmeye yetkili bir otorite olmadığını” dile getirmiştir (United Nations Division for Oceans Affairs and the Law of the Sea, 2004). Türkiye’nin bu dönemdeki Doğu Akdeniz politikası, GKRY’nin anlaşmalarla oluşturmaya çalıştığı statüye izin vermeme şeklinde özetlenebilecek bir çerçeveye oturtulabilir. Ancak 2007 yılında GKRY’nin kendi MEB sınırları olarak ilan ettiği bölgeyi 13 parselde ayıracak yasayı parlamentosundan geçirmesiyle birlikte (Alper, 2020: 33) bölgenin enerji jeopolitiğinde güçlü bir konuma ulaşması, Türkiye’nin stratejisinin başarı şansını zayıflatmıştır (Tziampiris, 2015: 143). GKRY’nin Doğu Akdeniz’i bir enerji merkezi haline getirmeye dönük yöntemleri karşısında Türkiye, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarla argüman geliştirmeyi tercih etmiştir (Giamouridis, 2012: 14). 2007-2011 yılları arasında kapsayan bu dönem içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın resmi metinlerinin çoğunluğunda “GKRY’nin uygulamalarının Kıbrıs müzakerelerini göz ardı ettiği”, “Kıbrıs Türklerinin haklarını hiçe saydığı” ve “Güney Kıbrıs’ın adanın tümünü temsil eden hukuki otorite olmadığı” (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2007; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2010) üzerinden bir savunma mekanizması geliştirilmiştir.

2011 yılında GKRY’nin Doğu Akdeniz’de belirlediği 12. parseldeki Afrodite sahasında doğal gaz keşfetmesi sonrasında Türkiye, Doğu Akdeniz stratejisinde paradigma değişikliğine gitmiştir (Kostianoy ve Carpenter, 2018: 55). Belirtilen paradigma değişikliği, 2011 yılına kadar sadece devlet kurumlarının açıklamalarıyla sınırlı kalan Doğu Akdeniz politikasının daha aktif araçlarla dinamizm kazanmasına çalışılmasıdır. Bu görüntüyü veren iki olguyu şöyle sıralamak mümkündür: İlk olgu, Türkiye’nin 21 Eylül 2011 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile “Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması” imzalaması ve hemen akabinde KKTC tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na (TPAO) bölgede arama ve çıkarma yapması için ruhsat verilmesidir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011). Diğer olgu ise Türkiye’nin 2017 yılında Fatih ve 2018 yılında Yavuz isimleri verilen iki sondaj gemisini satın alarak Doğu Akdeniz’deki sondaja başlayan devletler arasında ismini yazdırmasıdır (BBC News Türkçe, 2020). Sıralanan iki örnekle Türkiye, Doğu Akdeniz’de aktif olarak enerji denkleminin bizzat içerisinde olduğunu göstermiştir (Sezer ve Özkan, 2019: 1).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kararlı paradigma değişikliğinin etkileri, GKRY-Yunanistan ikilisinin AB nezdinde lobi faaliyetlerini artırmasını da beraberinde getirmiştir (Şengül, 2019). AB tarafının Türkiye karşıtı bir yorumla GKRY-Yunanistan tezlerini destekler bir biçimde 15 Temmuz 2019 tarihinde Dış İlişkiler Konseyi'nde almış olduğu karar, bu bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Buna göre AB Dış İlişkiler Konseyi, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerinin “uluslararası hukuka açıkça aykırı olduğu” ve “üye devletlerin egemenlik haklarını ihlal ettiği” gerekçeleriyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması kararı almıştır (Council of the European Union, 2019a). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını görmezden gelmeye devam eden AB Dış İlişkiler Konseyi, 14 Ekim 2019 (Council of the European Union, 2019b) ve 11 Kasım 2019 (Council of the European Union, 2019c) tarihlerindeki toplantılarında da bazı kişi ve kurumlara da yaptırım getirmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının AB çıkarlarına ne kadar zıt olduğunun simgesi olan bu yaptırım süreçleri, uzun yıllara dayanan ilişkilerin ortaklıktan kopma noktasına doğru yaklaştığının tezahürü olmuştur (Sartori, 2021: 383).

AB'nin yaptırım kararlarına ve ilişkilerin gerilim siyasetine dönmesi risklerine rağmen Türkiye, bölge ile ilgili güncellenmiş politik argümanlarından vazgeçmemiştir. Bunun en somut göstergesi, 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ile BM tarafından meşru otorite olarak kabul edilen Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'dır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 5). Böylece Türkiye -KKTC ile yapılan 2011 yılındaki anlaşmayı saymazsak- Doğu Akdeniz bölgesindeki bir ülkeyle ilk defa kendi deniz yetki alanlarını belirleme konusunda anlaşmaya varmıştır (Erciyes, 2019: 20). GKRY'nin 2003 yılından itibaren bölge ülkeleriyle yapmış olduğu anlaşmaların bir benzerini ilk defa yapan Türkiye, böylece Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğinde oyun değiştirici bir rol oynama konusunda stratejik bir adım atmıştır (Çelikkpala, 2020). Türkiye'nin diplomasi alanındaki güçlenen konumu karşısında Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde AB, mutabakat muhtırasının uluslararası hukuk ile üye devletlerin haklarına aykırılık teşkil ettiğini belirterek üye devletlerin Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'yle dayanışmaya devam edeceklerini beyan etmiştir (Council of the European Union, 2019d). AB üye devletlerinin ortak bir sesle duyurdukları bu açıklama, Doğu Akdeniz'in Türkiye ile AB arasında iş birliği yerine gerilim durumunu daha da pekiştirecek yeni bir sorun alanı olacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

SONUÇ

Türkiye ile AB arasında yarım yüzyılı aşan ilişkilerin bütününe bakıldığında tüm alanlarda başarılı bir ortaklık süreci bulunduğu söylenemez. Çalışmanın inceleme kapsamına aldığı dönem de, genel resmin izdüşümü olarak Türkiye-AB ilişkilerinin dönemlere, olaylara ve gelişmelere bağlı konjonktürden etkilenerek spektrumun iki ayrı ucu arasında gidip geldiğini kanıtlamaktadır. Bu gelgitler; sadece Türkiye'nin çeyrek asırlık aday ülke statüsünün kaybedilmesi tehlikesinin yanında, AB'nin de en uzun süreli ilişki içerisinde olduğu bir ülkeyi kendi sınırları içerisine alamaması risklerini de taşımaktadır. Taraflar arasında karşılıklı beklentilerin karşılanmasında yaşanan zorluklar, çeşitli konuların da devreye girmesiyle ilişkileri derin çatlakların olduğu bir tabloya benzetmektedir. Günümüzde Türkiye-AB ilişkilerinin çıkmaza girmesi, yıllardır devam eden sürecin nihai olarak tam üyelikle sonuçlanmamasının getirdiği ‘bıkkınlıkların dışavurumu’dur.

Enerjinin de tarafların birbirlerine olan bakış açılarının dışarısında kalması beklenemez. Bu anlamda Türkiye ile AB'nin enerji güvenliği politikalarının ortaklık gösterdiği noktalar; arz, tedarik ve kaynak çeşitliliğinin yaratılmasıyla tek bir ülkeye/bölgeye bağımlılığın azaltılmasına dayanmaktadır. Tarafların jeopolitik ve jeostratejik açıdan yakınlaşmalarına gerektiren projeler, enerji ilişkilerinin pozitif bir atmosferde ilerlemesi için kaldıraç görevi görmektedir. TANAP ve TAP gibi uluslararası nitelik barındıran yeni güzergahların oluşturulmasıyla Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarının geleceği için iyimser bir fikir birliği sağlanmıştır. Güney Gaz Koridoru'nun enerji piyasalarına getirmiş olduğu alternatif arz imkânı, tarafların gelecekte enerji alanında ortak bir motivasyonla hareket edebilmelerini kolaylaştırmıştır.

Türkiye-AB enerji güvenliği politikalarını pozitiflikten uzaklaştıran gelişmeler, makalede GKRY'nin uluslararası alanda sergilemiş olduğu dış politika davranışları üzerinden bir analize tabi tutulmuştur. GKRY'nin AB üyeliği ile yine bu ülkenin Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına sahip olmak için attığı siyasi ve diplomatik adımlar, Türkiye'nin dış siyasetinde savrulmalara yol açmıştır. Bu savrulmalar, hem AB ile olan katılım müzakerelerinin sürekliliğini bozmuş hem de ülkenin ulusal çıkarlarına karşı bir saldırı haline bürünmüştür. AB üyeliğinin getirdiği avantajları kullanmaya gayret gösteren GKRY ile ona destek veren Yunanistan sayesinde Türkiye, üyelikle sonuçlanması gereken bir süreçten blokajlar, vetolar ve yaptırımlarla perçinleşen bir gerilemeye doğru itilmiştir. Bu bağlamda Türkiye-AB ilişkilerinin ve özelde enerji ilişkilerinin temelini oluşturan enerji güvenliği politikalarının iş birliğine doğru dönmesi için GKRY-Yunanistan ikilisinin tezlerinin AB ile diğer üye devletler tarafından kabul görmemesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, AB'nin de Türkiye gibi bir paradigma değişikliğine giderek aday ülke ve katılım müzakerelerine devam ettiği bir ülkeye karşı hakkaniyetli davranması elzemdir.

Sonuçta çalışmanın önerdiği çözüm, tarafların GKRY ve deniz yetki alanları sorunlarını bir bütün olarak değerlendirerek, bölgede var olduğu ispatlanan enerji kaynaklarının kullanımı konusunda "kazan-kazan" denklemine uygun politikalar geliştirmeleridir. Bunu sağlamak için Türkiye-AB kurumsal kültürünün, tarafların sorun alanlarını belirleyerek diyalog dinamiklerini harekete geçirmesinin gerekliliği çok açıktır. Tam tersi bir durum; 2019 yılı sonu itibariyle fikir ayrılıklarının keskinleştiği dönemi de aratacak şekilde, enerji ilişkilerinin tarafların ilerlemesine yardımcı olan değil, geriye götüren anlayış oluşturması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alper, G. (2020). “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz’deki Münhasır Ekonomik Bölge İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye’nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkiler”. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 29–42. <https://dergipark.org.tr/en/pub/anasamasd/issue/56231/775587>.
- Arıkan, H. (2000). “Avrupa Birliği’nin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 6 Kasım 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46436> adresinden erişildi.
- Bahgat, G. (2011). “Israel’s Energy Security: Regional Implications”. *Middle East Policy*, 18(3), 25–34. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00495.x>.
- BBC News Türkçe. (2020, Ağustos 21). “Kanuni: Türkiye'nin Kaç Sondaj ve Sismik Araştırma Gemisi Var, Nerelerde Arama Yapıyorlar?”, 15 Aralık 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53867412> adresinden erişildi.
- Bechev, D. (2017). Securing the Energy Union: Five Pillars and Five Regions. Stang, Gerald (Ed.), *European Union Institute for Security Studies* (No. 32). <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Report%2032.pdf>.
- Chislett, W. (2015, Ekim 5). *Turkey’s 10 Years of EU Accession Negotiations: No End in Sight*. Real Instituto Elcano. 5 Kasım 2022 tarihinde <https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/turkeys-10-years-of-eu-accession-negotiations-no-end-in-sight/> adresinden erişildi.
- Collinsworth, D. A. (2012). “Doğu Akdeniz Gazı ve Türkiye’nin Durumu”. Faustmann, Hubert, Gürel, Ayla ve Reichberg, Gregory M. (Eds.), *Cyprus Offshore Hydrocarbons: Regional Politics and Wealth Distribution*. Peace Research Institute Oslo & Friedrich Ebert Stiftung, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 23-28.
- Council of the European Union. (2005, Şubat 1). *Brussels European Council 16/17 December 2004 Presidency Conclusions*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2009, Aralık 8). *Council Conclusions on Enlargement/Stabilisation and Association Process*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2019a, Temmuz 15). *Turkish drilling activities in the Eastern Mediterranean: Council adopts conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions/> adresinden erişildi.
- Council of the European Union. (2019b, Ekim 14). *Turkey’s Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/council-conclusions-on-turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean/> adresinden erişildi.

Council of the European Union. (2019c, Kasım 11). *Turkey's Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Framework for Sanctions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/11/turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-framework-for-sanctions/> adresinden erişildi.

Council of the European Union. (2019d, Aralık 12). *European Council Meeting (12 December 2019) – Conclusions*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf> adresinden erişildi.

Çelikpala, M. (2019, Aralık 15). “Türkiye Doğu Akdeniz’de Oyunu Nasıl Değiştirdi? Şimdi Ne Olacak?” *Fikir Turu*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://fikirturu.com/jeo-strateji/turkiye-dogu-akdenizde-oyunu-nasil-degistirdi-simdi-ne-olacak/> adresinden erişildi.

Çelikpala, M. (2020, Mart 14). “Doğu Akdeniz’de Küresel Rekabet”. *Perspektif*. 7 Kasım 2022 tarihinde <https://www.perspektif.online/dogu-akdenizde-kuresel-rekabet/> adresinden erişildi.

Deveci, H. A. (2017). Cyprus: A Federal or Two-state Solution? *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15–36.

Dünya Gazetesi. (2019, Temmuz 2). TANAP Tamam Avrupa’ya Gaz Vermeye Hazır. 29 Ekim 2021 tarihinde <https://www.dunya.com/sectorler/enerji/tanap-tamam-avrupaya-gaz-vermeye-hazir-ozel-haberi-448927> adresinden erişildi.

Erciyes, Ç. (2019, Aralık 20). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması: Türkiye'nin Siyasi ve Hukuki Tezleri Sahadaki Uygulamaları*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/data/dogu-akdeniz-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlendirilmesi.pdf> adresinden erişildi.

Erdoğan, N. (2017). “TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3). <https://doi.org/10.25287/ohuibf.319259>.

European Commission. (2005, Eylül 21). *Press Corner*. Enlargement: Turkey Declaration by the European Community and Its Member States. 5 Kasım 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_05_243 tarihinde erişildi.

European Commission. (2006, Aralık 11). *2770th Council Meeting General Affairs and External Relations*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_352 adresinden erişildi.

European Commission. (2012, Mayıs 17). *Positive EU-TR Agenda Launched in Ankara*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_359 adresinden erişildi.

European Commission. (2014, Mayıs 28). *European Energy Security Strategy*. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> adresinden erişildi.

European Commission. (2021). *EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook 2021*. Publications Office of the European Union, Bruxelles.

Faustmann, H. (2011). “The Cyprus Issue After Accession”. Ker-Lindsay, James, Mullen, Fiona ve Faustmann, Hubert (Eds.), *An Island in Europe: The EU and the Transformation of the Cyprus*, I.B. Tauris, Londra, 13-41.

Giamouridis, A. (2012). “The Offshore Discovery in the Republic of Cyprus Monetisation Prospects and Challenges”. *Oxford Energy* (NG 65). Oxford. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2012/07/NG_65.pdf adresinden erişildi.

Gözügüzelli, E. (2018). *Deniz Siyaseti-GKRY Siyaseti-Hukuksal Haklarımız*. Türkiye Emekli Subaylar Derneği (TESUD). 6 Kasım 2022 tarihinde <http://www.tesud.org.tr/uploads/editor/upload/files/G%C3%BCney%20K%C4%B1r%C4%B1s%20deniz%20stratejis.pdf> adresinden erişildi.

Grigoriadis, I. N. (2017, Temmuz). *Cyprus Negotiations Thwarted by Issues on Security and Guarantees*. Stiftung Wissenschaft Und Politik German Institute for International and Security Affairs. 11 Mayıs 2022 tarihinde https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C28_gri.pdf adresinden erişildi.

Kalehsar, O. S. (2019). “Energy Insecurity in Turkey: Opportunities for Renewable Energy”. In *Asian Development Bank Institute* (No. 1058). 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/546881/adbi-wp1058.pdf> adresinden erişildi.

Kakışım, C. ve Erdoğan, S. (2018). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Yaşanan Gelişmeler”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399–420.

Kansu, Z. N. (2019). “Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği’nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye’nin Konumu”. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 288–306. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/909918>.

Karagöl, E. T., Kavaz, İ., Kaya, S. ve Özdemir, B. Z. (2017). *Türkiye’nin Milli Enerji ve Maden Politikası*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf> adresinden erişildi.

Karluk, R. (2006). “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 69–89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847847>.

Kostianoy, A. G. ve Carpenter, A. (2018). “Oil and Gas Exploration and Production in the Mediterranean Sea”. Kostianoy, Andrey G. ve Carpenter, A. (Eds.), *Oil Pollution in the Mediterranean Sea: Part I*, Springer, Switzerland, 53-78.

Kramer, A. E. (2006, Ocak 2). “Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute”. *The New York Times*. 26 Şubat 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2006/01/02/world/europe/russia-cuts-off-gas-to-ukraine-in-cost-dispute.html?pagewanted=all> adresinden erişildi.

Kusznir, J. (2013). “TAP, Nabucco West, and South Stream: The Pipeline Dilemma in the Caspian Sea Basin and Its Consequences for the Development of the Southern Gas Corridor”. In *Caucasus Analytical Digest* (No. 47). Caucasus Analytical Digest. 2

Kasım 2022 tarihinde <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-47-2-8.pdf> adresinden erişildi.

Leventis, Y. (2012). “Sıcak Sularda Kontrolü Tasarlamak: Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Egemenliği Hedefleyen Tavrı”. Faustmann, Hubert, Gürel, Ayla ve Reichberg, Gregory M. (Eds.), *Cyprus Offshore Hydrocarbons: Regional Politics and Wealth Distribution*, Peace Research Institute Oslo & Friedrich Ebert Stiftung, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 7-16.

Morelli, V. L. (2019, Nisan 15). *Cyprus: Reunification Proving Elusive*. Congressional Research Service. 25 Eylül 2022 tarihinde <https://fas.org/sgp/crs/row/R41136.pdf> adresinden erişildi.

Nachmani, A. (2001). “What Says the Neighbor to the West? On Turkish-Greek Relations”. Kirişçi, Kemal ve Rubin, Barry (Eds.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power* Lynne Rienner Publisher, Colorado, 71-92.

Parfitt, T. (2006, Ocak 2). Russia Turns off Supplies to Ukraine in Payment Row, and EU Feels the Chill. *The Guardian*. 26 Şubat 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/02/russia.ukraine> adresinden erişildi.

Reuters. (2014, Mayıs 1). Don’t Cry for the Nabucco Pipeline. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/idUS232853865520140501> adresinden erişildi.

Reuters. (2015, Mart 23). “Turkey’s First Nuclear Plant Delayed, ‘Not Ready before 2022.’” 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/turkey-nuclear-delay-idUKL6N0WL4GW20150323> adresinden erişildi.

Roberts, J. (2004). “The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues”. *Turkish Policy Quarterly*, 3(4), 17–45. <http://aei.pitt.edu/6768/>.

Sartori, N. (2021). “EU–Turkey Energy Dialogue: Moving Beyond the Accession Negotiations Framework”. W. Reiners, Wulf ve Turhan, Ebru (Eds.), *EU-Turkey Relations Theories, Institutions, and Policies*, Palgrave Macmillan, Londra, 373-393.

Sayın, Y. (2016). “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(2), 41–62. <http://sbmyod.selcuk.edu.tr/sumbtd/article/view/365>.

Sezer, M. ve Özkan, M. (2019, Ağustos 7). “Turkey Says Drill Ships Continue Work in Eastern Mediterranean, Another En Route. U.S.”. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-ships/turkey-says-drill-ships-continue-work-in-eastern-mediterranean-another-en-route-idUSKCN1UX123> adresinden erişildi.

Stocker, J. (2012). “No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean”. *The Middle East Journal*, 66(4), 579–597.

Şengül, E. (2019, Ağustos 7). “Yavuz Drilling Vessel Starts Operations in East Med”. *Anadolu Ajansı*. 6 Kasım 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/europe/yavuz-drilling-vessel-starts-operations-in-east-med/1551838> adresinden erişildi.

Tagliapietra, S. (2018). *A New Strategy for EU-Turkey Cooperation*. Bruegel. 26 Şubat 2020 tarihinde https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2018/12/a-new-strategy-for-eu-turkey-energy-cooperation_en_1369.pdf adresinden erişildi.

TANAP. (2012, Haziran 26). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma”. 19 Mayıs 2021 tarihinde https://www.tanap.com/store/file/TANAP_Hukümetlerarası_Anlaşma.pdf adresinden erişildi.

Taştan, K. (2022, Haziran). “Turkey and European Energy (In)Security: What Role for Turkey in European Energy Security Following the Russian Invasion of Ukraine?” Stiftung Wissenschaft Und Politik German Institute for International and Security Affairs. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C38_Turkey_EuropeanEnergySecurity.pdf adresinden erişildi.

Tocci, N. (2016, Eylül). *Turkey and the European Union: Scenarios for 2023*. Istituto Affari Internazionali. 5 Ağustos 2022 tarihinde http://www.iai.it/sites/default/files/feuture_1.pdf adresinden erişildi.

Tsakiris, T., Ülgen, S. ve Han, A. K. (2018, Mayıs). *Gas Developments in the Eastern Mediterranean: Trigger or Obstacle for EU-Turkey Cooperation?* 28 Şubat 2020 tarihinde https://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No.22_D5.6_final_upload1.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı*. 15 Aralık 2022 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/1DOGU_AKDENIZ_DENKLEMINDE_STRATEJIK_ADIM.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2005, Temmuz 29). *Türkiye'nin Kıbrıs'la İlgili Deklarasyonu, 29 Temmuz 2005*. 5 Kasım 2022 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-kibris_la-ilgili-deklarasyonu_-29-temmuz-2005.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2007, Ocak 30). NO: 18- 30 Ocak 2007, *Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini hk*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz_deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2010, Aralık 21). No: 288, *21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2011, Eylül 21). No: 216, *21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2007, Mart 22). *Screening Report Turkey Chapter 15-Energy*. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_6_muzakere_sureci/2_2_6_2_tarama_raporlari/Screening_Report-Chapter_15_-_Energy-TR.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2015, Kasım 29). *29 Kasım 2015 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi*. 11 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/29_kasim_2015_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2016a, Ocak 28). *Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu Toplantısı*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/SEPB/enerjifaslidokumanlar/ortak_basin_aciklamasi_tr.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2016b, Mart 18). 18 Mart 2016 tarihli *Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi*. 13 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/SEPB/enerjifaslidokumanlar/ortak_basin_aciklamasi_tr.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). *Chapter 15-Energy*. 14 Aralık 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/80_en.html adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2014, Aralık 10). *2015-2019 Stratejik Planı*. 10 Aralık 2022 tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/nQbTc+etkb_stratejik_plani.pdf adresinden erişildi.

Tziampiris, A. (2015). *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*. Springer Publishing, Switzerland.

United Nations. (2004a, Nisan 2). *Law to provide for the Proclamation of the Contiguous Zone by the Republic of Cyprus*. United Nations. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_cz_proclamation.pdf adresinden erişildi.

United Nations. (2004b, Nisan 2). *Law to provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus*. United Nations. 5 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf adresinden erişildi.

United Nations. (2004), “The Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea”. *Law of the Sea Bulletin No:54*. 6 Kasım 2022 tarihinde https://www.un.org/depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf adresinden erişildi.

LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi XIII-II Aralık 2022 Hakem Listesi

EUL Journal of Social Sciences XIII-II December 2022 Referee List

(Alfabetik sırayla / In alphabetic order)

Dr. Bingül Subaşı, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Cahit Nuri, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Çağdaş Öğüç, ARUCAD: Arkın Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi, Girne,
Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Çağıl Etkin, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, Kuzey Kıbrıs

Doç. Dr. Çiğdem Nas, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Öğr. Dör. Dilem Öke, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, Kuzey Kıbrıs

Prof. Dr. Fevzi Kasap, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Doç. Dr. Meryem Karaaziz, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Doç. Dr. Sultan Okumuşoğlu, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, Kuzey Kıbrıs

Prof. Dr. Ulvi Keser, Girne Amerikan Üniversitesi, Girne, Kuzey Kıbrıs

Prof. Dr. Zihniye Okray, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, Kuzey Kıbrıs

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. European University of Lefke (EUL) Journal of Social Sciences is a double-blind peer-reviewed journal published twice a year, in June and December. The scope of the journal includes all disciplines and branches of social sciences.
2. EUL Journal of Social Sciences accepts contributions in English and Turkish. Manuscripts submitted for publication should be written in these languages.
3. Copyrights of the articles appearing in the EUL Journal of Social Sciences belong to EUL. Authors may use their articles elsewhere following publication, provided that a written permission is obtained from EUL.
4. Articles submitted to EUL Journal of Social Sciences should be original contributions and should not be published elsewhere or should not be under review for any other publication at the same time. In case another version of the article is being reviewed by another editorial board, has been published elsewhere, or will be published elsewhere, author(s) should clearly indicate this situation when submitting their work.
5. Manuscripts presented to EUL Journal of Social Sciences will first be examined by the journal's editorial board, before being forwarded to the referees. The name of the author(s), reader(s) and referee(s) will be kept anonymous during and after the review process. Review reports will be considered as confidential.
6. Manuscripts to be submitted should be complete, including endnotes, bibliography, author biographies and appendixes. Texts can be sent to the editorial board by e-mail as an e-mail attachment over Internet or by mail, as saved on a CD-ROM (please see addresses below). The files must be saved in MS Office Word format. Materials sent by post will not be returned.

E-mail: jss@eul.edu.tr

Adress: European University of Lefke
Journal of Social Sciences
Faculty of Economics and Administrative
Lefke, Gemikonağı, KKTC
Mersin 10 TURKEY

7. For both English and Turkish written articles, authors are invited to ensure that their work is compliant with EUL Journal of Social Sciences style. The editorial board of the journal also suggests that non-native English speakers ensure that their article has been read and corrected by a competent, preferably native, English speaker. The Editors of the EUL Journal of Social Sciences will not perform any re-writing or correction before publication.
8. Potential contributors are encouraged to visit EUL Journal of Social Sciences' web page (<http://en.lau.edu.tr/euljss/>; <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/euljss/user>) to examine visual examples of the journal's publishing style, also described below.

EUL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES STYLE

1. Articles submitted to EUL Journal of Social Sciences should consist of the following main sections: Main title in English and in Turkish, author name(s), abstract in English, keywords in English, abstract in Turkish, keywords in Turkish, main text, references, author biographies in English and in Turkish, appendixes.
2. Page margins should be as follows: 3 cm from top, bottom and right and left. Gutter: 0,5 cm from left
3. All texts should be in Times New Roman font.
4. Article title in English and in Turkish should be in 14 point, bold, center-aligned, without indentation.
5. Name, title and affiliation of the author should be in 10 points, bold, italic letters. If the article has been written by a single author, the alignment should be centered (middle of the page). In case there are multiple authors, their names, titles and affiliations should be placed alphabetically by their family names, from left to right and top to bottom (first author at left, second at right, third under the first, fourth under the second, etc.) in two columns. The alignment is centered for each column.
6. After the author names, the body text should be formatted as a single column. The alignment is justified. The body text should be in 12 points, single-spaced lines. Indentation should be 0,63 cm from the left. Space between paragraphs should be 0 nk before and 6 nk after. The space between each line is 10 nk.
7. Articles will be preceded by an abstract, written both in English (first) and Turkish. Abstracts should be in bold and italic characters. Five keywords in English and in Turkish should be given respectively after each abstract. Alignment for abstracts section is justified, without indentation.
8. Subtitles should be organized as follows: Main subtitles should be in bold majuscules and will be numbered as “1., 2., 3., etc.” Main subtitles' alignment should be left.
9. First level subtitles should be in bold small letters, indicated with numbers (1.1, 1.2, 1.3, etc.); second level subtitles should be small letters in italics (1.1.1., 1.2.1., 1.3.1., etc.). All subtitles should be 12 points, with left alignment. Indentation is 0,63 from left for main subtitle, first, second and third level subtitles.
10. For relatively long citations, interviews, speeches, verbal statements, the text should be in 10 points, italic letters, separated with commas. Alignment is justified. Indentation is 0,63 cm from left.
11. When an abbreviation is used for the first time, it should be given in parenthesis following the word or word group which it replaces.
12. References should not be given as endnotes or footnotes (please see the end of this section for bibliography style)
13. Mathematical equations should be in 12 points, italic characters, center-aligned. Authors are suggested to use an equation editor.
14. Images, tables, schematics and graphics can be placed in the text, as well as in appendixes after the bibliography section. A space of two lines should be left blank before and after these visual elements, in order to separate them from the text. A legend (title) should be given under each element, including type (schematic, map, table, figure, etc.); respective number and resource or reference if needed (Table 1:, Figure 1:). The legend should be in 10 points, bold letters. It should be left-aligned.
15. The bibliography section should come after the body text, with the same style except its alignment should be justified without indentation.
16. Author biographies should be in English (first) and in Turkish, written in 12 points, italic letters, with justified alignment. Biographies should not exceed 100 words and indicate the current academic position and research interests of the authors.

EUL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES BIBLIOGRAPHY STYLE

1. The contributors should use “author-date-page” system for citing other authors in their article as follows: Name of the author(s), year: page numbers, in parenthesis. Example: (Gilbert, 1997: 38).
2. All resources used for citations in the article should be given in detail in the Bibliography section, organized alphabetically with respect to the first letter of the names of the authors.

a. Books with one author

In the text: (Mucuk, 2007: 75)

In the bibliography: Mucuk, İsmail (2007), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

b. Articles with one author

In the text: (Romer, 1998: 35)

In the bibliography: Romer, P. M. (1998), “Endogenous Technologies Change”, *Journal of Political Economy*, 98(1): 71-102.

c. Books with two authors

In the text: (Ergun and Polatoğlu, 1992: 175)

In the bibliography: Ergun, T. and Polatoğlu, A. (1992), *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE, Ankara.

d. Articles with two authors

In the text: (Turkoz and Akyol, 2008: 150)

In the bibliography: Türköz, İ. and Akyol, A. (2008), “Internal Marketing and Hotel Performance”, *Anatoli: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(1): 149-154.

e. Book with more than two authors

In the text: (Von König *et al.*, 1981: 199)

In the bibliography: Von König, K., Oertzen, H.J. and Wagener, F. (1981), *Öffentliche Verwaltung in der Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

f. Article with more than two authors

In the text: (Erdoğan *et al.*, 2007: 130)

In the bibliography: Erdoğan, N., Akyol, A., Ataman, B.M. And Dökmeci, V., “Comparaison of Urban Housing Satisfaction in Modern and Historical Neighborhoods in Edirne, Turkey”, *Social Indicators Research (SIR)*, 81(1): 127-148.

g. Book with editor(s)

In the text: (Kavanagh and Seldon, 1994: 121-188)

In the bibliography: Kavanagh, D. and Seldon, A. (ed.) (1994), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London

h. Sections from books with editor(s)

In the text: (Riddell, 1994: 53)

In the bibliography: Riddell, P. (1994), “Major and Parliament”, Kavanagh, D. and Seldon, A. (eds.), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London, 46-63.

i. Publications with no author or editor stated

In the text: (DPT, 1989: 145)

In the bibliography: DPT (1989), *Altuncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara

j. Conference and other colloquium proceedings

In the text: (Asimov, 1989: 14)

In the bibliography: Asimov, I. (1989), “Science-Fiction as a Social Stimulus”, *Proceedings of the XI. International Science-Fiction Convention*, Boston (1988), ASFWA, New York, 12-22.

k. Articles and other texts in non-scientific periodical publishings

In the text: (Altaylı, 2000)

In the bibliography: Altaylı, F., “Deprem ve Toplum”, *Hürriyet*, 21 August 1999, 19.

l. Articles and other texts in non-scientific periodical publishings with no author

In the text: (Sabah, 2001)

In the bibliography: “Afet Kanunu Değiştirilecek”, Sabah, 21 September 2001, 6

m. Internet resources

In the text: (www.hotel-online.com)

In the bibliography: <http://www.hotel-online.com/Neo/News/PressReleases1999-3rd/July99-PATATSA.html>, Retrieved: 09.05.2000

YAZARLAR İÇİN BİLGİLER

1. Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ) Sosyal Bilimler Dergisi haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanan iki hakemli bir dergidir. Derginin yelpazesi toplum bilimlerinin tüm disiplinlerini ve dallarını kapsamaktadır.
2. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi yalnızca Türkçe ve İngilizce makaleleri kabul etmektedir. İncelenmek üzere sunulan çalışmalar bu iki dilden birinde yazılmış olmak zorundadır.
3. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan çalışmaların telif hakları LAÜ'ye aittir. Yazarlar LAÜ'den yazılı izin almak koşuluyla çalışmalarını başka yerlerde kullanabilirler.
4. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere başka bir yayın organında incelenmekte olmayan, özgün çalışmalar olmalıdır. Aynı makale değiştirilmiş bir hali dahi olsa, başka bir editörler kuruluna gönderilmiş, başka bir yayın organında yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmiş ise yazar bu durumu açıklıkla belirtmelidir.
5. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne iletilen makaleler derginin editörler kurulu tarafından gözden geçirildikten sonra hakemlere gönderilir. Yazarların, editör ve hakemlerin adları bu incelenme süreci sırasında ve sonrasında saklı tutulur.
6. İncelenmek üzere gönderilecek metinler özetler, dipnot ve sonnotlar, kaynakça, yazar özgeçmişleri ve varsa eklerle eksiksiz olmalıdır. Makaleler editörler kuruluna İnternet üzerinden e-posta eki olarak ya da posta ile CD-Rom üzerine kaydedilmiş olarak aşağıdaki adreslere gönderilebilir. Her iki durumda da dosya MS Office Word biçiminde kaydedilmiş olmalıdır. Posta ile gönderilen materyaller iade edilmez.

E-posta: jss@eul.edu.tr

Adres: Lefke Avrupa Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Gemikonağı, Lefke, KKTC

Mersin 10 Türkiye

7. Hem İngilizce hem de Türkçe yazılmış makaleler için, yazarlar metin biçiminin LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi biçimiyle uyumlu olmasını sağlamalıdır. Anadili İngilizce olmayan, fakat İngilizce bir metin sunacak yazarlara çalışmalarını İngiliz dili konusunda yetkin, tercihen anadili İngilizce olan bir kişiye gözden geçirttirmeleri tavsiye edilir. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi editörleri metinleri dil ya da biçim bakımından düzeltmeyeceklerdir.
8. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne çalışmalarını göndermek isteyen yazarların derginin web sayfasını ziyaret ederek (<http://en.lau.edu.tr/euljss/>; <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/euljss/user>) yazım kuralları ve biçim örneklerini incelemeleri tavsiye edilir. Bu kurallar ve biçim, aşağıda da ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

YAZIM KURALLARI

1. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler şu şekilde düzenlenmelidir: Sırasıyla ana başlık makalenin orijinal dilinde sonra diğer dilde, yazar adı, makale dilinde öz altına anahtar kelimeler veya makale İngilizce ise önce abstract ve keywords, ana metin, kaynakça, İngilizce ve Türkçe olarak yazar özgeçmişi ve varsa ekler.
2. Sayfa kenar boşlukları şu ölçülerdedir: Soldan, sağdan, üst ve alttan 3 cm. Cilt payı 0,5 cm.
3. Metnin tamamı Times New Roman harf tipinde olmalıdır.
4. Makale başlığı önce orijinal dilinde sonra diğer dilde büyük harflerle, 14 punto, kalın olarak yazılacaktır. Hizalama sayfa ortasıdır, girinti yoktur.
5. Yazar adı, unvanı, görev yeri, e-posta adresi 10 punto, kalın ve devrik harflerle yazılmalıdır. Hizalama sayfa ortasıdır (tek sütun). Birden fazla yazar olması durumunda, yazar adları ve bilgileri soyadlarına göre alfabetik olarak, önce sol sütuna sonra sağ sütuna (örnek: birinci yazar sola, ikincisi sağa, üçüncüsü sola birinci yazarın altına, dördüncüsü sağa ikinci yazarın altına vb.), ortalanmış olarak yazılmalıdır.
6. Ana metin tek sütun olarak düzenlenmelidir, hizalama iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Gövde metni 12 punto olarak yazılmalıdır. Satır aralıkları “tek” olarak seçilmelidir. Paragraf başları girintisi 0,63 cm'dir. Satır öncesi boşluk 0 nk, satır sonrası boşluk 6 nk, iki satır arası boşluk 10'dur.
7. Makalenin özeti önce makale orijinal dilinde sonra diğer dilde 12 punto, kalın ve devrik harflerle yazılacaktır. Hizalama iki yana yaslı olacaktır. İngilizce özetten (abstract) sonra İngilizce keywords, Türkçe özetten (öz) sonra Türkçe anahtar kelimeler verilecektir (5 adet). Makale öz ve anahtar kelimeler bölümünde paragraf başı girintisi yapılmamalıdır.
8. Makale içindeki ana başlıklar, 1.,2.,3., şeklinde numaralandırılacaktır. Bu başlıklar büyük harflerle, 12 punto, kalın harflerle yazılır. Hizalama soldaki girinti sonrasında başlayıp sola yaslı olmalıdır.
9. Altbaşlıklar şu biçimde düzenlenecektir: Birinci düzey altbaşlıklar rakam ile (1.1, 1.2, 1.3, ...), ikinci düzey alt başlıklar (1.1.1, 1.2.1, 1.3.1, ...). Birinci ve ikinci düzey alt başlıklar 12 punto ile yazılır. Hizalama sola yaslı olarak düzenlenecektir. Birinci ve ikinci düzey alt başlıklarda solda girinti vardır.
10. Yazılı metinlerden ya da karşılıklı görüşme kayıtları, demeç ve söylevlerden doğrudan doğruya yapılan alıntılarda:
10 punto, devrik harfler kullanılır. Alıntılar tırnak işareti için alınır.
Hizalama iki yana yaslı yapılır.
Sol taraf girintisi 0,63 cm'dir.
Satır aralığı “tektir”. Satır öncesi boşluk 0 nk, satır sonrası boşluk 0 nk'dir.
11. Kısaltmalar, metin içindeki ilk kullanımlarında ifade ettikleri kavramın açık halinden sonra parantez içinde gösterilir. Daha sonra tek başlarına kullanılabilir.
12. Referanslar dipnot ya da son not olarak verilmez (Referans gösterim biçiminin açıklamaları için kılavuzun sonuna bakılmalıdır).
13. Denklemler 12 punto, devrik karakterler kullanılarak yazılır. Hizalama sütun ortası olmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde bir denklem editörü kullanılmalıdır.
14. Resim, çizelge, grafik ve şemalar metin içinde verilebileceği gibi, referanslar bölümünden sonra da verilebilir. Bu tip öğelerden önce ve sonra iki satır boşluk bırakılır. Altlarına tipleri ve metin içindeki sıralarını belirten numaraları yazılır (“Şekil 1:”, “Tablo 1:” vb) ve kaynak belirtilir. Bu açıklamalar 10 punto, kalın harflerle yapılır. Hizalama, sola yaslıdır.
15. Kaynakça metinden hemen sonra başlamalıdır. Kaynakça metninin özellikleri gövde metni ile aynıdır. Satır başı girintisi yoktur. Kaynaklar alfabetik olarak düzenlenir.
16. Yazarın özgeçmişi önce İngilizce, sonra Türkçe olarak kaynakçadan sonra verilecektir. Özgeçmişler 100 kelimeyi aşmamalı, yazarın güncel akademik konumunu ve çalışma alanlarını belirtmelidir. Metin 12 punto, devrik harflerle yazılacak, hizalama iki yana yaslı yapılacaktır.

KAYNAKÇA KURALLARI

1. Metin içinde yapılacak yollamalar ayraç içinde (Yazar, kaynağın yayımlandığı yıl: sayfa numarası sırasıyla) gösterilecektir. Makalede kullanılan bütün kaynaklar, makalenin sonunda “Kaynakça” bölümünde, yazarın soyadına göre alfabetik biçimde bibliyografya kurallarına uygun olarak verilir.

Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki yollamalarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a. Tek yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: ... (Mucuk, 2007: 75)

Kaynakçada: Mucuk, İ. (2007), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul

b. Tek yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Romer, 1998: 75)

Kaynakçada: Romer, Peter M. (1998), “Endogenous Technological Change,” *Journal of Political Economy*, 98(1): 71-102.

c. İki yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 175)

Kaynakça Kitap: Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut (1992), *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE, 4. Yayım, Ankara.

d. İki yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Turkoz ve Akyol, 2008: 150)

Kaynakçada Makale: Turkoz, I. ve Akyol, A. “Internal Marketing and Hotel Performance”, *Anatoli: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(1): 149-154.

e. İkiden çok yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: ... (König vd. , 1981: 199)

Kaynakçada Kitap: König, Klaus/von; Oertzen, Hans Joachim; and Wagener, Frido (1981), *Öffentliche Verwaltung in der Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

f. İkiden çok yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Erdogan vd., 2007: 130)

Kaynakçada Makale: Erdogan, N. Akyol, A., Ataman B. M., and Dokmeci, V., “Comparison of Urban Housing Satisfaction in Modern and Historical Neighborhoods in Edirne, Turkey”, *Social Indicators Research (SIR)*, 81(1): 127-148.

g. Derleme yayınlar

Metin içinde yollamada: (Kavanagh ve Seldon, 1994)

Kaynakçada: Kavanagh, Dennis and Seldon, Anthony (ed.) (1994), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London

h. Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler

Metin içinde yollamada: ... (Riddell vd., 1994: 53)

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament,” Kavanagh, Dennis and Seldon, Anthony (eds.), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London, 46-63

1. Yazarsız yayınlar ya da diğer kaynaklar

Metin içindeki yollamada: ... (DPT, 1989: 145)

Kaynakçada: DPT (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara

i . Konferans ve diğer toplantı bildirimleri (basılmış)

Metin içindeki yollamada: (Asimov, 1989: 14)

Kaynakçada: ASIMOV, Isaac (1989), "Science-Fiction as a Social Stimulus", *Proceedings of XI. International Science-Fiction Conference*, Boston (1987), ASFWA, New York, 12-22.

j . Gazete, Dergi vb. bilimsel olmayan süreli yayınlarda yazarı belirtilmiş haber ve yazılar

Metin içindeki yollamada: (Altaylı, 21 Ağustos 2000)

Kaynakçada: ALTAYLI, Fatih, "Deprem ve Toplum", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2000, 19.

k . Gazete, Dergi vb. bilimsel olmayan süreli yayınlarda yazarı belirtilmemiş haber ve yazılar

Metin içindeki yollamada: (Sabah, 2001)

Kaynakçada: "Afet Kanunu Değiştirilecek", *Sabah*, 21 Eylül 2001, 6.

l. İnternet kaynakları

Metin içindeki yollamada: (www.hotel-online.com)

Kaynakçada: <http://www.hotel-online.com/Neo/News/PressReleases1999-3rd/July99-PATATSA.html>, Erişim Tarihi: 09.05.2000.